

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Utózöngé

LEVÉL BARÁTAIMNAK

Kedves jobb-, bal-, első, hátsó oldali barátaim!

Örömmel címeztelek volna benneteket szeretve tiszteltnek, de mint látjátok, beszorítottatok engem középre, és talán úgy ítélitek meg, hogy csak ne nagyon bensőségeskedjem azután, hogy csokorban szólítalak meg titeket, hogy semmi jelét nem adom semmiféle distinkciónak, következképpen esetleg ízlészetek ellen való ez az összeboronálás. Jól sejtitek, továbbra is arról van szó, nem világ- és egyéb nézeti szempontok szerint válogatom barátaimat, sőt, olykor egyenesen megmagyarázhatatlan rokonszeny működteti bennem a kiválasztást. Ezen fölül még nevetségesen korszerűtlen vagyok, azaz: ragaszkodom megszokásokhoz és megszokottakhoz egyaránt, fölöttébb nehezen bírnék kilépni egy régi barátságból, és *a múltat végképp eltörölni*, ami – természetesen – úgysis fizikai képtelenség az irreverzibilis idő mián. Mármost az ilyesféle megnyilatkozások mögött elvtelenséget, opportunizmust (és ki tudja, még mi mindent?) szokás sejtteni, én azonban pusztán arra utalnék általa, ami – úgy tetszik – alapjogom; hogy tudniillik cselekedeteimmel és szavaimmal hasonlóképpen szabadon véleményt nyilvánítsak bizonyos általánosabb erkölcsi (alkalmasint: jogi) normák között, és egyáltalán nem kedvelem a „mitszabadJupiternek” kezdetű rendreutasítást; akkor sem, ha mindössze ráutaló magatartással adják tudtomra. Ugye világos, nem az ellentmondásról, a tisztos vitáról beszélek.

A főntebbiekből föltétlenül gyanítanotok kell, hogy mindennemű tekintélyelvűség, autoriter gesztus, hivatkozás, kitétel gusztusom ellen való – származzék bár ilyen-olyan politikai-gazdasági hatalomból, ideológiai direktívákból, netán ezeken alapozott (vásárolt) személyes respektékből, nimbuszokból, pakfon plecsnikből stb. Mindez azonban egyáltalán nem jelenti, hogy ab ovo megvetném azokat, akik efféle kötődések nélkül árvának, elhagyatottnak, erőtlennek érzik magukat, és releváns tömegkapcsolódásokat keresnek – lehetőleg (ennyi az aggályom) nem a többiek kárára. Igen, az élet arra sarkallja az embert, hogy éljen, ám a módusz mégis csak kardinális kérdésnek látszik. Ha netán a bolsevista boldog jövő beszédítette valamelyikötöket abba a tömegpártba, ne szégyenkezettek, ne keressetek igazolást (kötelező volt, nem lett volna munkám, belülről akartam bomlasztani, elhittem), tudom, hogy csak túl akartátok élni (ha lehet, viszonylag kellemesen, kockázatmentesen); nem érzem magam följogosítva, hogy számon kérjem rajtatok. Viszont nézzétek el nekem másfelől, hogy eltökélten kimaradtam belőle és a folyományaiból csakúgy. Ha netán büszke öntudattal kampányolnátok korlátlan szabadságeszmények mellett, ne vessetek meg, ha én azok józan és méltányos visszafogása mellett kardoskodom. Amennyiben pedig öntudatlan vagy tudatos történelemhamisításból olyan nemzetideát, magyarságtudatot oktrojálnátok rám, amelyet én – szerényen fogalmazva is – árnyal-

tabban közelíték, kevésbé heves indulattal, szolidabb kokárdával, tekintsétek bocsánatos vétkemnek, vagy írók szűklátókörűségem rovására, de ne bélyegezzetek nemzetietlennek. Én majd igyekszem lózungjaitok magyartalanságait helyesbíteni, mivel szeretek alanyban és állítmányban gondolkodni. És ne akarjátok vallásokat kényszeríteni rám, akkor sem, ha fönnen hangoztatott követelményrendszer, ne követeljétek tőlem realista művészetet, viszont amiket rám tukmálnátok, őriztétek meg magatoknak, eszemben sincs kinyirbálni lelketekből. Engedjétek meg, hogy idegenkedhessem továbbra olyan sommázatokról, mint „az idegen szép” vagy „tiszteljük a másságot”, mert bizony nem minden idegen szép, nem minden másság föltétlenül tisztelni való. Kérve kérek benneteket, hagyjátok ezután is hinnem, hogy milliárdokat általában csalással, gazemberséggel, a gyöngébbek megrablásával, hatalmaskodással, nepotizmussal, korrupcióval és egyéb bűncselekményekkel lehet szerezni – a közösség (ha úgy jobban tetszik a nemzet, a társadalom, a nép – a nem kívánt rész törlendő!) rovására; megértésetek ellentételezésére elhiszem, hogy mindez nem párt-specifikus (ami nem jelenti egyúttal, hogy párt-semleges). Olyannyira a rovására, hogy a megszerzett vagyont azonnal külföldre mentik off-shorokba, nehogy a nemzeti jövedelmet gyarapítsa. A többségnek jobb esetben – szemfényvesztésként – morzsa jut a kenyérből, valamivel több a cirkuszból.

Ne feledjétek (ahogyan én sem), poszt-feudális országban élünk, és még csak vazallusok sem vagyunk, inkább istenverte szabadok vagy frissen fölszabadított jobbágyok, akiknek kézsókját még számon tartja a mindenkori hatalom. A minduntalan újra képződő oligarchia. A vazallusság reményében számos hajdani jobbágy szintén. Ez utóbbi hajlam rejt némi szegény-terhet, noha a fölemelkedés esélyét a vazallusságba nem. A lakáj ugyanis nem vazallus, az szolgál. A másik választás: a maffia. Persze, nem igazi keresztapának, azok foglalt és védett státusok, hanem szimpla maffiózónak. Ugyanis a vazallus-rendszer működik ott is. A feudalizmus – az feudalizmus, az alvilágban szintén, sőt, még csak ott igazán. Viszonossági alapon talán éppen emiatt sima a maffia betagozódása a politikába: egyáltalán nem idegen a szervezeti fölépülés. Ennek ellenére – mint mondtam – csábító ez a szerkezet, a vazallusság ingerlő koncot kínál, és megértem, barátaim, ha nem bírtok ellenállni a magnetizáló erejének. Ugyan milyen alapon ítélnétek meg benneteket, ha engedtek a vonzásnak; egyszer végre jól esnék a siker, az érvényesülés (milyen csalóka szó!), ne szegényekzetek miatta, szégyellje az, aki ilyen helyzetbe taszigál titeket. Én semmi esetre sem kívánom, hogy marékszámra szórjátok a hamut fejetekre, nemcsak megértő vagyok, elnéző is, onnan közéről, ahová beszorítottatok, nem illik türelmetlenül viselkedni.

Némely fórumaitokon, kedveseim, manapság sok szó esik a toleranciáról; más fórumaitokon viszont éppenséggel a tolerancia kerek percc elutasítása, jobb esetben kifigurázása dívik. Voltaképpen mindkét álláspontban rejlenek értékelhető mozzanatok, jóllehet, a dogmatizmusuk eliminálja és elimináltatja azokat. Egy liberálisnak kötelessége toleránsnak lennie, még ha nem is bírja elviselni a tolerancia elutasítóit, az antiliberalis viszont olyannyira viszolyog a toleranciától, hogy kitartóan vonzza magára az ellenoldal acsargását, és végtelen türelemmel vág bele a szokásos

cikizések retorikájába. Mindkét fél elbűvölő béketűrőssel folytatja a kiüresedett szócsatákat, engem egyenesen lenyűgöznek, ahogyan színezik baráti környezetemet.

Talán ijesztő, talán mégsem: a tolerancia tolerálását óhajtom, viszonzásul türellemmel fogadom tolerancia-igényeteket. Vagyis: maradatok csak olyanok, amilyeneknek megismertelek benneteket, ki-ki fakóbb vagy sokszínűbb, én pedig maradok továbbra megátalkodott hívetek, aki kifejezetten igényt tart a folyamatos véleménycserére, polémiára – akár az engedékenység kérdésében, ha (netán egyszer, netán véletlenül) arra támadna gusztusotok. Ez utóbbi – nem mellesleg – azzal járna, hogy kissé felém kéne igazodnotok, ám ne értsetek félre, ez nem norma, eszem ágában sincs befolyásolni választástokat; mint már többször leszögeztem, nekem jól vagytok így.

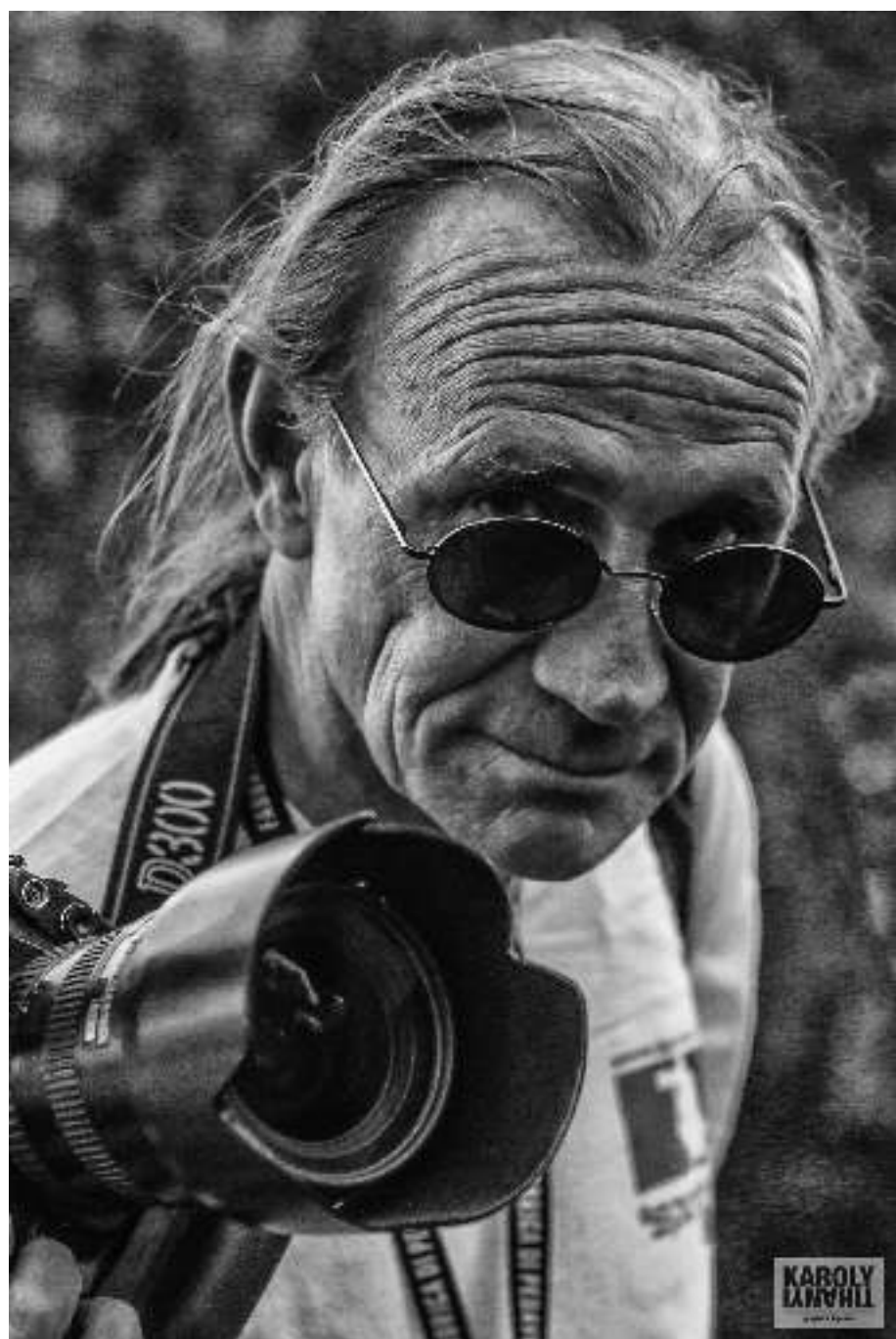
Az imént belevágtam (kapkodok lányos zavaromban) a *magyar népegyéniség* – mit mondjak: ekként aposztrofálták egykoron – problematikájába, és meglehetősen leegyszerűsítettem az egészet a poszt-feudalizmus jelenségére. Joggal vádolhatnátok történelmietlenséggel, ám azt hiszem, a merő gyávaságot eufemizáltam. Kazár (részben türk) örökségünket az egyszemélyi vezető kiválasztottság-tudatáról, amit – úgy tetszik – politikai kiválóságként könyvel el az egész nemzet, és veti alá magát csápoló lelkesedéssel – lett-légyen akár bármelyik oldalon ilyen érdemdús vezér. Tartottam tőle, hogy a Kazáriára hivatkozásom nyomban rám tapasztja az antiszemitizmus, illetőleg a zsidóbérencség címkéjét (voltam már ebben a kettős identitásban korábban): egyfelől nem leszek kellőképpen kozmopolita, másfelől átkos nemzet-deficitben leszek elmarasztalható; lánglelkű hitszónokok fasisztáznak, rasszistáznak, illetőleg hazáruolóznak, kurvaanyáznak, lepöcsöznek – ki-ki a maga stílrómantikájában. Jeles szerzőnél olvasom: *a honfoglaló magyar eredendően katona volt*. Márpedig ennek valóban így kellett lennie, ha hazát akart. Szememben az „eredendően” mégis gyanús lehetne, ha nem tapasztalnám, hogy harcos erényét mindmáig megőrizte, kizárólag az oktondi kételkedők látnak bele oktalan konfliktuskeresést – a fogak időnkénti megcsattogtatására. De barátaim, az ég szerelmére, egyre több a műfogunk, óvakodjatok fölösleges csattogtatásuktól! Ezen a ponton – remélem – megértitek, miért szólítottalak meg benneteket csokorban, nem pedig párttűtő magánzásaitokban: a *népegyéniség* okán. És ha most azt hiszitek, fikázom ezt a tartalmas műszót, hát nem, éppenséggel jól használható, leíró kifejezésnek tekintem. Miként leírtam.

Ti, velemkorú barátaim, emlékezhetek rá: az ún. *pártállam állampártja* megkettőzte – státusához illően – az adminisztrációs, az államvezetési funkciókat, fölálltak egyfelől a minisztériumok, a pártközpontban pedig ugyanazokra a funkciókra az osztályok, ekként kétszeresen biztosítva volt *pártunk és kormányunk* (ugye, itt ismét kilóg a lóláb: az alaphazugság a skizoid egységről) politikája. Ez a tudathasadásos képlet – úgy tetszik – mélyen beleivódott a magyar *népegyéniségbe*; a pártállam letűnte után három évtizeddel uralg bennünket félreismerhetetlen, markáns hagyománya. A skizofrénia viszont átköltözött a tárgy szemléletébe: létezik kozmopolita, valamint nemzeti művészet (nemzeti trafik is, ám nemzetietlen egyelőre várat magára) – akár visszamenőleges érvénnyel. Olyannyira, hogy egy alkalommal jeles iro-

dalmár állította szembe magyarságában a háborútól viszolygó Adyt a hős Gyóni Gézával, egy történész pedig csupán feleségéhez írott szerelmes verseit kanonizálná, a lédai léhaságokat nem. Amúgy keresztény-kurzusosan. És ezek a fajankók a televízióban nyomják a süketet a nemzet nagyobb okulására. A másik fél kizorítósdival reagál, fórumairól kirekeszti az általa *kirekesztőknek* bélyegzeteket. Hasonlóképpen a képzőművészetben: mit sem számít a fakezéség, döntő, hogy nemzeti vagy nemzetietlen. (Kellő alázattal kérem, világíttassék meg nekem a tizenkét méteres pákozdi Miska-husár nemzeti jellege, mert vénülő szemem mindössze dilettáns, ostoba giccsnek látja, és egyáltalán nem szeretnék vele „nemzetileg” azonosulni; csakhogy egyszer kibukjék belőlem is a nemzeti – legalább a tiltakozásban.) Nevezhetném a jelenséget valamiféle árnyékkormánynak, de egy bizonyos dolognak többnyire egy árnyéka van, ha csak nem szorít mellé egy másik fényforrás újabb árnyékot. Magam részéről hajlamos lennék akár több fényforrást respektálni, ezek azonban még csak nem is ledlámpácskák, inkább pislákoló gyertyák.

Persze, egyszerűbb megoldások elképzelhetők – akár egy olyan kevésbé dinamikus közösségben, mint a magyar társadalom. Abban a közegben, ahol alighanem életképtelen az elfogulatlan, felelős társadalomkritika, helyét idétlen politikai csatározások, szemérmetlen önértékek, ízléstelen gyűlölködések, karaktergyilkosságok foglalják el. A rontás, rombolás szelleme. Ha én, drága barátaim, szemrehányásokkal közelítenék hozzátok, akárcsak válaszképpen kihívásaitokra, besorolnék egy önsorsrontó nemzet álságos mozgásaiba, amelyekkel az elprédált demokráciát próbálják kizárólagos ajánlatokkal helyettesíteni. Mondjuk, hazug lózungokkal. Mondjuk, deficitese jelzőkkel: népi, liberális stb. Ez mind-mind fosztóképzőként viselkedik. Egy közmegegyezés fosztogatásában jeleskedik. Márpedig úgy hiszem, a hiteles társadalomkritika pontosan a közmegegyezést erősítené, a hatalmi szó viszont gyöngíti, az üres locsogás szintűgy. Mérgező penészfoltok a megértésen. Ebből ered igazán, barátaim, és nem Kazáriából, közöttünk is számos hamis szólam, nívótlan vita, alkalmi pozícióföltés, egyéb hitványság. Ajánlatom egyelőre közvetlen baráti környezetemnek szól: legyünk toleránsak a kirekesztésben, ám még a toleranciában se legyünk kirekesztők...

Ebben a szellemben maradok kiváló tisztelettel – a barátotok.

CSIKÓS ATTILA

Arcunkra van írva,

AVAGY, MIKOR NEM TUDJUK ELTITKOLNI
MAGUNK? *

Pár éve Badacsonyan, úton a Ranolder-kereszt felé megálltam fotózni. Fél szemmel láttam, hogy távolabb, a Piroska borozóval szemben egy idős ember ácsorog, ami amúgy meglepő, egyre kevesebben maradnak a „régiek”, de különösebben nem foglalkoztam vele. BTW eszembe jutott, hogy nem is kéne. Őt nem annyira kéne lefotózni. Valahogy érzi az ember. Amikor tovább menve mellé értem, mosolyogva ráköszöntem. Ő rám, valami olyasmit morgott, hogy „aztán csak jó legyen”. Barázdált arcú férfi volt, tiszta, kék kertész nadrágban, kalapban, fehér ingben. Az arca maga az ősi, a mitikus, a várva várt fotótéma. De nem álltam meg, haladtam tovább, mint cselekmény a tájleírás után. Amúgy is kellenül fotózom idegen embereket, vagy csak sunyin, lopva, telefonnal. Az öreg viszont utánam fordult.

„*Minek fotografált le?*”

Megálltam.

„*Én ugyan nem.*”

„*De hát láttam. Jött az úton, aztán elővette a gépét, és fotografált.*”

„*A tájat.*”

„*Biztosan?*”

„*Meg is mutatom.*”

Erre megenyhült.

„*Mert összetörtem én már pár ilyen masinát, csak azért.*”

„*Nem szeretem, ha lefotografálnak.*”

Huncut, étellel teli tekintetű, apró szeműek voltak. Az arca mint a föld a szőlősorok között. Ősz bajusz, hogy *karakterábrázolásilag* és a helyszínnel is adekvát legyen. Beszélgettünk, boroztunk, de hogy lefotózhatom-e, nem mertem megkérdezni. Bonyolultak az emberek érzelmei. Viszonyuk a *megörökítéshez*, például. Tartanak tőle, hogy valaki elviszi az arcuk. Kiviszi onnan, ahova való. Aztán előhívja bárhol a világon. És odateszi a falra egy kanapé fölé. Mit keresne az ember ott, egy idegen helyen tévét néző, borozó ismeretlenek között?

Nagyon hosszú, figyelmes, néha kifejezetten nehéz munka elérni, hogy valaki megmutassa egy fényképésznek – nemcsak az arcát – az életét.

Ezért is tapasztalhatjuk, hogy amilyen sok arckép készül szerte a világban, olyan kevés a portré.

Az arckép arcot ábrázol. A portré betekintést enged valaki sorsába.

* „*Érzelmek*” – Tihanyi Károly portréi. A nagykanizsai Hevesi Sándor Művelődési Központban, szeptember 28-án elhangzott megnyitó szövege.

A portré sűrít. Pontosan fogalmaz, nem beszélhet mellé. Voltaképpen egy nagyon tömören megfogalmazott kispróza. Egy egyperces. Vagy egy *egyszázadmásodperces*. Egy dráma.

A portré, ismerik a történetet az afrikai bennszülöttekről, nem akarja ellopni, magáévá tenni a lelkét, „copy-paste” áthelyezni a képével együtt a sorsát is annak, akit bemutat. Csak a titkot mutatja fel. Éppen azt, hogy senki lelke nem ellopható, az életek nem cserélhetők fel egymással, egyediek, egyéniek és sorshoz kötöttek. Csak önmagukban igazak.

A jó fotográfus – vagy mondjunk csak fotográfust – odáig merészkedik, hogy alanya történetének része lesz. Haver, legalábbis ismerős a sztoriban. A hiteles portré egyfajta sorsközösségből születik. Egy közös történet része. Amikor átfedésbe kerül, akárcsak pár órára is két életút.

Van itt egy kép. Kerényi János grafikus portréja. Róla mindenképpen muszáj egy mondatot mondanom. Karcsi talán húsz, harminc éve ismerte, barátok voltak, ez nem átfedés, ez már-már valódi regény, és én is Jánosnak köszönhetem, hogy Karcsit ismerem. Nyitott, jó szívú, nagyon tehetséges művész, energiával teli bohém volt, egy „nagy arc”, ahogy kultúrkoksmákban mondanánk, a maga titkaival, ellophatatlanságával és lemásolhatatlanságával. Bírta, ha fotózták, élvezte. Ahogy az életet. Szenvedélyesen. Ahogyan láthatjuk ezen a képen is. Munka közben. Talán kicsit rá is játszott arra, hogy most *dolgozik*. Ahogy talán Karcsi is arra, hogy *fotózza* őt. Egy hiteles portréhoz kell ez a cinkos együttműködés.

A portré – és akkor kimondom, portré alatt az arcképnél mélyebb, közelebb, igazabb ábrázolást értem – a portré a „modellel” közös történet egy, egyetlen darabja, bizonyítéka annak, hogy két ember egymásra – hiszen mi másnak lehetne eredménye egy idegen fotográfus előtti feltárulkozás – erős hatást gyakorolt.

A portré nem a pillanat szüleménye. Kiforrott állítás.

S ezek a fotográfiák, Tihanyi Károly képei mind ilyen, igen erős állításként működnek is a szövegben, abban a történetben tehát, amit róluk és velük kapcsolatban elmondhatnánk, ha mernénk mondani bármit is. Azaz nem alanyai, tárgyai, hanem állítmányai (miszerint: szenved, emlékezik, tűnődik, vitázik, lemond... nézzék meg jobban a képeket), kijelentései egy kornak, egy valóságnak, amiben élünk, s melyben látni kevésbé, inkább csak láttatni óhajtunk valamit, valamilyennek láttatni magunk, (Kijelentései, mondom félve, már ha a jelentés, mint olyan – avagy a jelentést hordozó arc, személy vagy fotó – haladhatna valamiből, mondjuk közegéből, kontextusából, törzskocsmájából kifelé, ily módon pedig egyúttal belénk, a mi világunkba, a mi szöveggörnyezetünkbe befelé, azaz ha megértenénk, mit jelent ki vagy éppen be egy fürkésző tekintet, egy összevont szemöldök, egy barázdás arc vagy egy mosoly. Néha nem értjük, mit is jelent. Mi az, hogy valaki más élete? Mit jelent a mi életünk? Az arcunkra van írva minden?)

Ezek a „fejek”, ezek a „pofák” – bár hordozzák elidegeníthetetlen sorsukat – egyben a mi kultikus maszkjaink: nem csak a bánat, a szenvedély vagy a szenvedélybetegség,

a játékfüggőség, elesettség jelenség-szerű ábrázolásását mutatják meg, hanem ezek valódi karakterét is, ahogy a commedia dell'arte – egyébként szintén maszkot hordó alap figurái – Capitano, Pantalone, Arlecchino vagy Pulcinella – is mélyebb jelentéssel, múlttal bíró archetipusok.

És ezeket a „maszkokat” illik tisztelettel figyelni és érteni.

A felfedezés egy kép esetében, ahogy egy hegy megmászásakor, mindig egyéni siker. A megértés (nem nyelvtan, nem zársebesség, nem stiláris jegyek, nem blende és nem szimbolika dekódolása és elemzése során) személyes viadal. A megértés néha csak egy tünékeny vízió. Lehet szomj, emlékezés, örület. A szembesülés és személyes pokoljárás kínja vagy örülete.

A maszkok erre is valók.

Megtestesítik démonjaink. Védenek? Láthatóvá teszik, amitől rettegünk. És talán ezért van úgy, hogy az ember a képpel valahogy mindig egyedül marad. És ebben, csak ebben, a művészt mímeli. A magány rítusát követi mindenki, aki valóban a „képbe néz”. Ha érti, ha nem, ha szereti, ha gyűlöli. Rettegés, szorongás fog el, és a félelem vagy beleérett jóindulat eltávolít mindattól, amit láttam. Önállóvá válok, és az észlelésben megfejthetetlenül egyedivé. Én. A kimondhatatlan névmás. Abban vagyok Én, amiben elfelejtem magam. Abban emlékszem Rám, amit megte-remthetek. Abban vagyok „én”, amit gondoltak rólam. A felismerés műtárggyá teszi a halandó báméskodót. Nézek és hagyom, hogy nézzenek.

Karcsi arcai képesek magamból kikökkenteni. Csupa „én” az üveg alatt. Nem emlékképek, nem lájkolhatók. Életek.

A fotográfus, ahogy minden karizmatikus képalkotó efféle utak bejárására készíti a kiállítás látogatót. Hiszen az ember csak személyesen találkozik a rúttal, a széppel, Istennel vagy Luciferrel. Nincs közös esztétika. Végtelenül egyedi és megismételhetetlen a szembenézés és a geometria. Még a fények is a szubjektum uralma alatt, a fel-tételezés hatalmában állnak.

Karcsi arcai már velem jönnek mindenhova. Már haverok. És még a többi, sokszor üres, kihaltak tűnő utcaképbe, a megáradt Dunába hasító kópillérre is velem tartanak, benépesítik a várost, ami talán nincs is, csak Károly látta úgy, hogy létezik.

FÜGGELÉK

Tihanyi Károly fotográfus 1956. március 22-én született Pécsen. Nagykanizsán nőtt fel, Budapestre 1995-ben költözött.

A fotózáshoz az első inspirációt a kiváló fotográfus, Helmut Newton egyik albuma adta.

Számos reklám- és eseményfotójával találkozhatunk. Több kiállítása volt.

Kerényi János portréja

Az almáskertben nem lehet íróskodni!

KOVÁCS ÁGNES BESZÉLGETÉSE

AMBRUS LAJOSSAL

Egyházashelyén beszélgetünk Ambrus Lajossal. Takaros porta, a ház egyes helyiségei épp felújítás alatt. Frissen festett falak, bútorok letakarva, vendéglátónk büszkén meséli, hogy a munkálatok nagy részét korábban saját kezűleg végezte el. Bort tölt, és sós süteménnyel kínál, beszélni kezd, Kihagyhatatlan, hogy szóba hozzam a heteyi Berzsényi-kultuszt. Egy kőhajításnyira ülünk ugyanis a költő emlékházától.

Egy könyvbemutatón úgy méltatták önt, hogy az írók közt ön volna a legjobb borász, a borászok közt meg a legjobb író. Úgy tudom, a szőlő vonzotta erre a vidékre, hogyan került Gyuláról majd Szegedről Egyházashelyére?

A megjegyzés baráti bon mot volt; talán úgy is kell értelmezni. Egyetem után, a szegedi bölcsészkarra jártam, Szombathelyre kerültünk, és a 405-ös számú Szakközépiskolában tanítottam, majd óraadóként a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán. S a Németh László Szakkollégiumban is. Idővel megvásároltuk ezt a heteyi házat, s pár évre rá az *Életünk* szerkesztőségbe igazoltam át szerkesztőnek – Pete Györggyel, a boldog emlékü Rózsa Bélával, később Gyurácz Ferencsel dolgoztam. Nagyjából bő tíz év volt ez az időszak – az *Életünk* talán épp ekkoriban, a nyolcvanas évekre vált jelentős orgánummá. Sok jeles vállalkozása akadt; köztük talán a legemlékezetesebb Hamvas Béla-szám is. Egyébként izgalmas időszaka volt ez a magyar szellemi életnek is; komoly viták zajlottak az Írószövetségben, szárnyaltak a folyóiratok, botrányok az egyes lapszámok körül – recsegett-ropogott a pártállami rendszer. Ugyanakkor sokféle irodalmi irányzat virágzott a neoavantgárdtól a hagyományos poétikáig és a nemzedéki megszólalásokig, de akkor még egyiknek sem sikerült igazán egységes, önálló folyóirattá szerveződni. Vidéken meg remek, országos tekintélyre szert tevő lapok működtek: *Tiszatáj*, *Jelenkor*, *Alföld*, *Forrás* – s talán az *Életünk*nek is sikerült fölzárkózni a legjobbak közé. Egészében véve izgalmas idők voltak, hisz a nyolcvanas évek második fele az ún. rendszerváltás előkészítésének ideje is egyben.

Ha jól tudom, a Hamvas Béla-lapszám az, amelyet újra kellett nyomtatni.

Igen, jól emlékszik. Jó harminc éves, 1987-es, barna borítójú *Életünk*-szám ez – teljes terjedelmében Hamvas Béláról és az ő recepciójáról szól.

Ez adta a lendületet a későbbi hasonlóan sikeres lapszámok elkészítéséhez?

Akkor már több országos figyelmet keltő vállalkozása is volt az *Életünknek*. Én egyébként 1983 szeptemberében kerültem a laphoz az akkor távozó Péntek Imre helyére – annak az évnek jelentős irodalmi eseményeként az év végén szüntették be a régi *Mozgó Világot*. Pontosabban: akkor mondott fel a teljes szerkesztősége. A

Mozgó az egész korszak talán legjelentősebb emblematikus irodalmi orgánuma volt-igen erős nemzedéki attitűddel. A felmondott szerkesztőkkel, Kulinnal, Alexával, Reményi Jóskával, Mányokival, Tárnokkal, Czakóval és a többiekkel az akkori *Mozgó* jelesebb szerzői szolidárisak is voltak, ők is elhagyták a lapot. Én úgy gondoltam (jó néhányszor magam is szerepeltem a *Mozgó Világban*), hogy az *Életünk* áttemelheti a szerzők egy részét, noha sokuk már korábban is szerepelt az *Életünkben*. Pete György, az akkori főszerkesztő hallgatott a fiatalabbakra és jó szemé volt a szerzők meghívásához. Így aztán sok nagyszerű szerző került be a lapba, Mészölytől, Konrád Györgytől Balassa Péteren át Esterházyig, Krasznahorkaiig és Zalán Tiborig szinte mindenki publikált az *Életünkben*. És különféle poétikai irányzatok szerepeltek együtt: Weöres Sándor és Ágh István, Bella István, Kiss Gy. Csaba és Szentkuthy Miklós, Alexa Károly, Radnóti Sándor, Bojtár Endre, Csengey Dénes. Akkoriban minden lapnak volt saját(os) profilja: az *Életünknek* az ún. nyugati magyar irodalmat képviselő párizsi *Magyar Műhely* neoavangard törekvéseinek beemelése volt a feladata. Mai szemmel nézve mozgalmas, már-már szerkesztői hőskor volt ez. Maga a szerkesztőség, szinte szimbolikusan, 1985-ben, Rózsa Béla halálát követően költözött át a kissé periférikus Vörösmarty utcai szerkesztőségből a belvárosi Forgó-közbe.

Az összegyűjtött visszaemlékezések arról tanúskodnak, hogy egyfajta nyitott műhelyt szerettek volna megvalósítani, egy szerkesztőséget, amely mindenki előtt nyitva áll.

Így van – évekig melengettük az ún. Művészetek Háza gondolatát és ez végül meg is valósult és működött is sokáig, de kissé másmilyen formában, mint ahogy én is elképzelttem. Mára meg is szűnt.

Ettől függetlenül nagy élet volt az Életünkben?

Erős volt a szerzői gárda, a helyiek is kiválóan szerepeltek, Molnár Miklós, Székely Ákos és Tábori Ottó – közben általában jó, ma is vállalható lapszámok készültek. Fórumot biztosítottunk a fontosabb szellemi irányzatoknak és vitáknak; ilyen volt például a Balassa–Csengey-vita – két kitűnő, ma már halott kortásunk csörtéje a polgári együttélés lehetőségéről; vagy harminc évvel megelőzve a ma is élő vitát. De említhetném az ún. Arctalan nemzedék vitáját is. A lap nem tért ki a bátor ütközések elől, ugyan egypártrendszerrel írtunk. Igyekeztünk is nyitott szerkesztőségként működni – vidéki folyóiratként havonta fogadóórákat tartottunk a pesti Pilvax kávéházban, ahol ma már elképzelhetetlenül nagyszámú író, költő és tudós ember jelent meg s hozta az írásokat. Úgy is mondhatnám, hogy a pártállami struktúrában, akkor még szakadás nélkül, a közös ellenség összehozta az embereket.

Mesélne az olvasóknak részletesebben ezekről az évekről? Milyen volt egy nap a szerkesztőségben?

Úgy emlékszem vissza erre az időszakra, hogy szinte minden nap járt valaki a szerkesztőségben a Forgó-közi emeleten; érdekes ember; szerző, barát, átutazó író, festő, textiles, régész, vagy kíváncsi olvasó. Jöttek helyiek, a Forgó-klub számos eszmecserének, könyvbemutatónak, s később már ellenzéki szervezkedésnek volt a színhelye; tehát jöttek vidékiek, pestiek, a Muravidékről és Bécsből, Erdélyből, Délvidékről és Pozsonyból és Párizsból. Anélkül említem az eseményeket, hogy átfesténem a múltat – minden gyermekbetegsége ellenére valóban mozgalmas időszak volt ez. Az Írószövetség Nyugat-magyarországi Csoportja is ott székelt a házban – Gazdag Erzsébet költőnő helyi tekintélye sokat segített a lapot kiadó megyei tanáccsal és pártbizottsággal vívott küzdelmekben. Cenzúra ugyan nem volt, emlékszem, egyszer bekukkantott hozzánk Eörsi István is, aki épp a cenzúra bevezetését kérvényezte az egyik írószövetségi kongresszuson; szóval cenzúra helyett pártirányítás működött az irodalmi pandúrok révén. Az Életünk beosztott szerkesztői közül egyikünk sem volt párttag, ezért az épp aktuális ideológiai megszorításokat és préseket talán lazábban kezeltük. Vagy éppen sehogy sem. Működött viszont az ún. főszerkesztői értekezletek rendszere Budapesten, valamint minden év végén lapértékelések folytak: a megyei pártbizottságról és a megyei tanács megfelelő osztályairól érkeztek a budapesti minisztériumi referensekkel kiegészülve ezek a lapértékelők. Lényegében mindig és elsősorban az

ún. közléspolitikai hibák kerültek a terítékre – volt úgy, talán 1984-ben, hogy tudtuk, az illetékes megyei kulturális osztályvezető zsebében ott lapul a lap feloszlatairól szóló határozat, de a lap beszüntetését végül soha nem kockáztatták meg. Voltak abszurd, többször „soft” esetek is: a lap helyi kiadóinál például egy alkalommal kicsapta a biztosítékot Gyurkovits Tibor egyik verse, amelynek a beszédes Hülyék volt a címe („Hülyéknek voltam a hülyéje”). De probléma akadt egyes kép-versekkel vagy neo-avantgárd vers-szövegekkel is. A verseket végül is nagyítóval olvasta a hatalom és mániákusan kereste bennük a politikai áthallásokat – a legemlékezetesebb országos versbotrány a nem éppen avantgárd Nagy Gáspár Nagy Imre-verse volt az 1986-os Új Forrásban. Ki is rúgták a főszerkesztőt. Itt helyi megoldásként egy alkalommal azt a zseniális megoldást eszelték ki, hogy a megyei pártbizottság egyik előadója tartson fejtágító előadásokat a szerkesztőknek arról, milyenek kéne lennie a jó versnek? Pete Gyurinak, Gyurác Ferinek, Láng Gusztávnak és nekem. Vagyis tartson nekünk poétikai előadásokat – miközben Láng tanár úr verstant is tanított a főiskolai katedrán. Szegény barátunk át is jött a Forgóba, persze nem tartott semmiféle órát, megtünk egy üveg bort és kész.

A Hamvas-számot már említettük beszélgetésünk kezdetén. Hogyan sikerült összehozni ezt a tematikus számot?

Ez az átlagosnál hosszabb előkészítést igényelt. Hamvas nagy regénye a *Karnevál* 1985-ben jelent meg, *A világgválság* kis füzete ugyan korábban, még 1983-ban, de ennyi volt a teljes Hamvas-kiadás. Én magam indigóval másolt, kéz alatt terjesztett, alig olvasható gépirat-szövegeket olvastam tőle, tán Mányoki Endrétől kaptam. De betekintésem természetesen nekem sem volt a Hamvas-életmű mélységeibe. Felbukkant viszont Kőszegi Lajos Veszprémből, aki a *Visszhang* című, pár számot megélt folyóirat szerkesztője volt és azzal az ötlettel állt elő, hogy az *Életünk* adjon ki egy Hamvas-számot. Kapóra jött, hogy Hamvas 90. születésnapja arra az évre esett. Végül is Hamvas özvegyének, Kemény Katalinnak gondnoksága alatt állt össze ez a lapszám, amely aztán jelentős áttörésnek bizonyult. Sokan és emlékezetes írásokkal szerepeltek benne: Weöres, Esterházy, Határ Győző, Spiró, Szócs Géza, Kemény Katalin, Dúl Antal, Darabos Pál, Bodnár György és mások. Mindmáig értékes és időtálló az összeállítás – a mára igen tágasra bővült Hamvas-irodalomban is tisztas helyen emlékeznek meg róla. Ez a szám és a vele járó személyes kapcsolat alapozta meg egyébként az *Életünk*-könyvek Hamvas-sorozatát is, de előbb még *Az öt géniuszt* és *A bor filozófiájának* kiadását is.

Mit gondol ez utóbbi könyvről? Minden valamire való boros szaklap erre hivatkozik, miközben ha az ismereteim pontosak, Hamvas Béla nem is igazán szerette a bort. Így talán nem is igazán ismerhette azt.

Nézze, erre sommásan azt mondhatnám, Karl May soha sem járt Amerikában, mégis oly hitelesen írta meg a Winnetout, az Old Shaterehandet és a többi könyvét, mintha világleletében az apacsok és a szíu-indiánok földjén élt volna. Az író akkor jó és hiteles, ha érzékenyen és hatásosan, tehát kivételes finomsággal működnek „belső kamerái” is. Egyszer meg is kérdeztem Kemény Katalintól, Hamvas tényleg ennyire ismerte a borokat, hogy ily szédületes borkatalógusokat volt képes róluk nyújtani – egy derűs „nem” volt a válasz. Főlöszleges is tovább nyomozni, nyilván Hamvas is ráérezett a dolgok rendjére és „szubsztanciájára”. 1945-ben egy rövid balatonberényi kirándulás emlékeként született meg ez a megújuló életörömről szóló tartátus, noha az a naptári esztendő korántsem a spirituális boldogság életideje volt. Címével ellentétben nem is filozófiai vagy ontológiai mű ez – Határ Győző éppen emiatt élesen ki is kelt ellene, márpedig Határ őszinte barátja volt Hamvas Bélának. *A bor filozófiáját* inkább pamfletként, jókedvű meditációként helyesebb olvasni a *vita illuminata*-ról, a jó „vallásról”. Mert ez a jó mámor, vagy éppen a magasabb józanság helyét keresi a világmindenségben – természetben, a szerelemben, költészetben, és még a borban is. Hamvas minderre szakszerűen és jól ráérezett – a mű sikere, rengeteg kiadása és állandó hivatkozása eléggé bizonyítja a borászati hitelességét is.

A mű divatjáról pedig hadd említsek egy bor oldaláról hozott párhuzamot. Az elmúlt harminc évben a Juhfark nevezetű szőlővel és a belőle készült borral a Hamvas-könyvhöz hasonló reveláció és sikertörténet esett. Pedig a Juhfark amúgy egy igen kényes és nehezen kezelhető növény. Magam is hitelesíthetem, mert vagy tíz esztendeje ültettem belőle vagy félhektárnyi területen. Különböző, itt nem részletezhető ok miatt azonban jó, ha tíz évenként két-három esetben készíthető belőle emlékezetes tétel. Mégis szinte mindenki Juhfarkot szeretne kóstolni. Évszázadokon át megbízhatatlansága és betegségekre való hajlama miatt nem is szüretelték külön, belekeverték a többi szőlő közé. Mégis, minden nehézség dacára egészen magas pályát futott be igen rövid idő alatt. Talán izgató és csábító neve miatt, tán a somlói Nászéjszakák borának mítosza miatt, de egyre töretlenebb a kultusza. Ám azt azért jól tudjuk, a kultusz nem mindig az immanens értékek fokmérője.

Akkor a borról írni máshogy kell, mint az életről?

Íróként és borászként is az a véleményem, hogy mindenről nyilván az igazat írjuk. Egy történetet azért százféleképpen is elő lehet adni. Említsek egy anekdotikus példát: Eötvös Károly *Utazás a Balaton körül* című munkája csudás munka, én mindenki számára kötelező olvasmánná is tenném, már ha lehetne ilyesmit parancsolni. Nos, ez az Eötvös, az írók „vajdája”, amikor öregkorában a fiatal írók felől kérdezték, jóformán csak hümmögött. Hm Bródy Sándor, hm Herczegh Ferenc. Satöbbi. Na és Mikszáth? Az a baj vele, válaszolta Eötvös, hogy ez a Mikszáth tót ember és nem tudhat magyarul! Nem tud írni, ami abból is kiderül, folytatta tovább Eötvös, ha Jókaival közösen elmondunk neki tíz jó történetet, talán ha kettőt meg tud írni belőlük. Ez a Mikszáthról tett észrevétele természetesen nem igaz, hiszen Mikszáth ragyogóan

írt, olvassuk csak kedvenc könyvem, a Beszterce ostromát, de jól mutatja, hogy a személyiség, amelyen minden átszűrődik, mily sokféleképpen jelenhet meg. Tehát nem a bort kell ahhoz végigóstolni a puszta mérgezőtől a gyöngyösin át a szekszárdiig, nem szaktudósként kell megkülönböztetni egymástól dörgicseit, csopakit vagy az arácsit, ahogy nem kell kifinomult borkatalógusokat gyártani, hogy helyesen és lényeglátó módon írjunk róluk. S ha már borról van szó, én az efféle mondatokat értékelem igazán, melyeket épp Hamvas vet a papírra: „A homoki az egyszerűbb életek gyógyítója”:

A bor retorikája teljesen átalakult az utóbbi két évtizedben. Manapság nem lehet azt mondani, hogy a bor finom, legalább szép, de jobb, ha azt mondjuk, szép savakat rejt magában, behízelt és gyümölcsös...

Ezt az újabbkori tolvajnyelvet talán az illatszerészek találták ki. A sommelier tanfolyamokon az idézett beszéd mód kötelező tananyagává vált. A szaglász bajnokait nevelik ki, de bizony ezeket a szövegeket sok esetben művi modorosság jellemzi. Korábban nem mondták jelzős szerkezetekbe foglalva, hogy licis, csokoládés-vanília, kandírozott gyümölcsös stb. – sokkal inkább azt, hogy jó, illatos, zamatos, erős, tüzes, asztali, peccsenyéhez való. Stb. Korábban verseket írtak a borról, de a maiakhoz hasonló borleírásokon senki nem törte a fejét. Vörösmarty volt a nemzet nagy borissza költője, aki egyszer rosszat írt a borról, pontosabban arról, hogy az éttermekben nem lehet jó hazai bort kapni. Ezért aztán a következő évben a bortermelők mindenfelől hordószám küldtek kóstolót a nemzet költőjének az új termésből, így aztán rá is kényszerítették, hogy írjon a jó borról is. Így született a Vörösmarty-életmű híres párverse, a Rossz bor és a Jó bor.

A szőlő mellett ugyanilyen fontos az ön életében az őshonos almafajták védelmében végzett hősi munká. Valódi gyümölcsész is, nem „csak” író...

Egyszerű érdeklődés és falusi passzió ez; viszont, hogy a Tündérbert mozgalom megindult, felelősséget ad. Minden egy régi, személyes vágyból indult – legyen olyan kertem, mint a nagyapámnak volt. Az első almafám a Batul is ennek az emléke, nézze csak meg, ott van. Azóta vagy 80 fajtam van. Meg is mutatom magának, szépek mind.

Mindig az irodalom érdekelte elsősorban? Mikor dönt el, hogy író lesz?

Némi kerülővel kerültem a bölcsészethez – gépipari középiskolába jártam Szegedre. Ugyan mindig ott akartam hagyni, mert nem nekem találták ki, de apám végül kimondta az örök szentenciát: ha az ember elkezd valamit, be is kell fejeznie. Maradtam, s majd csak két év katonaság s egyéb hajtűkanyarok után kerültem a szegedi egyetem magyar–történelem szakára. A kecskeméti Forrásban már 1972-ben bemu-

tatkoztam, de hamar rájöttem, a prózaíráshoz élettapasztalatok és élettudások kellenek, gazdagabb optikai készlet: látni és ismerni kell az életet. Az első könyvem is csak 1988-ban jelent meg, jó hatéves kiadói kacskaringók után.

Az Életünk szerkesztőségében sikerült megvalósítani az álmaid? Tényező volt akkoriban a lap? Érezhető volt, hogy messze van a fővárostól, vagy akkor ez nem számított.

Az 1983 és 1993 közti tíz évről van szó – az én életemben ez egybeesik egy fiatal férfi életszakaszával. A vidéki, centrumtól távoli életnek voltak ugyan hátrányai, de nem zavart. Ugyanis ekkor már a klasszikusok is rendszeresen szerepeltek a lapban, Weöres, akinek Vas megyei kötődése közismert, és Takáts Gyula vagy Pilinszky, korábban Tatay Sándor, aztán a tudós László Gyula, hogy csak néhány nevet említsek. Sikeres sorozatokban jelentős művek jelentek meg, Simonffy András Kompországja plédául, amely szerzőjének óriási sikert hozott; Száraz György Pálffy tábornokról írt műve és így tovább. Erősen szerepelt a lapban a velemi textiles műhely, a bozsoki drámaírói tanácskozás, teret kapott régészet, egyre több határon túli szerző jutott fórumhoz. s az említett párizsi Magyar Műhely is, sokszor teoretikus, elméleti szövegekkel. Jó volt tehát az *Életünket* szerkeszteni, minden korabeli nyűgével együtt, én legalábbis szerettem ezt a munkát. Ahogy jeleztem már, igyekeztünk a helyeket is pártolni, bár erről az oldalról kaptuk a legtöbb bírálatot – a lap nyitottságra elég felidézni egy korábbi szerkesztő, a költő Péntek Imre idevágó halhatatlan mondatát: „Megint eltelt egy hónap és nem fedeztünk fel senkit!” Pete György nagy aktatászával járt Budapest és Szombathely között, testes kéziratokat, levonatokat és kilós tördeléseket fuvarozva – fél életét az étkezőkocsiban töltötte.

Mi kell a jó szerkesztőséghez ön szerint?

Talán intézményes biztonság. Semmi luxus, de „rendes” szerkesztőség. Alapvető és korszerű infrastruktúrával. Ezt mi anno, helyel-közzel meg is kaptuk – az ún. rendszerváltás óta csak romlott a helyzet. És jó hátszél is kell, megbízható csapatmunka – izgalmas szerzők, hű olvasók. Ez utóbbiak igen fontosak – a lapterjesztéssel ugyanis az *Életünk*nél is gondok voltak. Pedig ha valaki ma átlapozná a korabeli számokat, meglepően sok, frissnek tűnő és fontos írást találna köztük. Mi szeretjük a közönségtalálkozókat, szerveztünk Életünk-esteket, utaztunk, amerre csak lehetett. Az érdeklődő közönségre pedig Gyurác Feri kollégámmal gyakorta emlegettük a régi Vasvármegye című lap korabeli dohogását: azt tették szóvá a két háború közt, hogy elég szegény a szombathelyi szellemi életre nézve, hogy Kosztolányi Dezső szombathelyi fellépésén mindössze száz néző volt jelen. Egek! – mi sajnos nem száz néző előtt mutatkoztunk be; ez a szám ma már elképzelhetetlen egy lapbemutatón.

Miért távozott a lap éléről?

Először is, csak kihalási sorrend szerinti „helyettes” voltam. A rendszerváltás után már nem éreztem magam igazán jól, úgy éreztem, sokszor rutinból megy a munka. Kevésbé inspirált, amit csinálunk. Időben érkezett a budapesti *Kortárs* megkeresése.

Akkor kapott nagyobb lendületet a boráskodás az életében?

Valahogy összefutottak a szálak. Ha valaki itt él, ebben a földrajzi környezetben, ahol most beszélgetünk; itt ír, itt dolgozik, itt épít, vagy csak renovál egy gyönyörű, öreg oszloptornácós házat, mint én, óhatatlanul nagy a kísértése: környezetet, kertet kell tervezni, fát ültetni. Kimenni a szőlőhegyre, plántálni, szüretelni. Mint a régi vidéki nemesség tette az előidőkből – az én falum szülöttje, Berzsenyi Dániel is. Mondhatnám, hogy az ember életfilozófiájának erre kell épülnie. De semmiféle külső kényszernek nem szabad megfelelni: a kert, a szőlő, maga a gyümölcsös is belső út. Viszont ha innen fakadóan tisztelnék és szeretnék a szőlőhegyet, ha ebben a spiritualitás-ban és univerzalitásban élünk, talán nem szennyeznénk annyira vizeket és erdőket. Nem hagynánk a termőföldet, nem hagynánk tönkretenni és eldzsungelesedni a tájat, mint ahogy ez ma történik a szőlőhegyekkel. Az eszméket egyesítő értékek felelősséget szabnak ki a bolygónk iránt.

Az almáskertjéből tényleg elvihet bárki oltványt? Egyébként jól látom, hogy akárcsak az írás, a gyümölcészet is a semmiből terem világokat? Ez izgatja mind a két tevékenységben? A teremtés maga?

Igen. Ha nem is kész oltványt, de oltóvesszőket igen. Bárki kaphat oltógallyat, akinek kedve és lehetősége van saját szaporításukra. Ahogy mondtam, legalább nyolcvan régi magyar almafajtát őrzök – s talán nem csak a magam, a családom, tán a szélesebb érdeklődők számára is.

De azért azt mondjuk el, hogy az Életünk után is szerkesztő lett, a Kortárs főszerkesztője volt hat éven át. Ma is rovatvezető ugyanott. Változott valami a folyóirat szerkesztésében a nyolcvanas évekhez képest?

Maga a szerkesztés munkája nem, hisz a kinyomtatott lapszámokat 6-8 évben ma is ugyanúgy tartalommal kell megtölteni, kinyomtatni és eljuttatni az olvasókhhoz, mint korábban. De az arányok és érdeklődések, divatos szellemi irányzatok megváltoztak és eltolódtak. Például a prózai műnemben a rövid írások most a divatosak – két-háromflekkés darabok születnek legtöbbször és legszívesebben. Szövegek – a hosszabb merítéseknek nem nagyon van létideje, a klasszikus elbeszélés meg szinte ki is vészett. Aztán rengeteg, vagy száz magyar folyóirat jelenik meg – publikálni nem oly nehéz,

mint a nyolcvanas években, viszont a befogadás, a kritika, az értékelő számbavétel is megnehezedett. S megváltoztak az olvasói szokások: nemcsak a könyveknek, a lapoknak is jobban kell az eladhatóságot szem előtt tartani amúgy egy szellemi mozgásokat tekintve apályosabb időszakban. Ha egy folyóirat manapság eléri a hét-nyolcszáz eladott példányt, szép teljesítménynek számít. S hogy a másik végletet említsem: a *Kortárs* például, mint a hatvanas-hetvenes évek központi és reprezentatív irodalmi folyóirata húsz-harmincezer példányban is megjelent, s ha valakinek sikerült megjelennie a *Kortársban*, azt egyszerre íróvá is ütötték. Az érdeklődésre és megbecsülésre példaként akár említhetetem a saját első könyvem esetét is: az Eldorádó 1988-ban jelent megháromezer példányban. Nemrég kezembe került a hajdani Magvetős elszámolás: hatvanezer forint honort kaptam érte, miközben a szerkesztői fizetésem akkoriban kétezerhatszáz forint volt. Hol van egy könyv honoráriumma ma már? A könyvek könnyebben jelenhetnek meg, a támogatásokért nagy harc folyik, de kiadásukat sokszor magának a szerzőnek kell finanszíroznia. Pedig a helyes és ideális megoldásépp az ellenkezője volna. A régi gyakorlat. Vagyis ameddig a szerző készíti művét, addig a honoráriumából képes legyen megélni. De bizony hiú ábránd és vágyálom ma már ez a megoldás.

Vannak kedvencei? Mit olvas manapság?

Oly sok szerző van, akit kedvelek, hogy nehéz őket rendszerbe rakni. Mindig változik, meg aztán nem is vagyok hivatásos olvasó. Az értékelés és szinkron figyelem ma is legyen a kritikusok pozíciója. Csak tallózásként mondom, hogy a kortársak közül Szálinger Balázs például érdekes és eredeti figura, Jámborné Balogh Tünde prózáját nagyratartom. Szeretem Krasznahorkai nyelvi sodrását, Nádas szellemi mélységét, ha világképüket nem is. Persze Krúdyt, szőröstől-bőröstől. És készülök Márai naplóira. De ha nagyon meg kellene valakit nevezni, az mindenképpen Tömörkény István volna. Őt mindig, minden helyzetben örömmel forgatom: óriási író, pedig alig beszélnek róla. Viszont ha körülnézek az asztalomon tornyosuló könyvek közt, jobbára szakkönyveket látok. Thoroczkay-Wigand A kert című alapmunkáját 1923-ból, Báttaszéki Lajos Fővárosi zsánerképek című könyvét. Aztán Márki Sándor két vastag kötetnyi naplóját. Tán ebből is látszik, hogy mindenevő vagyok – itt van rögtön Mélius Péter Herbárium, Kovács Sándor Iván Szakácmesterségnek és utazásoknak könyvecskéi című műve, Lovik Károly novellái. És persze kéznél Bereczki Máté Gyümölcsészeti vázlatok című nagy pomológiai alapmunkája (négy vaskos kötetből van szó) – általában szeretek mindenféle „óságokat” olvasni. Például megvan a régi Vasárnapi Újság legalább nyolc-tíz évfolyama; no, abban lapozgatni maga a felvidulás és primér szellemi élvezet. Imádom a magyar anekdotakincset.

Változott az irodalom megítélése a közelmúltban bármit?

Nézze, talán mondanék inkább egy paradoxont, ami szerintem igaz is. '89 előtt az irodalomban volt pénz, viszont nem volt szabadság. Most szabadság van, de pénz nincs.

Az irodalmi élet megosztottsága miatt mégiscsak kell erről beszélni. Milyen módon alakulnak a lapok szerkesztési elvei? Befolyásolja ez bármiben a szerkesztők munkáját?

Azt gondolom, hogy szakmai rivalizálás mindig is zajlott. És ez most is rendjén van – különböző kánonok jöttek és jönnek létre, amelyek legföljebb csak nagy vonalakban születnek értékek és igazi minőségek alapján. A kánonokkal baj van: ma még a klasszikusokkal is baj van, mert az ő megítélésükben sincs konszenzus – meg kell nézni, mert az utóbbi években olyan irodalomtörténetek, kézikönyvek és iskolai tankönyvek készültek, melyeknek zöme legalábbis kétséges. A legrosszabb formák szerint érvényesül bennük ízlésterror, politikai előítélet, brancsszellem, a kiszorítósdi és a hatalomvágy. Én magam árkon kívüli gyepmester vagyok: népi író, falusi fickó. Nem baj ez – de az korántsem mindegy, kinek a könyvét fordítják le, ki kap ösztöndíjat, kinek az életművét támogatják „érték-alapon” stb. És persze a nyilvánosság; ma már szinte nélkülözhetetlen a népszerűsítés, a média-szereplés, a megosztottságot csak növeli, anélkül viszont a nehezen megy. A mű esztétikai értékei olykor alig álnak arányban az ismertségi indexekkel. Van olyan költő, akinek a könyve száz-százhusz példányban fogy a piacon, melyből aligha lehetséges megélni – holott érvényes költői műről beszélünk.

Hogy telik egy napja?

Lényegében munkával. Gasztronómiai cikkek készülnek, vagy gyümölcsészeti naptár, nincs nap munka nélkül. Ül a gépe mellett és kotlik az ember a kézirattal. A Magyar Nemzetnek tizenkét éven át, a Magyar Időknek három éve írok rövid írásokat-tárcaikat, munkatervük szerint. De dolgozom persze a szőlőben is, az elmúlt hónapokban megfelelő traktor után kajtattam; most épp szüret után vagyunk a szőlőben is, almáskertben is. Ugye mondtam, nem használok komoly vegyszert a szőlőben, az almáskákat meg egyáltalán nem permetezem. Ha organikusnak tudnánk élni és nem hajtának ezerrel az extraprofit után, másnak sem lenne rá igazán szüksége.

Szép, hogy nem permetezi a fákat, de nem támadja meg azokat valamilyen betegség?

Dehogynem. Ha megtámadja, akkor az úgy lesz. Nem tudunk mit csinálni. Ezzel együtt kell élni, de segítenek a madarak, meg a gyümölcsösben kapirgáló tyúkok. A gombabetegségek meg a régi fajtákat általában nem sújtják annyira.

Melyik almát eszi meg a legszívesebben?

A Batul alma a legjobb; első az elsők közt. Minden azzal kezdődött.

Tényleg előfordul, hogy szakmai fórumon ad elő a gyümölcsstermesztésről, akár egyetemen is? Olyan hallgatók előtt, akik hivatásként választják a mezőgazdasági munkát?

Ha meghívnak, megyek. Ha a kertészeti egyetemre megyek, és másfél órát kell beszélnem, mert várnak rám vagy ötvenen, bizony föl kell a kötnöm a gatyát. Általában szakmailag releváns, alapján kultúrtörténeti kitekintésű előadásokat kell tartanom. A pomológia nehéz szakterület, ahol nem lehet „íróskodni”.

Azt mindig megkérdezem íróktól, vajon az írást meg lehet-e tanulni? És hogy vajon miből lehet tudni, hogy egy szöveg jó?

Az utóbbi kérdésre azt mondhatom, hogy egy-két bekezdés alapján lassan már látom, jó-e egy szöveg. Mert a mondatnak eleve jónak kell lennie. Minden itt kezdődik.

Ha rossz mondatokat talál egy szövegben, akkor az milyen tud lenni?

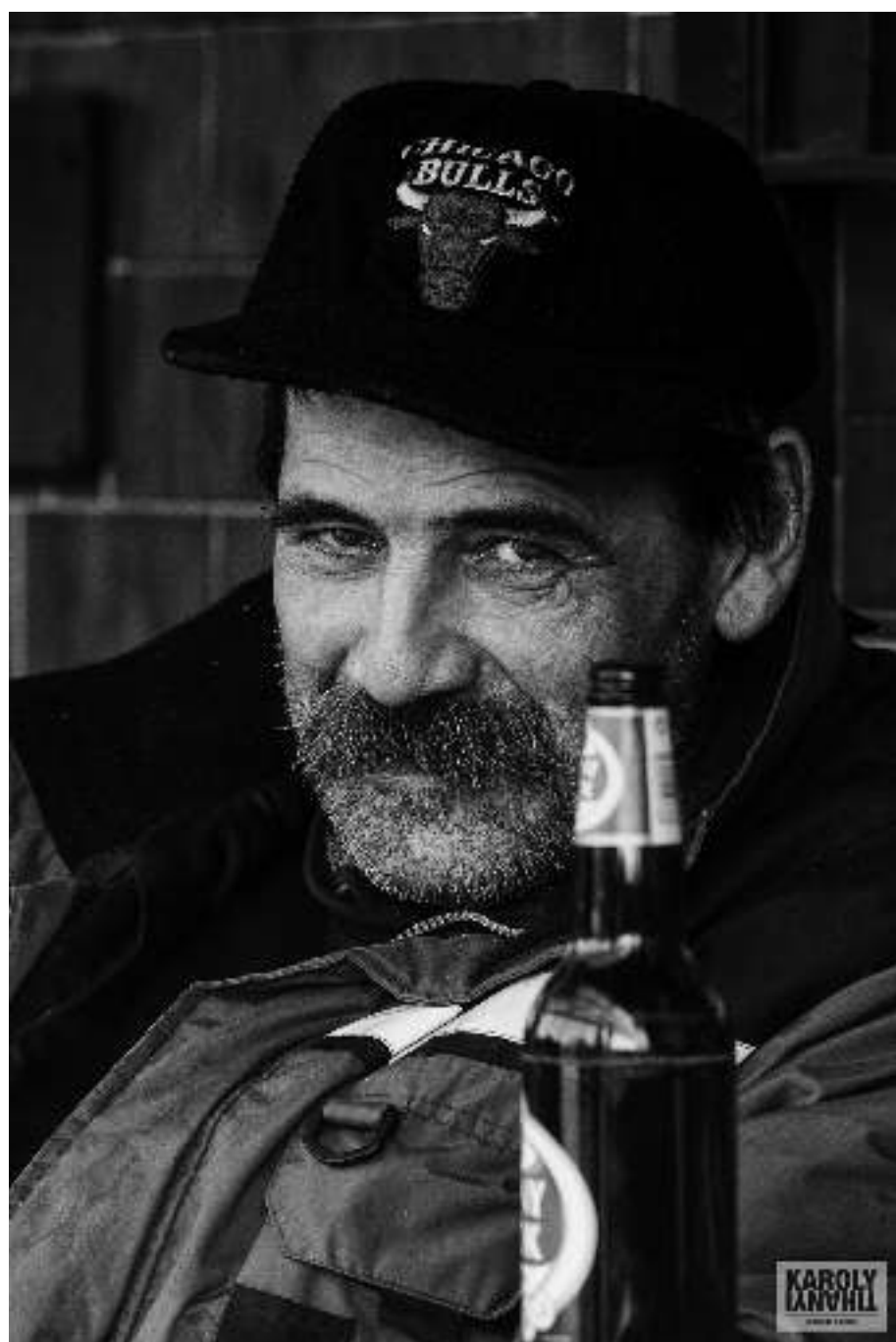
Az bizony akkor rossz.

Hogyan közli a szerzővel, ha a szöveg nem jó?

Megmondom, hogy nem jó a szövege. Ezért meg ezért.

Meg lehet tanítani, milyen a jó mondat?

Úgy gondolom, azt még talán. A mondatot lehet tanulni – egyetemen és íróiskolákban tanítják is. Önfegyelmel a pontos nyelvi anyagot el lehet sajátítani. Egy írónak mélyen bele kell helyezkednie mások dikciójába vagy nyelvi struktúrájába is. Én például Mészöly Miklóstól hogy úgy mondjam, a pontosság esztétikáját tanultam és ma is csodálattal tölt el – ő végletekig kalapálta a szövegét. Alig ismerek írókat, akinél a nyelvi pontosság ennyire fontos szerepet játszana. Húzta, javította, cserélte, újrírta stb. A gesztust, a nyelvi-stiláris fegyelmet meg lehet tanulni, és akár tőle is – de ami a mondaton túl van, az már más káposzta. Innét egy másik dimenzió nyílik – ahogy a végén semmi nem számít, csak a műalkotás magasabb élete.

Jorge Luis Borges versei

MOLNÁR MIKLÓS FORDÍTÁSÁBAN

A CINKOS

Keresztre feszítenek, és csak én lehetek a kereszt
meg a szögek.
Felém nyújtják a kelyhet, és büröknek kell lennem.
Becsapnak, és csak én lehetek a hazugság.
Megégetnek, és csak én lehetek a pokol.
Magasztalni és megköszönni tartozom
az idő minden percét.
Táplálékom minden, ami van.
A mindenség pontos súlya, a megaláztatás, az ujjongás.
Helyeselnem muszáj, ami megsebez.
Jó vagy rossz a sorsom, nem számít.
Költő vagyok.

A KÉM

A csaták nyilvános fényében
mások életüket adják a hazáért,
és márvány emlékeztet rájuk.
Én olyan városok sötétjében tévelyegtem,
amelyeket gyűlölök.
Én mást adtam a hazának.
Megtagadtam a becsületem,
elárultam azokat, akik barátjuknak hittek,
lelkiismereteket vásároltam,
elátkoztam hazám nevét.
Berendezkedtem az aljasságban.

AZ IGAZAK

Aki megműveli a kertjét, ahogy Voltaire gondolta.
Aki hálás, mert van a Földön zene.
Akinek gyönyörűség új szófejtésre bukkanni.
Két hivatalnok, akik valahol délen csöndesen sakkoznak
egy kávéházban.
A fazekas, aki formákon és színeken töri a fejét.
A tipográfus, aki jól megtervezi ezt az oldalt, pedig talán
nem is tetszik neki.

Egy férfi meg egy nő, akik egy emlékezetes *canto* utolsó
tercináját olvassák.
Aki megsimogat egy alvó állatot.
Aki a rosszat, amit tettek vele, jogosnak ismeri el.
Aki hálás, mert van a Földön Stevenson.
Aki jobban szereti, ha a többieknek van igazuk.
Ők azok, egymást bár nem ismerik, akik megmentik
a világot.

AZ IDEGEN

Egy kard van a szentélyben.
Én vagyok a templom második papja. Sohasem láttam.
Más közösségekben fémtükröt vagy követ tisztelnek.
Azért eshetett ilyesmire a választásuk, mert hajdanában
ritkaság volt.
Nem köntörfalazok: az összes vallás közül a *Sinto*
a legkönnyebb.
A legkönnyebb és legősibb.
Olyan ősrégi iratokat őrzött meg, hogy mára szinte
teljesen elhalványultak.
Egy szarvas vagy egy harmatcsepp is élhet a *Sinto*
szerint.
Arra tanít, hogy cselekedjünk helyesen, ám nincs
írásban rögzített etikája.
Nem állítja, hogy az ember maga szövi a karmáját.
Nem akar büntetésekkel megfélemlíteni
és jutalmakkal megvesztegetni.
Hívói követhetik a Buddha vagy Jézus tanítását is.
Tiszteli a császárt és a holtakat.
Tudja, hogy holta után minden ember isten,
aki óvja az övéit.
Tudja, hogy holta után minden fa isten,
aki óvja a fákat.
Tudja, hogy a só, a víz és a zene megtisztíthat
bennünket.
Tudja, hogy légiónyi istenség van.
Ma délelőtt egy öreg perui költő látogatott el
hozzánk. Vak volt.
A tornácról élvezték a kerti levegőt, a nedves
föld illatát és a madarak vagy az istenek énekét.
Tolmács segítségével próbáltam elmagyarázni
neki a hitünket.
Nem tudom, megértett-e.
A nyugati arcok megfejthetetlen maszkok.
Azt mondta, mihelyt hazaér Peruba,

versben örökíti meg a beszélgetésünket.
Nem tudom, csakugyan megteszi-e.
Nem tudom, látjuk-e még egymást valaha.

KRISZTUS A KERESZTFÁN

Krisztus a keresztfán. Lába leér a földre.
A három kereszt egyforma magas.
Krisztus nem középpütt van. Ő a harmadik.
Fekete szakála a mellkasára lóg.
Arca nem olyan, mint a képeken.
Zord zsidó arc. Nem látom,
de földi lépteim legvégső
napjáig folyvást keresem.
A megtört ember szenved és hallgat.
Fáj neki a töviskorona.
Nem ér föl hozzá a csöcselék gúnyolódása,
mely annyiszor látta a haláltusáját.
Az övét vagy másét. Mindegy is.
Krisztus a keresztfán. Zűrzavarosan
eszébe jut a királyság, amely talán vár rá,
meg egy asszony, aki nem volt az övé.
Nem adatik meg neki, hogy láthassa a teológiát,
a kisilabizálhatatlan szentháromságot,
a gnosztikusokat, a katedrálisokat,
Occam borotváját, a bíborpalástot,
a püspöksüveget, a liturgiát,
Gudrun kard általi megtérését,
az inkvizíciót, a mártírok vérét,
a keresztes háborúk rémségeit, Jeanne d'Arc-ot,
a hadseregeket megáldó Vatikánt.
Tudja, hogy nem isten, hanem ember,
és még aznap meghal. Ez nem is izgatja.
Az izgatja, hogy a szögek vasa kemény.
Nem római. Nem görög. Jajgat.
Ragyogó metaforákat hagyott ránk,
és a megbocsátás tanát,
ami eltörölheti a múltat. (Ezt a mondatot
fegyházban írta egy ír férfi.)
A lélek sietteti a véget.
Sötétedik. Már halott.
Légy mászkál az elernyedtesten.
Mi hasznom belőle, hogy szenvedett
ez az ember, ha én most szenvedek?

Kyoto, 1984

TÍZ HAIKU

Mondott valamit
az alkonyat és a hegy,
de elvesztettem.

Van-e vagy nincs-e
az álom, mit feledtem
szürkület előtt?

A tétlen szablya
csatákról álmodozik.
Az én álmom más.

Némák a húrok.
A muzsika jól tudta,
mit érzek közben.

Ez az a tenyér,
mely valamikor régen
a hajadhoz ért.

Újhold az égen.
Most ő is azt figyel
más ablak mögül.

Távoli trilla.
A pacsirta nem tudja,
hogyan megvigasztal.

A sivatagban
lezajlik a pirkadat.
Valaki látja.

Meghalt egy férfi.
A szakálla nem tudja.
A körme is nő.

Az öreg ujjak
egyre verseket írnak
a feledésnek.

ADAMIK TAMÁS

Ovidius pályakezdése

AMORES – SZERELMEK*

Ovidius azon római alkotók közé tartozik, akiről sokat tudunk, mint például Cicero, Caesar, Vergilius, Horatius, Ovidius életéről, mert műveikben sok mindent elárulnak önmagukról, illetve mivel korán iskolai tananyagká váltak, antik életrajzok maradtak fenn róluk. Ovidius aránylag hosszú életet élt, és óriási életművet hagyott hátra. Jelen előadásomban ifjúkoráról és első művéről, az *Amores* (Szerelmek) című elégiagyűjteményéről kívánok beszélni, mégpedig azért, mert ez a kötet meghatározza egész életművét: tulajdonképpen minden további művének vezérmotívuma a szerelem. Előbb azonban életéről mondok néhány ténnyt magának a költőnek a szavaival, aki önéletrajzában, a *Tristia* – (Keservek) így ír:

Hogy ki vagyok, gyöngéd szerelem költője, akit most

Olvasol, elmondom. Halld meg, utókor, a szót!

Sulmo szülőföldem. Sok hús patak öntözi földjét.

Száz mérföldre sincs onnan a római táj.

Ott láttam meg a napfényt. Vágyol tudni, mikor volt?

Akkor esett el a két consul a harc mezején.

És ha ez ér valamit, lovag ősök utóda vagyok, kit

rendünk tagjává nem csak a sorskegy emelt.

Nem vagyok első sarj: megelőz bátyám, aki nálam

Épp háromszor négy hóval előbb született.

(Gaál László fordítása).¹

Jellemző Ovidiusra, hogy önéletrajzában első sorában rögtön a „gyöngéd szerelem költőjének” nevezi magát, és csak utána mondja el, hogy hol és mikor született.² Publius Ovidius Naso tehát Kr. e. 43. március 20-án született a középítáliei Sulmóban, előkelő lovagrendi családból. Születésének évére a két consul, A. Hirtius és Vibius Pansa halálával utal, akik a mutinai háborúban estek el Kr. e. 43. áprilisában.³ Második fiúgyermek volt a családban. Bátyját, akivel együtt nevelkedett, nagyon szerette. Mint gazdag szülők sarjai, a legjobb iskolákba jártak, természetesen a birodalom fővárosában, Rómában. Erről szintén ő maga tudósít említett versében:

Jó nevelést kaptunk szüleinktől. Zsenge korunkban

Már hallgattuk a jó római mestereket.

Szónoki pálya felé tört bátyám ifjúkorától,

rátermett a zajos, fórumi harcra nagyon.

Én meg már gyermekként mennyei hangra figyeltem,

* Elhangzott a Salvatore Quasimodo költőversenyen – Balatonfüred, 2018. szeptember 8-án.

és maga mellé vont lopva a Múzsza, rabul.
Mondta nem egyszer atyám munkámra: „Hiáavalóság!
Kincset holta után Maeonides se hagyott.”
Nem szólt hasztalanul. Helicont odahagyva egészen,
most már prózában készülök írni csupán:
önként jött ajakamra, kötött formában, az ének,
s vers lett mindenből, bármit is írt a kezem.

(Gaál László fordítása)

Ovidius tehát kisgyermekkorától kezdve rendkívüli költői tehetséggel volt megáldva. Az ókori Rómában az apa tekintélye gyermekei fölött szinte korlátlan volt. Amit a családfő mondott, annak úgy kellett lennie. Amikor tehát apja azt mondta neki: hagyd a költészetet, mert az nem pénzes szakma, hiszen Homérosz, a világ legnagyobb költői tehetsége is szegényen halt meg. Engedelmeskedett apjának, és prózát akart írni. De mi lett belőle? Ezt érdemes még egyszer az eredetiben idézni:

*Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos,
Et quod temptabam scribere, versus erat*⁴

Tehát spontán módon ének jött létre megfelelő versmértékben, és amit megpróbáltam írni, vers lett. És ez nem minden. Tisztelte és szerette a korabeli költőket: az öreg Macert, aki gyógyfüvekről és kígyókról írt; Ponticust és Bassust, hősköltemények és gúnyversek szerzőit; Horatius változatos versmértékekben és strófákban írt verseit; Vergiliust, akit csak látott. Tibullusnak barátja szeretett volna lenni, aki Gallusnak volt követője, Propertius pedig Tibullusnak; „s ebben a sorrendben a negyedik vagyok én” – írja. E részlet különös értéke abban van, hogy világosan láttatja: Ovidius nemcsak a Messala-kör költőit ismerte, ahova Tibullus tartozott, hanem a Maecenas-köréit is, amelynek Propertius volt a tagja. Ez azt sejteti, hogy korának minden számottevő alkotójával valamiféle kapcsolatban állt. Ezután így folytatja önmagáról:

Őket tiszteltem, s engem tiszteltek az ifjak.
Ismert lett Múzsám csakhamar énnekem is.
És amikor dalaim nyilvánosságra kerültek,
még csak alig kellett nyírnom a gyenge szakállt.
Róla dalolt az egész Város, ki az ihletet adta,
róla, Corinnáról, mely neki álneve csak.

(Gaál László fordítása)

Ovidius költői pályája az *Amores* (Szerelmek) című elégiagyűjteménnyel kezdődik, amelyet Henri Bornecque szerint Kr. e. 25 körül kezdett írni, és 16 körül publikált 5 könyvben.⁵ Ez az első kiadás azonban elveszett. Ránk maradt viszont ennek egy rövidített változata, a 2. kiadás 3 könyvben, amelyet Kr. e. 2-ben vagy 1-ben jelentetett meg. Az 1. könyv 15, a 2. 19, a 3. 15 elégiát foglal magában; összesen 49 darabot.⁶ E második kiadás egy négysoros epigrammával kezdődik, amely így hangzik:

Eddig öten voltunk Nasónak könyvei; most már
három a számunk; így jobbnak itéli művét;
Mert noha élvezetet most már ez a könyv nemigen nyújt,
ennyivel is kevesebb bánталom éri utóbb.

(Gaál László fordítása)

E négy sorba négy állítást sűrít a költő: 1. korábban öt könyvből állt ez a gyűjtemény, most háromból áll; 2. ez utóbbit előnybe részesíti szerzője a korábbival szemben; 3. jóllehet gyönyörűséget nem okoz már az olvasónak; 4. de két könyv elhagyásával, kevesebb bánталom fogja érni. Bizonyos ellentmondás fedezhető fel ezen állítások között. A fiatal Ovidiusnak nyilván ugyanaz lehetett véleménye a szerelmi költészet funkciójáról, mint Catullusnak 16. carmenében: a szerelmi kisköltészet célja, hogy szerelemre indítson, hogy gyönyörűséget okozzon. Ezt a funkciót azonban a megrövidített kötet már nem tudja betölteni, de legalább kisebb büntetés jár vele – mondja Ovidius elégiáinak második, megrövidített kiadásáról. Ebből az ellentmondásból arra következtethetünk, hogy Ovidius nem saját elhatározásából rövidítette le, hanem kényszernek engedett. Az *Amores* I. ötkötetes kiadásának egyes szerelmes versei szabados hangvételükkel valószínűleg felháborodást kelthettek a felső körökben, ezért a második kiadást három könyvre rövidítette le a költő, elhagyván az inkriminált verseket. Ezt azonban játékosan, ironikus formában adja tudtunkra. Szilágyi János György feltételezi, hogy e második kiadást „új versekkel is” felfrissítette.⁷

Hogy a kényszerrel nehezen viselte el, azt már a gyűjtemény első darabjában kifejezésre juttatja; de itt is játékosan teszi ezt. Az 1. könyv 1. elégiája így kezdődik:

Fegyvereket komoly énekben s bős harcot akartam
zengeni: ehhez jól illik a hexameter.
Egyformák voltak soraim, – de kacagja Cupido,
s minden verspárból elrabolt egy ütemet.

(Gaál László ford.)

A költő felháborodik Cupido, a szerelem istene szemtelenségén, és tiltakozik az erőszakos beavatkozás ellen, mondván: „Múzsák papja vagyok, s nem vagyok én a rabod!” (*Pieridum vates, non tua turba sumus.*) Az ifjú Ovidius tehát eposzt akart írni, amelynek versformája a hexameter, s ez – mint a neve is mutatja – hat verslábból álló verssor. Cupido azonban minden második sorból elvesz egy verslábát, és a hexameteret átalakítja disztichonokká. Mivel az elégia versformája a disztichon, amely egy hexameter és egy pentameter együtteséből áll, Cupido arra kényszerítette a költőt, hogy elégiát írjon. A disztichon tulajdonsága, hogy a hexameterben felemelkedik a sor, a pentameterben pedig leereszkedik. A hexameter felemelkedése az epikus elemet teszi lehetővé, a pentameter leereszkedése az érzelmi elemet. Az elégia tehát epiko-lírai műfaj. Ezért mondja tiltakozásában a költő: „Nincs nekem oly tárgyam, mely könnyed dallamot óhajt”. Erre Cupido fogja íját, és szíven lövi a költőt, mondván: „Ha dalolni akarsz, dalnokom, itt van a tárgy!” Ettől kezdve Ovidius búcsút mond az eposznak, és elégiákat ír:

Száll hat ütemben a dal, de a végén ötre lecsökken:

Hősi dalok szörnyű harcai, ég veletek!

Szólke hajad, Múzsám, mirtuszkoszorúval övezed,

S kezd tizenegy ütemű versre szerelmi dalod!

Tulajdonképpen Ovidius játékosan írja le Cupido kényszerét, de ez a játékoság halálisan komoly. Tehát amikor Amor erőszakos beavatkozása ellen így tiltakozik: *Pieridum vates* – „Múzsák papja vagyok” – ezzel azt állítja, hogy a legnagyobb vagyok, amit halandó ember elérhet, mert örökös hírnév tartja fenn nevemet. A *vates* szó a rómaiak számára a szent költők jelentette, aki népének papja, s az istenek világával is kapcsolatot tart.

Ovidius elégiaköltészetének nagy újdonsága a korábbi római elégiaköltőkkel – Gallusszal, Tibullusszal, Propertiusszal – szemben éppen ez a játékoság. Megmutatkozik ez a játékoság a gyűjtemény többi elégiájában is, például rögtön az 1. könyv második elégiájában is, melyben kijelenti Ovidius: „Éles nyílvessző tört a szívembe. / Már az övé a szívem, s dülja dühödten Amor”. Majd felteszi magának a kérdést: engedjen békésen, vagy küzdjön ellene? Mégiscsak úgy dönt, hogy békésen enged Amornak, mert ha tiltakozik ellene, talán még hevesebben gyötri. Megadja hát magát, és irgalomért esedezik. Csatlakozik Amor diadalmenetéhez, s láncát hordja alázatosan, mint rabjai: a „szép lányok meg deli ifjak”:

Hátrakötött kézzel megy a Józanság, a Szemérem

Ott, a menetben, együtt mind, aki ellened állt.

Téged fél minden, s a tömeg kart tárva feléd, úgy

Ujjong mámorosan s zengi a himnuszodat.

Társad a Hízlegés, meg a Tévelygés, meg a Téboly:

Tőled az ő seregük nem marad el sohasem.

A továbbiakban elmondja, hogy emberek, istenek meghódnak Amor előtt; anyja, Venus tapsol neki az Olymposon, rózsát hint aranyos kocsjára. Míg kocsján robog, gyújtja lángot, és fegyverével új sebeket oszt. Végül így fejezi be az elégiát:

Hogyha tehát már része vagyok diadalmenetednek,

Énbennem kíméld, győztes, a birtokodat!

Ím' a rokon Caesar diadalmas fegyvere példa:

Ő rabul ejt s azután védi a rabjait is.

Két szempontból is figyelemre méltó az 1. könyv 2. elégiájának idézett részlete. Először is megtudjuk belőle, hogy Amor hátraköti a Józanság és a Szemérem kezét, viszont társa a Hízlegés, a Tévelygés és a Téboly. Tehát a családi és a társadalmi élet szempontjából veszélyes, mert szétzilálhatja. Augustus a házassélet tisztaságának megőrzése érdekében szigorú törvényeket hozott Kr. e. 19-ben, például „kötelezővé tette a senatori és lovagrend tagjai számára a házasságkötést; a házasságtörést pedig szigorúan büntette.” Másodszor Ovidius Amort kapcsolatba hozza Caesarral. Iulius Caesar ugyanis családfáját Venusig vezette vissza, és fiává fogadta unokaöccsét, Octavianus Augustust. Ennek eredményeképpen Octavianus Augustus is Amor és Venus rokonává vált. Nem valószínű, hogy Augustus császár örömmel fogadta ezt az Amorról

való rokonságot és a vele való hasonlóságot: a Hízélgést, a Tévelygést meg a Tébolyt, amelyre Ovidius emlékezteti.

De nem nyerhette meg Augustus császár tetszését Ovidius elégiáinak szabados, keddőzetlen szókimondása sem. Az a hölgy, aki Ovidiust ihlette, akihez elégiáit írta – mint fentebb láttuk –, Corinna volt. Az első könyv 5. darabjának a kiadók a *Corinna látogatása* címet adják. A Gaál László fordította kétnyelvű kiadásunkban is ezen a címen szerepel. Az egyik nyári napon a költő déli pihenőjét töltve hever az ágyán, amikor Corinna oldott tunikában belép az ajtón. A költő elragadja leplét, Corinna pedig:

Ott állott akkor, leplét lebecsátva előttem,
S láttam egész testét: semmi hibája se volt:
Mily csodaszép karokat s vállat láttam, simogattam!
Keble milyen gyönyörű: megsimogatni való!
És kicsi keble alatt kecsesen hogyan ível a törzse!
Karcu sudár derekú, s ifjuí combja csodás!
Mit magyarázzam tovább? Csodamód tüneményes a látvány!
S meztelen, úgy ahogy áll, őt az ölembe vonom.
Tudnivaló, mi esett! ... Végül, kimerülve hevertünk ...
Bárcsak a sors nekem ily szép delet adna sokat!

Michael von Albrecht e verset elemző tanulmányában megállapítja, hogy Ovidius mellőzi azt, aminek elképzelésére már kellőképpen felkészítette olvasóit; majd megjegyzi, hogy a mellőzés ékesszóló hallgatás.⁸ Költőnk leírásai olykor a pornográfia határát súrolják, de csak súrolják; elképzelésüket az olvasóra bízják. Ezért írja Marót Károly, hogy „Ovidius nemcsak vérizmusával tágitotta elődeinek költői regiszterét, hanem kora ízlésének megfelelően, mint a rétor-iskolák neveltje is”⁹. Egyébként Ovidius ebben az elégiában Catullusszal verseng, aki 32. carmenében szintén déli pihenőjére készül, várva kedvesét, Ipsitillát „egyfolytában kilenc ölekezésre”.

De szemet szúrhatott Octavianus Augustusnak az 1. könyv záró darabja, a 15. elégia is. Ez a vers így kezdődik: a maró Irigység (*Livor edax*) szemére veti Ovidiusnak, hogy haszontalan versírásra pazarolja fiatal éveit, ahelyett hogy katonáskodna vagy ügyvédi gyakorlatot folytatna, mint a rómaiak államférfiak. Hans Freiman feltetelezi, hogy Ovidius az irigység motívumát Kallimachostól és Propertiustól veszi át.¹⁰ Véleményünk szerint költőnk a való életben tapasztalta meg az irigységet. Roland Syme ugyanis megjegyzi, hogy Ovidius 42 éves, tehát éppen consuli életkorban van akkor, amikor Krisztus előtt 1-ben kiadja az *Amores* második kiadását, és egyéb pajzán témájú könyveit: *Heroides*, *Medea*, *Ars amatoria*, *Remedia amoris* stb.¹¹ Válasza világos: azért nem katonáskodik és ügyvédkedik, mert ez múlandó, halandó tevékenység. Ő viszont örök hírnévre törekszik, s ezt egyedül a költészet művelése adhatja meg. Ezen állítás bizonyítására felsorolja azokat a görög és római költőket, akiknek a nevét örökre megőrzi a hírnév.

Homérosz élni fog, ameddig Tenedosz és Ida hegye áll, és ameddig a Simois folyó a tengerbe ömlik. Élni fog Hésziodosz, amíg csak musttól duzzad a szőlő, és amíg gabonát aratnak a földön. Az egész földkerekségen emlegetik Kallimachost, jóllehet nem volt annyira tehetséges, mint amennyire kifinomult. Sophoklész színháza sohasem enyészik el. Amíg nap és hold lesz, Aratosz is lesz. Amíg ravasz szolga, szigorú apa, gonosz kerítőnő és bájos utcalány lesz, Menandrosz is él. A nyers Ennius, és a bátor Accius neve soha el nem múlik. Varrót, az Argó hajót, az aranygyapjút minden kor ismerni fogja. Lucretius fennkölt költői műve akkor enyészik el, amikor az egész világ elenyészik. Tityrust, a vetést és Aeneas fegyvereit olvassák, amíg Róma a földkerekség ura lesz. Amíg lesz szerelem, addig tanulják a csiszolt Tibullus elégiáit. Az eddig említett költőknek a nevét mindig csak egyszer említette meg. Most következik egy költő, akinek nevét egymás után háromszor említi:

*Gallus et Hesperis et Gallus notus Eois,
Et sua cum Gallo nota Lycoris erit.*

Napnyugat ismeri Gallust, napkelet ismeri Gallust,
És míg él Gallus, véle Lycoris is él.

Az ismétlés az ókori retorika tanítása szerint a kiemelés, a nagyítás stílusesszüköze, pontosabban szóalakzata. Erre már Arisztotelész felhívta a figyelmet, és szemléltető példaként egy tulajdonnevet kétszer mond. Ovidius az idézett két sorban háromszor írja le Gallus nevét, sőt még kedvesének, Lycorisnak a nevét is megemlíti nevét. Miért? Ki volt ez a Gallus?

Caius Cornelius Gallus Kr. e. 69-ben született Gallia Narbonensis Forum Iulii nevű városában (ma Fréjus) szegény családban, ám később lovagi rangra emelkedett. Rómában Vergiliusszal együtt tanult, majd 40-ben a földosztó bizottság tagjaként tevékenykedett. Az Octavianus és Antonius között kitört polgárháborúban Octavianus mellé állt, és olyan sikeresen vett részt a harcokban, hogy 30-ban Octavianus Egyiptom *praefectus*ává tette. Helytartói tevékenységéről tanulságos képet fest az a háromnyelvű felirata, amelyet 1896-ban fedeztek fel Philae szigetén.

A felirat elején Gallus közli teljes nevét, lovagi rangját, majd kiemeli, hogy miután az isteni Caesar fia legyőzte Egyiptom királyait, őt nevezte ki Alexandria és Egyiptom első *praefectus*ának. E minőségében két csatában győzött, őt várost elfoglalt, és hadseregét a Nílus vízésésén túlra vezette, ahová még „sem a római nép, sem Egyiptom királyai nem vitték el fegyvereiket.” Egyébként Augustus császár végrendeletében hasonlóképpen fogalmaz saját hódításairól: „ahová sem szárazföldön, sem tengeren korábban egyetlen római sem jutott el” (*Res gestae*). Ekkorra azonban már kialakult a principatusnak az a gyakorlata, hogy a hadvezérek *ductu et auspiciis Augusti* (Augustus vezetésével és parancsára) hódítottak, és a győzelem után neki, azaz Augustusnak állítottak emlékműveket (*monumenta*), nem maguknak. Gallus feliratában látványosan eltért ettől a gyakorlattól, és említett felirata szerint saját nevében hódított. Ez

okozta vesztét. Felmerült ellene a gyanú, hogy fellázadt Augustus ellen: egyeduralomra törekszik. Kegyevesztett lett: Kr. e. 26-ban száműzték, javait elkobozták, és öngyilkosságra kényszerült.¹²

Gallus kiváló költő volt: a római szubjektív szerelmi elégia kezdeményezője, mondhatnánk, megteremtője. Ovidius azzal, hogy egymás után háromszor említi a nevét, látványosan felhívja olvasói nevét arra a tényre, hogy Augustus császár okozta Gallus testi halálát. Szellemét azonban nem tudja megölni, mert a szellem nem tud meghalni, mert a szellem halhatatlan. Mivel a szellem a költészetben ölt testet, a költészet is halhatatlan. Ismétlésnek erre a kiemelő, nagyító funkciójára sem Geyza Némethy¹³, sem Paul Brandt¹⁴ kommentárja nem hívja fel a figyelmet.

Rögtön a Gallus halhatatlanságát hirdető disztichon után kimondja a költészet halhatatlanságának tézisé:

Korral elomlik a szirt, az ekét elemészi a rozstda,
S mindenén úr az idő: ám nem enyészik a dal.

Indukcióval bizonyít: az idő elpusztítja a sziklát, elemészi az ekét, e két egyedi eset alapján általánosít: az idő mindent elpusztít. De van egy kivétel: „*carmina morte carent!*” – „a versek mentesek a haláltól”. Miután kimondta a nagy igazságot, azt, hogy a vers kivételével minden elenyészik, akkor nyugodt lélekkel kimondja azt, ami ebből következik:

Félre a dalnok elől, fejedelmek, harci babérok!
Félre arany fővenyű dús terek árja, Tagus!

Itt is érdemes az eredetét idézni, mert jobban tükrözi Ovidius szándékát, mint a fordítás:

*Cedant carminibus reges regumque triumphis,
Cedat et auriferi ripa benigna Tagi!*

Szó szerint az eredeti ezt mondja: „Hátráljanak meg a királyok és a királyok diadalmenetei a versek előtt. Hátráljon meg az aranyhordozó Tagus jóságos partja is!” Röviden és világosan: „A politikai hatalmasságok és a gazdagság törpüljön el a költészet mellett!” Azt is megmondja, miért:

Olcson kapjon a nép, csak nekem a szőke Apollo

Castali forrásnál nyújtsa a telt poharat!

Az „Olcson kapjon a nép” eredetije így szól: *Vilia miretur vulgus*, amelynek szó szerinti fordítása ez lehetne: „Az ócskaságokat csodálja a tömeg!”

A *vulgus* főnév ugyanis pejoratív értelmű: a köznépet, a tömeget jelenti. A hatalmat és a gazdagságot a költő átengedi a közönséges halandónak, a tömegnek. Ő mást kér Apollótól, a költészet istenétől: *Pocula Castalia plena ministret aqua* – „Castali forrásnál nyújtsa a telt poharat!”. Magyarán szólva: adjon ihletet, hogy jó verseket tudjon írni.

Olyan verseket, amelyek költői hírnevet szereznek neki; a költői hírnév létrehozó oka pedig az, hogy sokan olvassák.

*Sustineamque coma metuentem frigora myrtum
Atque ita sollicito multus amante legar!*

Csak fejemet fagytól féltó mirtusz koszorúzza,
S engemet olvasson, kit szerelem tüze bánt!

Már csak az a kérdés, hogyan értelmezhető a *metuentem frigora myrtum* – „fagytól féltó koszorúmat.” A mirtusz csak meleg vidéken, a Földközi-tenger mellékén terem. A szótár szerint a *frigus* főnév ’fagyos vagy hideg fogadtatást’ is jelenthet, s ez a jelentés itt helyénvaló. A fentiek értelmében a szóban forgó disztichon így is értelmezhető „S csak megtarthassam fagyos fogadtatástól féltó mirtuszkoszorúmat, és sokat olvasson engem az, akit a szerelem tüze bánt.” Ezen értelmezés után logikussá válik az elégiát lezáró utolsó négy sor:

Élön rág az Irígység, ám megtorpan a sírnál:
És ami érdeme volt, úgy nyeri minden a bért.
Hogyha tehát magamat megemészt is végül a máglya,
Szellemem el nem enyész, és örök életet él.

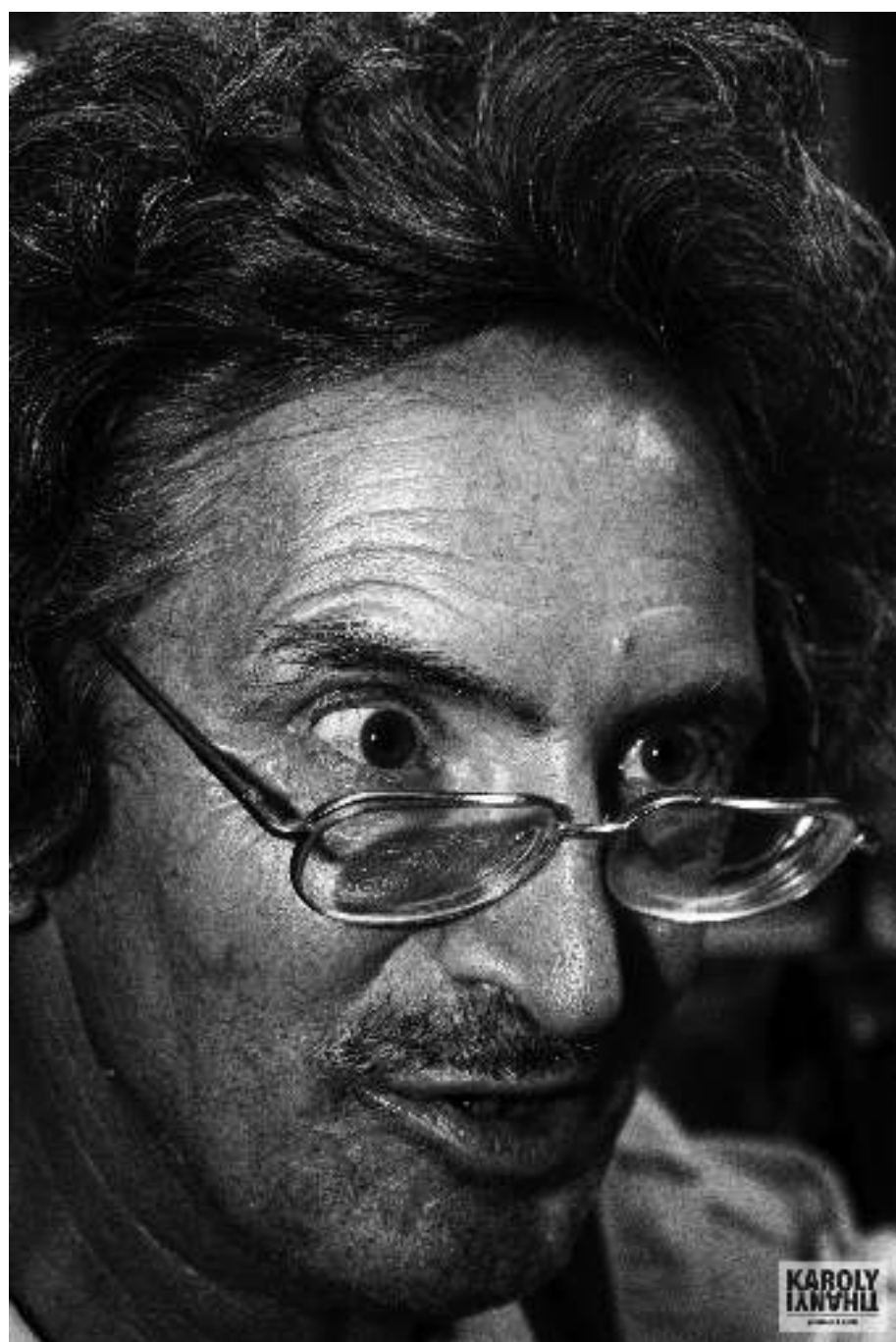
Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy Augustus császár Ovidiust már korábban száműzhetette volna első műve, az *Amores* elégiáinak szabados hangvétele és a bennük helyel-közzel megbúvó császárelenes kritika miatt, ha ez lett volna a költő száműzetésének legfőbb oka. Augustus azonban jóval később, Krisztus után 8-ban száműzte Ovidiust a Fekete-tenger partjára, Tomiba. Augustusnak ugyanis volt egy fiú unokája, Agrippa Pustumus, aki születésénél fogva számot tarthatott arra, hogy Augustus utódja legyen. De volt egy mostoha fia is, Tiberius, Augustus feleségének, Liviának a fia, aki szintén igényt tartott a trónra. Livia ezért rávette férjét, Augustust, hogy távolítsa el Agrippát. A császár Krisztus u. 7-ben kitagadta és száműzte unokáját Sorrentóba, majd Planasia szigetére. Az eltávolítás indoka az volt, hogy Agrippa részt vett abban az összeesküvésben, amelyet a fiatalabb Iulia, Augustus unokája és férje Aemilius Paullus készített elő, hogy kiragadják a hatalmat az idős császár kezéből. Augustus felfedezte az összeesküvést, Paulust és Júliát száműzte. Júlia bukása magával rántotta Ovidiust is, akit Augustus egy rendeletével Tomiba, a mai Constanzába száműzött.¹⁵ Bár sokan közben jártak érdekében, de eredménytelenül. Ott halt meg a korszak legnagyobb költője¹⁶ 17-ben vagy 18 elején.¹⁷ Emlékét egy nagyszerű szobor őrzi, amelyet egy Ferrari nevű olasz szobrász készített.¹⁸ Talapzatán a költő sírversésének ez a négy sora áll:

Itt nyugszom, szerelemnek lágyszavu énekelője, / szellemem és művem hozta reám a halált; / és te, ki erre haladsz, ha szerettél bárkit a földön, / kívánd, Nasónak legyen könnyű a föld.

(Erdődy János fordítása).

JEGYZETEK

- 1 Publius Ovidius Naso: *Keservek (Tristia)*. Szerkesztette, a fordításokat válogatta, a Jegyzeteket és a Nevek magyarázatát írta Teravagimov Péter. Az Utószót írta Adamik Tamás. Magyar Könyvklub 2002, 98–102.
- 2 Walter Lenz is hangsúlyozza, hogy költőnk a *tenerorum lusor Amorum* minősítést más verseiben is alkalmazza önmagára, különböző variációkban; vö. Ovid: *Die Liebeselegien*. Lateinisch und Deutsch von Friedrich Walter Lenz. Berlin 1966, 2.
- 3 Vö. Ferenczy Endre, Maróti Egon, Hahn István: *Az ókori Róma története*. Budapest 1998, 229–230.
- 4 A szóban forgó elégia szövegét az alábbi kiadásból idézem: P. Ovidius Naso, ex iterata R. Merckelii recognitione. Vol. III. *Tristia. Ibis. Ex Ponto libri, Fasti*. Lipsiae 1911, 76–80.
- 5 Vö. Ovide: *Les Amours*. Texte établi et traduit par Henri Bornecque. Paris 1930, V.
- 6 E művet az alábbi kiadásból idézem: P. Ovidius Nasonis *Amores*. Publius Ovidius Naso: *Szerelmek*. Latinul és magyarul. Fordította és a magyarázó jegyzeteket írta Gaál László. Budapest 1961.
- 7 Szilágyi János György: *Ovidius*. In: Világirodalmi Lexikon 9 (1984) 831.
- 8 Michael von Albrecht: *Qua arte narrandi Ovidius in Amoribus usus est*. In: Acta Conventus Omnium Gentium Ovidianis Studiis Fovendis. Nicolao Barbu – Eugenio Dobroiu – Michaele Nasta curantibus. Typis Universitatis Bucurestiensis 1976, 60.
- 9 *A kétezer éves Ovidius*. Szemelvények a költő műveiből. Marót Károly bevezetésével. Gondolat Kiadó, 1957, 25.
- 10 Hans Freimann: *Imitationsspektrum zum 1. Biche der Amores des Ovid*. Halle/Saale 1968, 13–14.
- 11 Roland Syme: *History in Ovid*. Oxford 1997, 20.
- 12 Vö. Adamik Tamás: *Római irodalom a kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig*. Pozsony 2009, 345 – 346.
- 13 Geyza Némethy: *P. Ovidii Nasonis Amores*. Budapestini 1907, 155.
- 14 Paul Brandt: *P. Ovidii Nasonis Amorum libri tres*. Leipzig 1911, 87.
- 15 Dietmar Kienast: *Augustus. Prinzeps und Monarch*. Darmstadt 1982, 120.
- 16 Niklas Holzberg: *Ovid. Dichter und Werk*. München 1997, 11.
- 17 Hermann Fränkel: *Ovid. A Poet between Two Worlds*. Berkeley and Los Angeles 1969, 162.
- 18 *Ovidiana. Recherches sur Ovide*. Par N. I. Herescu. Paris 1958. Címlapján Ovidius szobra, talapzatán ez a négy sor (*Tristia* 3, 3, 73–76): *Hic ego qui iaceo, tenerorum lusor amorum, / Ingenio perii Naso poeta meo. / At tibi qui transis ne sit grave, quisquis amasti, / Dicere: Nasonis molliter ossa cubent.*

SIMON LAJOS ZOLTÁN

Adamik Tamás: Carmina Rustica

VERSEK ÉS MŰFORDÍTÁSOK

ÜVEGHEGY KIADÓ, SZÁZHALOMBATTA, 2018

Alighanem egyedülálló verseskötetével gazdagodunk, amikor Adamik Tamás *Carmina Rustica* című. gyűjteményét kézbe vehetjük. Egyedülálló, hiszen ez a szerző első önálló verseskötete, amelyben azonban kerekén hat évtized termésének legjavát válogatta össze: az első költemény 1956-ban született, a legújabbak 2017-ben. Ünnepi kötet: a szerző 77 költeményét a költőbarátok-költőtársak, Baka Györgyi, Paraszkeva és B. Tóth Klára köszöntő versei egészítik ki 80-ra, majd lezárásként következik a 81., Nyíri Erzsébet verse. A kis kötetet Deák-Sárosi László *Előszava* vezet be, és az ő méltatása zárja. Végül megtaláljuk a szerző rövid életrajzát, a korántsem teljes bibliográfiából pedig képet kaphatunk a tudós filológus hatalmas és sokszínű tudományos munkásságáról.

Különleges a válogatás még egy szempontból is. A jelenkori pályatársak mellett meghívást kaptak a kötetbe a latin irodalom kutatójának örök barátai, halhatatlan költőtársai is. A 77 versből 19 ugyanis műfordítás: Adamik Tamás bravúros tolmácsolásában többször is megszólal az epigrammaköltészet fölülmúlhatatlan fejedelme, Martialis, azután Horatius, Ovidius, de hasonlóképpen megtaláljuk a kötetben a rég letűnt Pannonia megindító verses maradványait, egyebek között az aquincumi orgonaművésznő, Aelia Sabina emlékét megörökítő, feledhetetlen epigrammát. És ne feledjük, hogy Adamik Tamás nemcsak a klasszikus ókor, hanem a középkor irodalmának tudósa is. Hatalmas római irodalomtörténeti kézikönyve után nemrégiben a Szerb Antal által csak „*ballgató századoknak*” nevezett kora középkor latin irodalmát két roppant kötetben tárta a magyar olvasóközönség elé. Fölfedezhetünk tehát olyan, ma már alig ismert nagyszerű költőket, mint amilyen az V-VI. század fordulójának ragyogó csillaga, Magnus Felix Ennodius, akinek lenyűgözően szép kertleírásaiban gyönyörködhetünk. Olvashatjuk a VI. századi ír szerzetes, Columbanus férfiasan zord *Hajósénekét*, vagy a VII. századi toledói érsek, Eugenius főséges *Imádságát*. S talán kevésbé közismert, hogy a szerző szlavistaként kiváló ismerője az orosz irodalomnak is, melyet a kötetben Borisz Paszternák *Március* c., rusztikus hangulatú versének gyönyörű tolmácsolása képvisel. Azért említem meg itt a fordításokat, mert az egész verseskötet szerkezetének kulcsfontosságú részét képezik. Különleges, de annál invenciózusabb szerzői elgondolás, hogy e műfordítások nem a saját költemények után, elkülönítve, mintegy függelékké helyezve kaptak helyet, hanem alaposan átgondolt művészi kompozíció alkotóelemeivé válnak.

A kötet 77 verse ugyanis hét fejezetre tagolódik: *Oltalmad alá, Válaszúton, Férfias élet, Szenvedély-Szenvedés, Találkozások, Elmúlás, Variációk*. Ezen belül a szerző saját

versei szigorú időrendben, gondosan keltezte követik egymást, megrajzolva a költői önéletrajzot. Az egyes fejezetek végén azonban helyet kapott egy-egy *Kitekintés*, melyben az említett költők veszik át a szót, mintegy párbeszédet folytatva a kötet szerzőjével. Szép példája ennek az *Oltalmad alá* című fejezetet lezáró, 1962. márciusában keletkezett *Hópelyhek* borongós hangulata: „Szállnak a hópelyhek, szállnak gyorsan kavarogva, / Rozzant ablakon át figyelem, hogy hullnak a mélybe, / Ámbár jó ideig makacsul s kétségbeesetten / csapkodnak még erre is arra is, égve a létért.” Ezt a mélabús meditációt azonban rögtön ellenpontozza az utána következő, szintén hexameteres Ennoidus-vers, *A kertbe belépve*, mely a költészet mágikus, minden rosszat megtörő erejéről szól, s melynek fordítása 2014-ben készült: „Tudd, aki lépteidet vezeted szép zöld levelek közt, / hogy szókész ember szava szebb kertet mutogathat. / Csábos a csíra, amit bölcs ajkad bibora megfest. / Enyhe tavaszt ébreszt, ki virágot termel a télben. / Jéghideg árad szét: szavaid meleg évszakot érnek. / Szent erejétől végül megbátárlának a kígyók.” A kötet forгатását még izgalmasabbá teszi, hogy számos megfelelést találunk egymástól távolabbra helyezett versek között is. A második fejezet (*Válaszúton*) lezárásában szintén egy Ennoidus-verset olvashatunk, mely a műfordításban *A kertkapu küszöbén* címet kapta: „Zöldellő árnytól viruló kapu nyílik e kertre, / szőlő istene nyújt díszet neki jóakarón. / Dús levelű szövedékét fürtjeivel csinósítja, / s közben a nyár melegét szünteti kellemesen.” Ez a költemény ismét csak szépen föloldja a fejezetzáró *Harag* című vers melankolikus hangulatát, de óhatatlanul előhívja, mintegy megelőlegezi a 2015-ben keletkezett *Verőcei kert másképpen* című remek költeményt is: „Kertünk dél fele lejt, mondhatnám, fejtől a lábíg. / Ritkás szöleje eltet, vére elúzi a gondom. / Fája, gyümölcse van. Almafa: egyik lent ül a kertben, / másik fent a begyoldalon áll és sütteti lombját.”

Ebben a mesteri kompozícióban, mely a klasszikus római költők, Vergilius, Horatius, Tibullus csodálatosan fölépített köteteit idézi, minden vers jelentése megsokszorozódik a többi által, és arra készíti az olvasót, hogy újra meg újra kézbe vegye a kicsiny könyvet, mert akárhányszor lapozza föl, mindig új meg új kapcsolatokat, megfeleléseket fedezhet föl magának. Már csak azért is, mert a gyűjtemény egyes darabjait motívumbeli egyezések is egymáshoz rendelik. Az egyik ilyen meghatározó, az egész kötetten végigvonuló alapmotívum a védettséget, elrejtettséget, aranykori harmóniát, tobzódó szépséget és szinte féktelen életörömet hordozó kert szimbóluma, mondhatni ösképe: „Virágmezőben ültünk mind a ketten. / Köröttünk alma-, körte-, s szilvafák (Virágmezőben). Szőlőben sorjázik a rend. / Az ember is terem, / mikor letérdelve lemetsz / óvesszöt, s eltemet / gízgaszt, aztán aggódva vár, / jön-e a szőlővirág.” (Szőlőben). „Fája is van: alma, / édes íze halma / illatos kosárban / fekvő vár a házban (Verőcei kert). Ízes itt szőlő, eper, édes alma. / Körte, ringló, sárgabarack s az őszi / megterem bőven, s a cseresznye, meggy is / ontja gyümölcset.” (Füle júniusban). Jegyezzük meg itt: talán e pár idézet is megvilágítja, mi adja Adamik Tamás verseinek bűvös erejét: a klasszikus versformák lefegyverzően magabiztos alkalmazása, valamint költői nyelvének mesterkéletlensége, oldott természetessége, könnyed gördülékenysége, egyszersmind láttató erejű, szinte érzéki gazdagsága.

Egy másik izgalmas, és önéletrajzi vonatkozásai miatt páratlanul jelentéstelített szimbólum a pásztoré és a pásztorzkodásé. Megdöbbentő erővel érvényesül ez a *Juhász-kutyámhoz* c. költeményben (1962), melyben egy nagyvárosi, elborzasztó ronccsá tett kutya látványa hívja elő a juhászzkodással töltött serdülő évek emlékét. Ezt a költeményt azért is érdemes idézni, mert az idilli képek és a klasszikus formák fölüeny ismerője itt a tárgyhoz jobban illő szabadvers, egyben a fölkavaró iszonyat leírásának mestereként mutatkozik be: „*Ma azonban láttam valamit, / valami alaktalan öklömyi férget, / egy vénasszony vonszolta, / felöltöztetve. / Elrémülve megálltam. / Az összeaszott korcs kutya / bukdácsolva cammogott előttem. / Élettelen szemében nyoma sem volt a tűznek. / Lankadt füle fonnyadtan lelógott. / Egész testen nem volt egy ép tag. / Régi barátom, Maxi, téged látlak megcsúfolva e szörnyben! / Ó, amikor együtt tereltük / a tengernyi nyáját! / Hány sötét éjjel voltál a társam / szeles viharokban. / Csak szoltam, s máris akár / a büszke sas, repültél, / és összetereled a nyáját, / én meg csak heverésztem a fűben.*” E komor vers falu és a város összehasonlításának ősi, ókori eredetű retorikai témáját írja újra nagyszerűen: „*Jaj, ez a szívtelen nagy város mily könnyen / pusztítja a testet, a lelket! / Bizony én is alaposan elváltoztam füstös levegőjét szívva.*” Ámde a költemény olyan, a tragikumot gyönyörűen föloldó képpel zárul, mely ismét csak érdemes a figyelmünkre, mert a pásztor szimbolikus alakját egy másik ősi képpel, a csillagok járásában megmutatózó világtörvény, világrend képével kapcsolja össze: „*De állok kőkemény hittel, / mert metsző tavaszi szél edzette az arcom, / friss levegőt árasztó éjszakák csillagai / szívembe vésték a törvényt, / és megtanított mosolyogni a telihold.*” És itt újabb párhuzam kínálkozik, mégpedig az egy évtizeddel később, 1973-ban íródott *Ars poetica* c. költemény, melynek hangütése Berzsenyi férfias elmélkedéseit juttathatja eszünkbe: „*Törvények szabják meg a csillagkép vonulását, / Nekik hódol a föld, amidőn meghozza virágát. / Őket imádja a Nap, hintvén tömjén-sugarát dús / fénycsóvák özönével. A súlytól roskadozó kis / hangya előttük görnyedezik, mert érzi hatalmuk.*” Poétikai kérdésekről szóló versnél nem szokványos fölütés: a mesterségbeli elveket, a költői hitvallást is az örök és változhatatlan világrendhez szabja a szerző: „*Nem tudok én sasként szárnyalva lenézni magasból, / s így átfogni a mindenség tereit s eredőjét. / Inkább jó kutyaként szaglászván járom a földet, / és a nyomot követem, tények tömegén verekedvén / át magam. Ám az igaz szépséget meglelem így is. / Ott, hol jó adatok sorakoznak mértani rendben, / nincs szükség sem cifra szavakra, sem ékes igékre, / és nem is illik a tényekhez színeznii a szókat.*” Érdemes fölfigyelnünk az ezt követő éles és meglepő váltásra, az ősi rendet követő, a szó művészetét is meghatározó pásztorélet ihletett és szuggesztív megjelenítésére: „*Hogyha netán voltál egyedül már csillagos éjben / nagy legelő közepén, s csendben hallgattad a birkák / békésen neszező harapását és a kutyád gyors- / san suhanó rohamát, mert megszívlelte parancsod, / akkor tudnod kell, hogy a legszebb szó: az igen, nem.*” Véletlen-e, hogy a kötet közepe táján elhelyezett nagyszerű költemény fölidézi a gyűjteményt záró, 77. darabot, mely a már említett Toledói Eugenius himnikus hangvételű *Imádsága*: „*Is-tenem, égi király, aki létben tartod a kozmoszt, / én amit, Eugenius, kérek, add meg nekem áldón.*” Mindenesetre találóan állapítja meg Deák-Sárosi László, hogy a kötet

változatos témáit, mint a természet, a falu és az ember szeretete, a szerelem, az elmélkedés, a művészi reflexió és önreflexió, „*mindenütt átítatja egy mély szakrális réteg*”. Ezért sugároznak e versek, szóljanak bár bánatról, gyászról, szenvedélyről, a lélek háborgó tengeréről, elpusztíthatatlan derűt, életörömet és bölcs megelégedést, ezért ragyognak mind, Baka Györgyi köszöntő versének címét kölcsönvéve „*a létezés derűjében*”. Ám korántsem valami mesterkélt, negédes idillről van szó, hanem egy vizsontagságokban sem szűkölködő, küzdelmes, a kötet harmadik fejezetcímét idézve: valóban „*férfias élet*” során kivívott harmóniáról. Ahogy B. Tóth Klára nagy beleérzéssel írja: „*Lent és fent – mihez is viszonyítsad vad lobogásod*”.

És végezetül a kötet még egy különlegességét említeném meg: két súlypontját ugyanis az ifjúkori meg öregkori versek adják: az első húsz költemény a 60-as években született, míg a 2000-es éveket huszonhat költemény képviseli. Annál csodálatosabb, hogy a korai és kései versek között nem érzünk törést, egyazon szenvedély, egyazon áhítat, egyazon bölcsesség hatja át őket. Nagyon szépen fogalmazza meg ezt Paraszkeva versének címe: „*80 éves? Téves! Gyermek, ifjú, vén egy időben.*” És ide kíváncsognak még Nyíri Erzsébet frappáns verssorai is: „*Reneszánsz lélek / a globális világ / útvesztőiben.*” Mert ezek nem olyan versek, amelyek olvasásához külön szaktanulmányokra, a szaktanulmányokhoz pedig legalábbis a Bakos-féle *Idegen szavak szótárára* volna szükség, hogy alaposan elmagyarázzák nekünk, az adott költemény voltaképpen miért is szép. A *Carmina Rustica* olyan verseket kínál, amelyek rögtön magukkal ragadnak, dalszerűségükkel, lebilincselő muzsikájukkal azonnal befészkelik magukat emlékezetünkbe.

Külön köszönet illeti az Üveghegy kiadót a tartalomhoz tökéletesen illeszkedő, szemet gyönyörködtető és zsebbe kíváncsózó kiállításért, nem kevésbé B. Tóth Klárát az ihletett illusztrációkért. Olyan kötetet kaptunk ezáltal, amelyet lehet és érdemes is magunkkal vinnünk egy-egy utazásra, elő lehet venni a vonaton, a kertben, a folyóparton, a hegyekben, kint a szőlőben. Vidéken élőknek pedig huzamosabb nagyvárosi tartózkodásra javallott erősen. Érdemes újra meg újra föllapozni, lassan, figyelmesen olvasgatva ízlelgetni egy vagy két verset. Mert a *Carmina Rustica* igazi irodalom, amelyről oly szépen írta Cicero az *Archias költő védelmében* elmondott híres beszédében: „*az ifjúságot neveli, az öregséget gyönyörködteti, a szerencsés körülményeket még szebbé teszi, a balsorsban menedéket és vigasztalást nyújt, gyönyörködtet otthon, nem akadályoz a forumon, velünk tölti az éjszakát, velünk vándorol, és velünk vonul el falura.*” (Trencsényi-Waldapfel Imre ford.) Nem könnyen lefordítható sorok ezek, ezért érdemes eredetiben is idézni: „*haec studia adulescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solacium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*”

M. KISS SÁNDOR

Különbéke

K Ö N Y V K A T Á N A K É S J U L C S I N A K

(Emlékirat)

II. rész

A következő héten vaskos küldeményt kézbesített a posta. A győri levéltárban dolgozó kollégák küldték el a sortűzre vonatkozó újabban fellelt iratanyagot. Az iratok az 56-ban leölt Halász Ödön halálának körülményeire vetítettek fényt.

Ahogy fogytak az asztalomon a még olvasatlan dokumentumok, úgy hidegedett el a kezem és a lábam. Halász Ödön, a tüntetés idején, halála pillanatában, tőlem 15 – 20 méterre állhatott. A sortűz pillanatában ő sem volt a börtön előtt.

A börtön előtti tüntetés kezdetekor a fogház parancsnoka segítséget kért a győri ÁVH-tól.

A különítményt szállító Csepel tehergépkocsinak a Vasúti hídról lefordulva, az állomás épülete előtti körülbelül háromszáz méternyi egyenes úton kellett volna a börtön épülete elé érkeznie.

A gépkocsi belefulladt a tömeg árájába. A katonák a tehergépkocsi platójáról leugrálva, a levegőbe lövöldözve akartak maguknak utat törni a börtön épületéhez, s köztük volt H. Ferenc tizedes is, Halász Ödön falubelije.

H. Ferenc nem jutott el a börtön épületéig, de eljutott Halász Ödön mellé, tőlem tizenöt – húsz méternyire. És H. Ferenc akkor és ott közvetlen közletről tarkón lőtte Halász Ödönt.

Én ezt a lövést hallottam, a közvetlen közelemben lévő emberek ettől a lövéstől riadtak meg. Az a tömegmozgás, amely éppúgy vert hullámokat, mint a vízbe dobott kő, ennek a lövésnek volt a következménye.

A történész pontosíthatott. Máthé Mária még élt, amikor Halász Ödön már halott volt. A börtön előtti sortűz Halász Ödön halála után következett be.

A történész azonban nemcsak történész, ember is. A szeme nemcsak elhomályosodik, szokatlanul sokat üt mellé a számítógép klaviatúráján. A „Halász Ödön-féle dokumentumok” a fiú apjának a hatalom különböző szerveihez 1956 novemberé és 1985. május vége között írt leveleit tartalmazták.

Az apa, Halász István már 1956 novemberében feljelentést tett H. Ferenc tizedes ellen, azzal vádolva az ávos katonát, hogy a börtön előtt lelőtte a fiát. 1956 novemberé és 1985 között soha egyetlen szerv sem vonta kétségbe, hogy az apa állítása helytálló! Csupán a minősítésen (!) és a „körülményeken” folyt a vita. Közel fél éves huzavona után – ki az illetékes az ügyben eljárni? – az első döntés 1957. március 20-án született. A győri katonai ügyészség a következő levelet küldte át a győri rendőr-főkap-

tányságnak. „Megállapítottam, hogy Halász István m-i lakos beadványában foglaltak fedik a valóságot, azonban ezen a napon a győri Büntetésvégrehajtó Intézet előtt kb. 8-10 000 fős tömeg felvonulásakor abban aktív módon panaszos Ödön nevű fia (...) is részt vettek... Az ott megjelenő rendőröknek tűzparancs is adatott. Nyilvánvaló, hogy az 1956 októberében nemcsak Győrött, hanem egész Magyarország területén ellenforradalom volt és sajnálattal kell megállapítani, hogy Himódi Ferenc ügyész az ott jogosan fellépő rendőrök ténykedését – de különösen H. F. magatartását – szándékos emberölés büntetnének megállapítására alkalmasnak találta.”

Az ügyirat megállapította még, hogy a szolgálati szabályzat értelmében a megyei főosztály parancsnokának joga volt a tűzparancs kiadására, a „fegyverhasználat” jogos volt, „bírói úton üldözendő bűncselekmény nem állapítható meg ezért (...) a nyomozás elrendelését (...) bűncselekmény hiányában megtagadom”.

Elgondolkodtam. Halász Ödön, K.S., B.S., V.A. és B.I. m-i illetve győri barátaival együtt piciny csepp volt egy tizezres tengerben. Akárcsak én és osztálytársaim. Halász Ödönt le lehetett lőni, mert ott volt a tömegben tízezred magával Nagy Imre miniszterelnöksége idején, s azért lehetett lelőni, mert október 25-én a hivatalos álláspont szerint Magyarországon ellenforradalom volt, s a megyei főosztály ávos parancsnokának tűzparancs kiadási joga volt, amivel élt is. Ennyi erővel engem is, osztálytársaimat is agyon lehetett volna lőni, csak azért, mert a politikai elit egy része, benne a miniszterelnökkel és Kádár Jánossal, manifesztáltan, majd csak három nap után „döbben rá”, hogy hazájában nem ellenforradalom, hanem a rákosizmus ellen kirobbant széles körű népfelkelés van.

És Himódi Ferenc ügyész még 1957 tavaszán sem jön rá, hogy a valahai miniszterelnök és társai – köztük Kádár Jánossal – az új kádári verdikt szerint, október 29-én tévedtek ebben a népfelkelés ügyben. Aztán később az is kiderült, hogy ez a „balgató ügyész” belekeveredett egy aranycsempészési akcióba, s hogy megmeneküljön a büntetéstől eléggé elvtelenül az öngyilkosságba menekült. Akárcsak Szigethy Attila. Biztos így volt! Aki nem hiszi, járjon utána!

Nemrég, még demokratikus államunk demokratikus vezetői, élükön a személy szabadságát oly féltőn őrző szabad demokratákkal és a kommunista bürokratákból Vénusz születését imitáló újsütetű szociáldemokratákkal – óh! Botticelli! – azon töprenkedtek a demokratikus jogok szélesítése érdekében, hogy az is büntethető legyen, aki arra jár, ahol éppen tüntetés van.

Csak nem Pongrátz Gergelyt bilincselték meg a szocialista – szabad demokrata kormány vezető demokratái egy tüntetés során? Rémálom ez, nem való, csak az a baj, hogy amikor a hírré eljegesedtek a karjaim, lebénultak a lábaim, történetesen ébren voltam.

A kádári szocializmus szekere azonban tovább robogott a lenini úton. Bocsánat, pontosítok!

A szekér 1957. április 18-án a lenini úton robogva a Sztálin út 51. szám alá ért, ahol a katonai ügyészség székelt. A márciusi határozat szerint, Halász Ödönt H. F. éppen akkor lőtte le, amikor segített lepakolni a börtön előtti kocsiról a lőszereket.

Áprilisban, már csak a tömeg része volt a fiú – „Azt, hogy nevezett ez alkalommal milyen cselekményt fejtett ki, megállapítani nem sikerült”, de akárhol volt, ellenforradalom volt, s a sortűz így jogos.

A fiát vesztett apa nem nyugodott bele az elutasításba. Újabb levelének címzettje immáron a Minisztertanács Elnöksége volt. A jogászok által felkészített apa – mert ilyen is volt – kemény mondatok leírására is „vetemedett.” Egyoldalú vizsgálatról panaszkodik, munkatársai, pedig bizonyíthatják, hogy a fiú csak csendes szemlélő volt, de a szerv közülük senkit sem akar kihallgatni. Ödön csak barátai hívására ment el a tüntetésre, azt sem tudta, hogy mi az, hogy ellenforradalmár vagy „forradalmista”, különben is mindenki az utcán volt. A lövés a fiút a nyakszirten érte. „A fellépő rendőrök a sebesülteket nem részesítették elsősegélyben sem, ott a helyszínen engedték elvérezni őket. Mentőautót nem hívtak ki, az elesettek hozzátartozóit nem értesítették, sem akkor, sem azóta, hanem a lövések leadása után gengszter módra menekültek el, őrizetlenül hagyva azt a rendőrautót, amelyen oda érkeztek, és amelyen állítólag lőszerrek voltak.”

A fiú apja azt is szóvá tette, hogy a rendőrök nem szólították fel a tömeget távozásra, hanem csak lőttek. Szegény jó Halász István, ha még élt volna 2006 októberében, vajon mit írt volna a naplójába tapasztalván, hogy a gyurcsányi demokrácia bajnoka, a baloldali újságírás által vasprefektusnak becézett, a Demszky Gábor demokrata által felkantározott Gergényi nevű ember fényes tekintetű rendőrei éppen be voltak rekedve. Épp ezért, oszlatásra elstutogott felszólításukat önmaguk sem hallották.

Persze más az éles lövedék, meg a gumilövedék! Azért jó ember ez a Gyurcsány! Igazi gumidemokrata.

És Kádár is jó ember volt! Hiába fenyegette meg őket Halász István, hogy csak 1957. szeptember 1-ig hajlandó várni, mert, ha az ügy a jelzett időpontig nem rendeződik az

ENSZ magyar ügyekkel foglalkozó albizottságához fordul. Kádár csak azért sem csukatta le.

Annak ellenére sem, hogy Halász István olyanokat írt, hogy a „karhatalom orvul legyilkoltatta a fiát”. „A rendezett, csendes felvonulás alkalmával, midőn a fegyveres ávosok, rendőrök a védtelen tömeg közé lőttek” – nem citáltatta bíróság elé. Pedig az apa azt is követelte: „ítéljék el a gyilkosokat”. Az ellenforradalmat nem ellenforradalomnak, hanem „jogos követelésnek minősítette.” Majd megfenyegette a minisztertanácsot, hogy az ügyet „az ENSZ 5-ös bizottság elé terjeszti, és ott kér orvoslást”. Ennek ellenére, bár: „Ez a cselekmény (...) izgatás büntetnének megállapítására alkalmas” Jani bácsink apparátusa szintiszta emberségből csak Halász István „ideg-elmeorvosi megvizsgálását” rendelte el.

Mielőtt a nyájas olvasó valami svindlit sejtene, kéretik elolvasni Pákh Tibor emlékezéseinek idevágó passzusait, hogy mit is jelentett a kádári ideggyógyászati kezelés.

Dátum: 1958. január 11.

Igazságos János, alias lágyszívű János továbbra is rajta tartotta a fiát gyászoló Halász Istvánon mélytüzűen csillogó jószágos két szemét. (Legfeljebb közben közel négyszázszor, pajkosan csippentett egyet. Egy pislogás – egy bitó.)

Az izgága apa például 1963-ban is kapott levelet a katonai ügyészségtől, melyben értesítették, hogy levelét a Magyar Rádió és a Televízió megkapta, de nincs mit tenni, az ügyet jogerősen lezárták. Az MTV és az MR arra illetékesei, hogy áldja Isten közbenjárási kedvüket még a Katonai Ügyészséget is képesek voltak megkeresni Halász István levelezőjük ügyében.

1971 decemberére az apa már azt is kiderítette, hogy fiát a Révay Miklós utcában érte a halálos lövedék – tehát nem a börtön előtt, s nem a lőszeres kocsik közelében, ahonnan tehát nem pakolhatott le semmit – s a mellett álló „K.Gy.-né karjaiban lehelte ki nemes lelkét.”

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány továbbra is szilárd maradt. „Nem tartjuk indokoltnak, hogy fia 1956-ban bekövetkezett haláláért bárkit felelősségre vonjanak.” „Fia, 1956-ban ellenforradalmi cselekmény következtében hunyt el, (...) jogos fegyverhasználat következtében.”

Az apa – nem becsülván a Munkás-Paraszt Kormány pártatlan türelmét – képes volt igazsága kiderítése érdekében a Vörös Kereszt Társaságok Nemzetközi Ligájához fordulni. Genf helyett azonban Budapestről kapott választ. „(...) Mivel a Vöröskezeszt tömegszervezet, s mint ilyen nincs hatásköre az Ön által megírt súlyos vádokban, sem ítéletet hozni, sem azzal foglalkozni nem tudunk.”

A következő címzett 1972. január 12-én az ENSZ főtitkára, Kurt Waldheim volt. Halász István feltehetően nem volt elég körültekintő, vagy Kurt Waldheimet nem ismerhette hírből sem a magyar posta, de másik demokratikus cégünk, a Kossuth Rádió a segítségére sietett: „Kedves Hallgatónk! A kért cím nincs a birtokunkban. Amennyiben mégis levelet akar küldeni a főtitkárnak, címezze New-York Building.”

Tizenöt év – az tizenöt év. Tizenhat, pedig tizenhat. Tizenhat évvel az „események” után végre megértjük, hogy a tettvágytól fűtött Legfelsőbb Bíróság miért nem tudott Halász István segítségére sietni: „a panasz tárgyát tevő ügyben csak nyomozati eljárás volt folyamatban, bírósági eljárás azonban nem. Jogköröm viszont arra terjed ki, hogy jogerős bírósági határozatokat vizsgáljak meg törvényességi szempontból.”

Hát igen! A jogállam – az jogállam! Tegnap is! A hülye állampolgár meg nem érti meg.

56 után tizenkilenc évvel még inkább javultak Halász István esélyei a helyzet rendezésére. A győri katonai bíróság szinte szemlesütve panaszkodik. „amikor fia sérelmére bűncselekményt elkövettek, még felállítva nem volt – tudniillik a győri katonai ügyészség – s így bírósági büntető ügyben nem járhatott el.”

Az ember könnyen kicsordul. Szegény Kádár-rendszer, hány ügy rendeződhetett volna, teszem azt Győr-Sopron megyében, ha időben feláll a katonai ügyészség. Amikor végre megszerveződött ez a humánus társaság, annyi ellenforradalmárt kellett elítélnie, hogy Halász Ödön ügyére már megint nem futotta az időből.

De nemcsak a struktúra volt humánus! Olyan emberek tettek tanúbizonyságot megható empátiájukról, mint Korom Mihály igazságügy miniszter elvtárs. A Magyar Nemzet 1977. május 25-i válaszleveléből megtudjuk, hogy „Dr. Korom Mihály igazságügyi miniszter 1977. február 27-én Önhöz intézett levelében igen őszintén és reálisan tárta fel ön előtt a több mint húsz év előtti esetet, és a tett megállapításokkal vitatkozni nem lehet. Mi is csak azt tudjuk tanácsolni, fogadja el az Igazságügy Miniszter válaszát, törődjön bele – elsősorban saját érdekében – a megváltoztathatatlanba.”

Korom Mihály őszinte tényfeltáró levele sajnos szórén – szálán eltűnt. Míg valahonnan elő nem kerül, csak találgathatjuk, hogy miként értelmezte az októberi eseményeket ez az agyilag etalon ember.

Hiszen Korom Mihály etalon. Halász István igazán hihetett volna neki. Hiszen emberünk 1958 és 60 között belügyminisztériumi osztályvezető, aki amúgy mellékesen a megkorlátozások egyik tudora volt. És széles látókörű, hiszen határőr ezredesként is megállta a helyét. A határőrség országos parancsnoka is volt három évig. Esténként a határszélen úgy beleásta magát a jog rejtelmeibe, hogy több mint tíz évig az igazságügyek legfőbb öre lett, s még arra is maradt ideje, hogy helytálljon a Központi Bizottságban is.

De Halász István még saját érdekében sem akart belenyugodni a megváltoztathatatlanba. A humánus szocialista jogon azonban nem tudott kifogni. 1979 májusában már azt közölték vele, hogy „fia ügyében nincs törvényes lehetőség eljárni, mivel az Ön által megjelölt cselekmény (...) elévült, így büntetőeljárás indítására nincs törvényes lehetőség.”

Elévült, majd kideríthetetlené vált. Halász István 1985. május 30-án kapta az utolsó levelet.

Halálával az ügy valóban elévült. De még módjában állt olvasni, ezt az utolsó szemforgató választ. „Kérését az Elnöki Tanácsnak nem áll módjában teljesíteni, mert nincs arra törvényes lehetősége, hogy az ellen a rendőr ellen, aki – Ön szerint – fiára a halálos lövést leadta ilyen hosszú idő után a tények ismerete nélkül az illetékes ügyészégi hatóságok állásfoglalása ellenére, büntetőeljárást kezdeményezzen.”

A tények ismerete nélkül.

Közülünk senki sem halt meg. A birkapásztorból lett ávos tizedes az idők folyamán rendőrré átvedlett H. Ferenc Halász Ödönnek jutott.

Duducz Józsi emlékeit nem befolyásolták a dokumentumok.

„Tudod, ahogy ott álltam a tömegben, hirtelen megdermedtem. Egy lövés hangzott el, azt hiszem akkor, ott valaki meghalt.”

Két emlék, s egy golyó süvítése talált egymásra évtizedek kódén át.

A tüntetés öröme, a foglyok kiszabadításának mámore, elnyomta bennünk a golyósüvítés okozta félelmet. Laci – négy évesen – aligha értette meg, hogy miért került a földre, anyámig a Baross utca végén lévő patikába akkor nem jutott el a lövöldözés híre, bennem, pedig ott zsongott G. bácsi mondata: nagy történelmi eseményeknek

vagyunk tanúi. Én, pedig akkor már tudtam – hisz mindenki azt mondta –, történelemtanár leszek. A történelem tanárnak, pedig ott kell lenni, ahol az események zajlanak. És az események zajlottak, apám cigarettája, pedig elfogyott. (Arda, Caro, Rodope. A szocialista Bulgária, na meg az NDK készségesen sietett a magyar dohányosok segítségére kitűnő termékeivel, hogy betömje a felelőtlenül sztrájkoló magyar dohányipari munkások teremtette hiányt.)

Magammal cipelve Lacit, egyik trafikból a másikba loholtunk, amikor egy csoportosulásra lettünk figyelmesek. A tömegbe furakodva döbbenetes élmény várt rám. Valaki fényképeket osztogatott. Az elejtett mondattöredékekből lassan összeraktam, hogy a tömeg elfoglalta az ÁVH székházat, s az irodákban számtalan papírt és fényképeket találtak. Bár a felnőttek, hol dühöngve, hol nevetve cserélgették az iratokat, engem különösen nem érdekelt. Valamikor a kilencvenes években tudatosodott bennem, hogy minek is voltam jelenlévő tanúja. A győri pártbizottsági jegyzőkönyvek visszatérő problémája volt, hogy dekonspirálódott az ügynökhálózat. Az ügynökjelentések az utcára kerültek. Valóban odakerültek. A jó győri honpolgárok ott cserberélték körülöttem. Engem viszont a fotók érdekelték. Igazolványképek három nézetből, s néhány összevert ember képe. Kihallgatás után készült, ávéhás emlékeztetők. Elmenekültem.

Kétszer élhettem át az ÁVH székház elfoglalását. Személyesen, a feljelentéseket cserélgető tömeg egyik összetevőjeként, s hűvös tekintetű kutatóként, ahogy ezt a szakma szabályai megkövetelik.

A legmaradandóbb 56-os élményem mégis a városháza előtti tömegtüntetés volt. Apámat sikerült rávennem, hogy legyünk tanúi a forradalom eseményeinek. A téren valóban hatalmas tömeg volt. Mindenki a forradalom vezetőjére Szigethy Attilára várt. A megfeszített türelem. Azóta tudom definiálni a fogalom valós tartalmát. Megbeszéltük a pesti eseményeket, a helyi orosz parancsnok toleráns magatartását, szó esett az ENSZ-ről s Amerikáról is, s közben a szikra szemből szembe vándorolt. Vagy egy óra is eltelt már, mikor valahonnan fölharsant a hang, amelyet aztán az egész tömeg átvett: „Szigethy gyere ki! Szigethy gyere ki!” A kezdetben barátságos invitálás csak lassan változott át számonkérő követeléssé. „Szigethy nem jön ki! Szigethy nem jön ki!” A forradalom helyi, mindenki által elismert és rajongott vezére percek belül diktátorrá változott. Persze, hogy sz...k ránk. Ez is olyan, mint a Hortobágyi. Tetű kommunista.

Ma már tudom – akkor honnan tudhattam volna –, hogy a tömegben az elszánt hívók és a barátságos „massza” mellett, informátorok és provokátorok is tiszteletüket teszik. Ott és akkor időlegesen, ha néhány órának tűnő percekre is az informátorok győztek. A fokozatosan ellenségessé váló tömeg, a balkonon feltűnő Szigethy észlelésére azonban mégis azonnal megszelídült. Három mondat, s újra győzött a forradalom.

Máskor újra a várost jártuk csak most az osztálytársaim nélkül, Lacival. A tömeget ismét a városháza előtt találtuk meg. Későbbi esküvőm színhelye mellett tehergépkocsik sorjázta egymás mögött. Mint az emberek szavából kivettem, Mosonma-

gyaróváron rettenetes dolog történt. Az ávosok rálóttek a tömegre. Kiszaladt belőlem a levegő. A velünk szembe lévő házban lakott A. Gyuri, az egyik példakép. Gyuri Mosonmagyaróváron volt gazdász. Ő is egyetemista volt. Hányszor kérdeztem tőle, hogy mit kell tennem annak érdekében, hogy én is egyetemista legyek? Kétségem sem volt, hogy Gyuri is a felvonulók között volt. Araszolva tolakodtam a Csepel kocsi platója felé. Közvetlen a paradicsomba érés előtt szenvedtem hajótörést. „Eredj innen Öcsi,” zavart el, egy nekem öregember – lehetett vagy húsz-harminc éves – „kapaszkodj az anyád szoknyájába.”

Mosonmagyaróvár életem része lett. A. Gyuri megmaradt, mint édesanyjától, a fejkendős öreg özvegyasszonytól tudom, Kanadába került, s erdőmérnök lett. Én azonban már nem szabadulhattam a város történetétől. Életem során számtalan alkalommal játszottam el a gondolattal, mi lett volna velem, ha az, az „öreg” felkelő nem zavar el? Halott lennék, vagy csak megbélyegzett? Én megmaradok, de az öcsém nem? Az öcsém marad meg, s én nem!

A kérdések kicsiny bárányfelhők lettek életem egén, olyan makacs bárányfelhők, amit a vihar sem űzhet el. A választ megadtam, mert megadhattam! Megírtam a mosonmagyaróvári sortűz viszonylag pontos, hiteles történetét. Adó volt! Emléküknek! Emlékeimnek!

1975-ben írtam le egy a Valóság májusi számában megjelent esszémben, hogy 1956. november 4-e után az osztályszekevény tetejére három zászlót raktunk ki. Egy nemzeti színűt, fekete szalaggal övezve, egy vöröset szintén fekete szalaggal ellátva, s egy feketét, amelyet a nemzetiszínű és egy vörös szalag ölelt át. Gyászoltuk a halottakat. És mást is.

Ismét nagy tanítónktól G. bácsitól tudtuk meg, hogy nemcsak az oroszok vonultak be szokás szerint, hanem végleg elveszett a forradalom is. A téli szünet után G. bácsi raportra rendelt ötünket az igazgatói irodába. Az általa „demokratikusan” megválasztott Forradalmi Bizottság öt tagját. Villámló tekintetet vetett ránk, fel s alá rohangált a szűk irodában, talán vicsorított is. Laci bácsi szótlanul ült igazgatói székében, s mereven vizslatta a plafont, mintha egy kódorgó pókot keresett volna. „Az osztály kiválóságai, úttörő vezetők, az iskola büszkeségei.” „Mit mondjak, támogatóknak, E. elvtársnak, mi történt ebben az iskolában?” „Ki bolondított meg benneteket, hogyan lehettetek éppen ti az ellenforradalom martalékai?” „Új iskolát kapnak a proletárdiktatúrától, a tenyerükön hordozza őket szocialista hazánk, és tessék!”

Riadtan álltunk a villámlásban, magam kétségbeesve kerestem Laci bácsi tekintetét, de nem találtam. És ekkor megtörtént a külvárosi csoda. Az egyik vékony gyerekhang egyre teltebb lett, a cincogás vicsorgós-sírós-sebzett oroszánüvöltéssé változott. „G. bácsi bízott meg minket, hogy gyűjtsük a forradalom emlékeit, írjunk cikket a forradalom eseményeiről a faliújságra, G. bácsi akarta, hogy mi legyünk az iskolában a forradalom vezetői.” A hatás frenetikus volt. G. bácsi hang nélkül kapkodta a levegőt, majd végre kitört belőle az üvöltés: „takarodjatok!”

G. bácsi magánszáma nem hagyott bennünk különösebb nyomot. Biztos őt is le-barmolták, zárta le az ügyet valamelyikünk, tolmácsolva az otthonról hozott szentenciát.

G. bácsi jó tanár volt, érdekesen magyarázott, Laci bácsi is. Továbbra is kedvesen borzolta a hajunkat, s tanította az akkor új tantárgyként bevezetett alkotmánytant.

A kilencvenes évek elején a győri sortűz történetét kutatva, belenézttem a korabeli újságokba is. Nagyot kellett nyelnem. Földes Gábor és társai peréről az én drága tanárom tudósított egy kommunista újságíró társával egyetemben. Mondjam, hogy milyen hangnemben?

A zászlók lekerültek a szekrényről, a vörös nyakkendők újra a nyakakba libbentek, én, pedig hosszú évtizedekre elfelejtettem, hogy valaha is disszidálni akartam.

Anyám 56 novemberének közepén jött rá, hogy ki kell festetnünk a konyhát. Este pakolni kezdtünk, mert reggel már a szomszéd Szalavits bácsi volt lakásunk teljhatalmú ura. Miközben a festők gyöngye fütyörészve használta mintás hengerét, megnyugtatta anyámat: ne féljen Irénke, amit vállaltam, befejezem. Betartotta szavát. Csütörtök délben letette a pemzlit, kezét csókolt anyámnak, este már Ausztriában volt.

Alig telt el néhány nap, az éjszaka sűrűjében megérkezett Pestről Ervin és Ottó. Aznap éjszaka nem aludtunk, kivéve elvileg engem. Anyámék beküldtek a hátsó szobába, de a fületem elfelejtették értesíteni, hogy ő is csukódjon be. Ervint és Ottót is ismertem, tudtam, hogy rokonok, de hogy miért és miként, fogalmam sem volt. Ervin egyszer bakaruhában Csongrádon is meglátogatott bennünket, sokat evett, s anyám elég savanyú képet vágott hozzá. Addig kerengtem anyám körül, míg kiderült, hogy Ottó és Ervin apám nővérének Ica néniének a gyerekei. A szem elkerekedésének fokozatai vannak. Az enyémekek világcsúcsot állítottak fel.

Azt sem tudtam, hogy apámnak testvére van. Akkor többet nem is tudtam meg róla. Már egyetemista voltam, s a téli szünetben Pesten a nagyapámnál tanyáztam, nagyanyátokat még nem ismertem, tehát mindez 1965 novembere előtt esett meg, amikor teljesen váratlanul betoppant Ervin. Ica nénihez jött, aki akkor már előzvegyűlten szintén nagyapámnál, vagyis az apjánál lakott.

Ervin barátságosan üdvözölt, megajándékozott egy szinte gyűrhetetlen nylon inggel, és egy vajsárga selyem nyakkendővel, amelyet sötétbarna karikák ékítettek. Szabadkozásomra mosolyogva megölelt: „elvégre az unokaöcsém vagy, rá se ránts!” Apai nagyszüleim révén tehát, rövid időn belül szert tettem két unokabátyra, s egy másod- vagy harmadfokú unokaöcsre, Robira, aki valamilyen Etának volt nálam fiatalabb sarjadéka. Robival életembe nem találkoztam, létezéséről is sajátos körülmények között értesültem. Talán jobb lenne le ki- vagy megtagadni. De a család az, család, bárányostól. Beinvitáltak a kerületi rendőrsre s élénken tudakolták, hogy mikor találkoztam utoljára Robival. Nem esett nehezemre az igazat mondani. A rendőrök világosítottak fel, hogy előtte való nap nagyapámnál volt pénzt kunyerált, de nem kapott, különben betöréses rablás miatt körözik.

Robi úgy távozott el életemből, hogy a maga fizikai valójában fel sem tűnt.

Ervin úgy ment el, ahogy jött. Az ő személye viszont kimondottan érdekelt, s a „nótafa”, dédapátok örökös albérlője, Bandi bácsi, – akiről már írtam – személyében kéznél is volt. Bandi bácsi az örökös, történelmi időket átívelő albérlő, s Ica néni nagyapám első házasságából származó lánya látványosan utálták egymást. Két potenciális lakásörökös nagyapám esetleges halála esetén. Előre élveztem, miként élesíti Bandi bácsi a nyelvét Ica néni rovására. Története azonban minden várakozásomat messze felülmúlta. Ica néni nagyapám első házasságából született, anyja a tüdőbajban korán meghalt Klein Olga, egy zsidó lány volt.

Na, nesze neked – emésztettem Bandi bácsi információit – neked is van zsidó rokonod, ha nem is vérszerinti. Nem mondhatnám, hogy különösebben megrázott, hiszen akkor éppen nyakig szerelmes voltam, s csodálatom tárgya éppen egy az eredetére látványosan büszke zsidó lány volt.

Ervin és Ottó azonban még tartogatott némi meglepetést. Ica néni a hetvenes évek közepén kapta a hírt, hogy Ausztriában mindkét fiát meggyilkolták. Amikor apám káderlapját lapozgattam, egy igencsak meglepő bejegyzésre leltem. 1964-ben néhány hónapig nyomoztak utána a III/2-esek. Apám, mint „gyanúselem”! Őszintén mondom, elszóraztatott még a kósza feltételezés is. Ervin feltűnése, eltűnése, majd halála azonban már elgondolkodtatott. Környezettanulmány miegymás, bizony nem kizárható! Hát apám sem válogathatta meg a rokonait.

A történetet Ica néni kerekítette ki a maga módján. Elmesélte, hogy férje Gyula addig ivott, míg rá nem telepedtek a párnájára a fehér egerek. Élete hátralévő részében végig társai maradtak a nem éppen büszkélkedésre okot adó szép színű rágcslók. „Ottó és Ervin itthon nem ittak. Ausztriában is jól indultak, közös vállalkozásuk is volt, aztán összevesztek.” Mostoha nagynéném annak is hírét vette, hogy fiait a közös ismerősök gyakran látták igencsak virágos kedvű állapotban. „Biztos az ital vitte el őket, kiütöközött belőlük a Gyula vére.” Távozásuk körülményeire a földi létből, soha nem vetült homályt oszlató fénynyaláb.

Szalavits bácsi és Ervin után rám is sor került. Szőrös Jakab volt a bandából a legvállalkozóbb kedvű. Amíg mi csak tanakodtunk, ő már néhányszor megjárta Bécset. Fölszállt a vonatra, meghallgatta még a kalauz figyelmeztetését: aki Magyarországon akar maradni, az még leszállhat, aztán kiszállt a császárvárosban, hogy végigsétáljon a Máriahilfer Strassén. „Srácok! Hogy Bécsben mi van! Ne tudjátok meg! Öregem a csajok! Cola! Apám, eszméletlen pia.”

A rágógumi. Mint a Pál utcai fiúknál a gitt, csak ők kötelességből rágtak, mi meg „ráhangolódott” élvezetből. Konyáf állt a sor elején, én meg a végén, köztünk még volt vagy hat fogsor. Rágtam a nyúlós, íze hagyott gumit! Baromi jó, mi? Mit tehettem? Baromi jó.

A csapat elhatározta, hogy együtt megy át Rágógumi országba. Este szepegeve újságoltam anyámnak, hogy disszidálnék. Anyámékat már Ervin is csábította, eredménytelenül. A konyhában valóban vágni lehetett a csendet. Anyámnak eleredtek a

könnyei, apám szemei is bepárasodtak. „Menj! – legalább te legyél boldog!” Megdöbentem. Mindenre vártam, de erre nem.

Ez volt a helyzet Magyarországon, 1956 végén. A kommunista kibontakozás perspektívája. Erről az estéről soha többet nem beszéltünk, de anyám számtalanszor tájékoztatást adott, hogy megérti lázadásaimat.

Hajnalban zörgettek az ablakon. Az ablaküveg mögött kívülről egy tóklámpa világolt. Kinyitottam az ablakot, a metsző hideg szinte visszataszított. Nyavalyogni kezdtem, nem indulhatnánk később? Szitkozódva ott hagytak.

Ennek a napnak a története sem lett a később újra összeverődött banda beszélgetéseinek témája. Nem tudom, hogy a továbbiakban mi történt. Az világos előttem, hogy Bécsbe már csak a világjáró Jakab érkezett meg. Közel egy évbe került, míg a szülei a Vörös Kereszt segítségével visszahozták.

Viszont elment Bibuli a hatalmas tömegű vízfejével. Állítólag egy skót lord kandallófűtő inasa lett. Rá tényleg illett a közismert vicc: Anyu, miért mondják rám, hogy nagy a fejem? Hagyjál békén Pistike, inkább fogd a svájci sapkádat, s hozz fel a pincéből három kiló krumplit.

Itt hagyott bennünket Szózat Béla tanár úr is. „Itt élned, s halnod kell!” Béla tanár úr 1956. novemberében a matekórákon az egyismeretlenes egyenlet rejtelméi helyett a hazafiságról, a forradalomról tartott könnyekbe fúló eligazításokat. A szünetre hívó kicsengetés adta meg lánglelkű fiatal apostolunknak a jelet: „És soha ne feledjétek drága gyermekeim a költő intő szavát: „A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely! / Áldjon, vagy verjen sors keze, itt élned s meghalnod kell!”

1957 elején levelet hozott az osztályunknak a posta. A feladó, a legcsendesebb osztálytársunk Nemes Feri volt, aki szüleivel együtt Amerikába disszidált. Tudatta velünk, hogy megérkeztek és jól vannak, s azt is, hogy a bécsi repülőtérén találkozott Szózat tanár bácsival, aki szintén Amerikába repült, s üdvözli az ő drága nyolcadikos tanítványait.

Aztán egy zimankós, hókavaros november végi napon betoppant az osztályba, egy bajszos, síbakancsos, pulóveres, túske frizurás, szúrós tekintetű fiatalember. Megállt az osztállyal szemben, s harsogó hangon ránk köszönt: „Jó szerencsét!” Lenyűgöző jelenség, fenséges jelenet volt. „A fiam” – közölte a fiatalembert kísérő Laci bácsi. „azért jött, hogy beszéljen nektek a forradalomról, a forradalmár fiatalokról.”

Z. leült a katedra mögé, lábát keresztbetéve előrenyújtotta, s mi megtudtuk a vidéki forradalmi ifjúság egyik vezetőjétől, hogy mi történt 1956 októberében az egyik legnagyobb vidéki városban.

Z-t később évekre elítélték, míg Laci bácsi igazgató lett, majd maradt is nyugdíjazásáig.

Z. maradandó nyomot hagyott bennem. Ő lett a forradalom, ő lett az én Petőfim, majd a rabláncban senyvedő magyar.

Túl azonban a serdülőkori romantikán, Z. egy életre megértetett velem valami nagyon fontosat! Jó ember is kerülhet börtönbe! Koraérett gyerekként, mélyen élt bennem a falusi konyhák falvédős Petőfije, aki vérébe mártott ujjával írja az égboltra

utolsó szabadság-szerelmes üzenetét. Elvileg, a múlt homályába veszően – valóban esszenciális irodalmi élményként – jelen volt tudatomban „a” kufsteininek hitt rab, Rúza Sándor is. Mindez azonban csak elvont, felhőkbe vesző élmény volt. Z. viszont hús-vér ember, harsogó hanggal, aki a forradalomból jött, s majd a börtönbe távozott. Róla tapasztalati úton tudtam, hogy értem harcolt, s jó ember volt!

1990-ben mélyen meg voltam győződve róla, hogy Z., MDF-es színekben hamar feltűnik legalább, a helyi politika egén. Nem sokat tévedtem. Feltűnt! Az SZDSZ egyik alapító tagja lett. Magam, akkoriban el sem tudtam képzelni, hogy valaki ne az MDF-ben lássa az igazak gyűjtő helyét. Az sem térített el meggyőződésemtől, hogy néhány valóban közeli barátomat mégis az SZDSZ-ben láttam viszont. Jézus szavaival rendeztem el magamban a dolgukat. „Bocsásd meg nekik Uram, hogy vétkeztek, de nem tudják, hogy mit cselekednek.”

Z., azonban más volt, Z. maga volt a forradalom, Z. maga volt a tömlöcbe zárt szabadság, akit én személyesen ismertem, s Z. akkor tett hitet a forradalom mellett, amikor azt már leverték, s ő mégis Nagy Imréről, a forradalom miniszterelnökéről beszélt. A gyermekkori „emlék Z.” később a történész gondolkodását is erősen motiválta.

Ha valaki, aki a forradalom leverése után évtizedekkel született, s forrásként olvassa, teszem azt Tóth Ilona, Angyal István vagy Mátéffy Csaba novemberi vallomásait vagy önvallomásait, nehezen értheti meg, hogy Ilonának „szorult” helyzetükben miért vallották még mindig magukat forradalmároknak, ahelyett, hogy helyzetük megkönnyítése érdekében bolshevik módra „önkritikát” gyakoroltak volna, s miért neveztek meg a harcban társaikat olyan természetesnek tűnő könnyedséggel? Szent meggyőződésük volt, hogy tetteik igazsága oldja le a lakatot a cellájuk ajtajáról. Novemberben! Aztán decemberben már nem.

Szegények? Hívők? Eleink?

Sorsukat is megismerve meggyőződéssel vallom Katicám, Julcsikám: Eleink. Csak ott sántít a dolog, hogy én lassan hetvenöt éves leszek, ők meg soha. Még az emlékük sem, hiszen az is kopik.

Benkő Zoli, azóta a recski temetőbe, önmaga állította sírköve alá távozva – porai másik fele németországi otthonában nyugszik, hacsak el nem kótyavetyélték azóta a házat –, s lassan mindenkitől elfeledve, a második világháború antináci ellenállója, a hajdani recski rab mesélte el élete történetének egy epizódját egy pirkadásba torkolló hajdani éjszakán. Közvetlenül az 1944-es ostroma után, 1945 hajnalán, a Lágymányoson botorkált hazafelé a hullákkal zsúfolt törmelékek között, amikor egy tiszt járőr leszólitotta. Rögyvest kiderült, hogy őt keresik. Zoli, az antináci ellenálló, elégedetten konstataálta, hogy „lám-lám” az új rendszer jól dolgozik, a demokrácia máris összegyűjti az őt támogatni kész embereket. Lelki szemei előtt felrémlett az ünnepélyes pillanat, amint a fő-fő méltóság mellére aggatja a megérdemelt kitüntetést. „De kedved követendi gyász.”

Benkő Zoli nem volt akárki a bátorság dolgát tekintve sem. 1944 novemberében ő vezette azt a gépkocsit, amelyen Kovács Imre az ellenállási mozgalom egyik vezéralakja át akart menni a német vonalakon az oroszokhoz. „Magam mellé vettem Elek Péter barátomat: együtt végeztük el a Közgazdasági Egyetemet, Teleki Pál mellett dolgozott a gazdaságföldrajzi tanszéken, mint tanársegéd. Közigazgatási és gazdasági szakismeretekkel rendelkezett, a katonaságnál robbantási szakértőnek képezték ki, aminek hasznát a bánhidai magasfeszültségi vonal felrobbantásánál vette. Ajánlására még elfogadtam Szigeti Miklós, és Lám Leó tanárokat is, egyik jól beszélt németül, a másik valamit tudott oroszul: tolmácsnak jók! A csoport ötödik tagja Benkő Zoltán, bátor ellenálló és jó gépkocsivezető. (...) A Börzsöny hegységben a Fővezérség jelentése szerint egy magyar vegyes zászlóalj tevékenykedett, parancsnoka Márton alezredes átsegített bennünket a fronton. Az oroszokkal érintkező, de a németekkel is bratyzító alakulat visszahúzódott Vámosmikolára, oda akartunk még az este eljutni. A város a köves úton dőlt lefelé, hömpölygött velünk szembe a német hadsereg: nehéztüzérség, trén, tankok, gyalogsági félelmes áradással sodródtak a Duna felé, hogy a part menti keskeny síkságon könnyebben mozoghassanak és átcsoportosuljanak. A túlsó parton oroszok álltak, valahonnan a hegyek közül nehéztüzérség lőtte az utat, a becsapódó gránátok hatalmas krátereket vájtak s a rendetlen menetoszlopokat szétszórták. Sofőrünk, Benkő Zoltán csodákat művelt, a leeresztett ablakon figyelt kifelé, ha füttyülő, vijjogó, síró hangot hallott, hirtelen megállt, vagy gyorsan rákapcsolt a legnagyobb sebességre, kikerülte a gránátokat, azok előttünk vagy mögöttünk robbantak.” Olvashatjuk Kovács Imre visszaemlékezésében.

Túl az emlékezetes Börzsöny ralin, Benkő tett még egyet s mást a nyilasok ellenében, joggal várhatta hát a baráti hátbaveregetést, az öblös pezsgős poharak diadalmas csendülését. Önbizalmát – ha még lehetett – csak fokozta, hogy egy cirádás karfájú fotelba ültették, s tárgyalópartnere egy szépen dekorált ruhájú magas rangú főtiszt volt. Hajdani barátom – Isten kegyelméből talán a recski temetőben nyugvó porhüvelyéből kiszabadult lelke nyomon követi a róla írt mondatok egymás után sorjázását – lelkesen mesélte élményeit a figyelmes hallgató társnak. Beszélt a jeles vezérkari századosról, Mikó Zoltánról az ellenállás egyik legfontosabb személyéről, akinek szinte jobb keze volt, beszélt fegyveres bevetésekről, s más egyéb történelmi „nyalánkságokról.” Aztán kattant csuklóján a bilincs s a hírhedt Andrassy út 60. pincebörtönében találta magát, ahol az írónoki pulpituson a legendás kommunista, Demény Pál körmölte új rabtársa adatait, akit még az ellenállásból ismert, hiszen Pinky néven épp ő volt az egyik kapcsolata. Amott pedig Szabó Pál, a híres író, a Talpalatnyi föld szerzője morgolódott, kezében a latrinából kimentett s tisztára mosott Szabad Nép fecnival, s benne a hírrel, hogy megválasztották a szabad és független Nemzetgyűlés tagjának.

A magas rangú barátságos beszélgető társ, Benkő Zoli méltatlankodó kérdésére: a mi történik ittre somolyogva adta meg a választ: aki lőtt a németekre az lőhet az oroszokra is, ha nem tetszik neki az új rend.

Ahogy itt kurkászok a történelembe, meg kell állapítani, a főtiszt madárjósnak sem volt utolsó. Gondoljunk bele: 1945-ben személyre pontosan megsejteni az 1956-os jövőt?

Benkő őrizetbe vételének egyik indokát – más bilincselések „magyarázata” is ide számítva – valóban őszintén közölte a hajdani ellenállótársal az ÁVH egyik mindenható ura. A másikat nem. Hosszú idejébe telt Benkőnek, míg a történelem segítségével illetve a Bondor Vilmossal és Szabó Pállal eltöltött órák hozadékaként rájött, hogy kár volt neki Mikót dicsérni éppen az ÁVÓ előtt.

A Magyar Szemle 2008. évi 3-4. száma közölt tőlem egy esszét, amelyben egy másik öreg barátom, az azóta már szintén dimenziót váltott Menczer Gusztáv megpróbáltatásairól értekeztem.

„Menczer Gusztáv „katonai karrierjét” Mikó Zoltán vezérkari százados indította útjára, a Bimbó úti parancsnokságról. Mikótól kapott Guszti barátom „beutalót” az egyik Kisegítő Karhatalmi Alakulathoz.

Hadtörténész koromban a második világháború alatti Hitler-ellenes nemzeti ellenállás történetét kutattam. Ez alatt az öt év alatt a kutatási korlátozások ellenére a tárgyalt témát illetően sok értékes információhoz jutottam. Ennek tudatában állíthatom, hogy Guszti elkezdte az akadályfutást a halál ösvényén. Például, ha valaki odafigyel arra, hogy Gusztinak Mikó által aláírt papírja volt, menthetetlenül meg rövidítik földi létét.

Mikó Zoltán a Bajcsy-Zsilinszky Endre neve fémjelezte nemzeti ellenállás központi személye volt. Mikóra várt a feladat, hogy alkalmas pillanatban, a KISKA alakulatok összevonásával frontot nyisson a fővárosban az oroszok előtt. Ő volt a két, kiskásokból verbuvált egyetemista alakulat: a Görgey és a Táncsics mozgató embere is. Mindemellert rendszeres kapcsolatban állt a svéd diplomatával, Raul Wallenberggel is. Wallenberg jól tájékozott ember volt, páncélszekrénye mélyén hevert néhány irat, amely fényt derített a katyni erdőben elkövetett gyilkosságokra is. Azt viszont már nem tudta a svéd diplomata, hogy érvényben van Sztálin parancsa a Szmers /szmers szpionam – halál a kémekre, a Csekához hasonló katonai felderítő szervezet/ számára, miszerint akinek valamifajta tudomása van Katynról, azt el kell fogni. Mikó Wallenberg jóvoltából ismerte az ominózus iratok tartalmát.

Mikó Zoltán október 15. után a nyilas vezetéstől az előrenyomuló Vörös Hadsereg hátszögében kialakítandó fehér partizanalakulatok létrehozásának feladatát kapta. Ez a szervezet természetesen nem jött létre, viszont sok irat született, amely Mikó aláírását viselte. Az áttörés kudarcba fulladt, de Mikó átjutott az oroszokhoz, ahol nagy reverenciával fogadták

A következő színhely egy az oroszok által üzemeltetett magyarországi hadifogolytábor föld alatti verme, ahol egymás mellett hever Mikó Zoltán és a katona, illetve segítő harcos társa Bondor Vilmos. Mikó élete utolsó előtti pillanatában elmondta, hogy amikor a szmers megtalálta Wallenberg páncélszekrényében a katyni

dokumentumokat gyökeresen megváltozott a vele szembeni bánásmód. Őva intette Mikó százados Bondor Vilmost, hogy Katyn nevét akár csak a szájára is vegye.”

Mikót kivégezték. Bondor Vilmos megjárva Menczer Gusztáv társaként a Gulág poklát, hazatért. Történetét ő magától hallgathattam végig Los Angeles melletti házában 1987-ben. Egy túlélő „recski”, Sztáray Zoltán hozta össze a találkozót.

Benkő Zoli nem vallott, hanem büszkén mesélt az Andrássy úton, a háború alatti ellenállótársnak, viselt dolgairól abban a biztos tudatban, hogy a közös múlt megalapozta a közös derűs, demokrata jövőt is. Tévedett! Nem tudta, hogy nem elég ugyanazt cselekedni, mert a kommunista krédó azt is megköveteli, hogy mindez ugyanarról az alapról is történjen.

Benkőnek pedig akkor már volt egy nagy bűne: nem volt kommunista! Pedig a nagy álmokönyvből kiolvashatta volna: még löni is csak kommunista puskából, kommunista golyóval, kommunista célból szabad. A szabadságért is. Mert a szabadság, mint olyan nem létezik! Csak kommunista szabadság van. Az viszont már egyáltalán nem biztos, hogy a kommunista szabadság, minden kommunista számára szabadság! Hogy a kommunista szabadság, melyik kommunista számára szabadság, azt majd eldönti az éppen aktuális kommunista, aki viszont nem biztos, hogy holnap is aktuális kommunista marad. Ha viszont az éppen aktuális kommunista, hivatali ideje alatt szükségszerűségből megölte az éppen nem aktuális kommunistát, majd jól kizárják a pártból, esetleg még a tagkönyvét is elkobozhatják. A megölése idején éppen nem aktuális kommunistát, pedig aktualizálják, azaz rehabilitálják.

De ezzel még közel sem értünk a történet végére. Ha az aktuális kommunista, mert a kommunizmus valamilyen okból kifolyólag éppen nem aktuális, átfesti magát szociáldemokratának, s aktuális szociáldemokrata lesz, akkor, mint aktuális szociáldemokrata elzarándokol a nem aktuálisnak ítélt kivégzett kommunista emlékhelyéhez, megrezegetti mindenkoron érzékeny csilingelő hangját, s a nem aktuális kommunistát, aktuális szociáldemokratává felkenve megkérdezi tőle: mit tanácsolsz nekünk Imre? S Imre – a hajdanán nem aktuálisnak minősített kommunista, aki akkoron még elhajló szociáldemokrata sem lehetett, hanem inkább a fasisztáknak utat nyitó, áruló szekértoló – körülnéz: hol van itt a közelben szociáldemokrata? Hiszen ő, Kádár bírósága előtt az utolsó szó jogán még mindig kommunistának vallotta magát, s rehabilitálását a nemzetközi munkásmozgalomtól várta! Ez a tanácskérő Fletó lenne a most éppen titkos nemzetközi munkásmozgalom?

De Fletó már tovább sompolyog a két lépés előre, egy lépés hátra, dialektikus téglákkal kikövezett lenini úton, egészen Gyurka emléktáblájáig. A körhintamozgást imitáló szemgolyóival most éppen Villon Györgyöt szédítené!

Faludy György legalább tényleg szociáldemokrata volt. Legfeljebb akkor tartott lélegzetvételnyi szünetet, amikor a szar is le van szarva állapotban himnikus költeményben kért kötelet a pártlap első hasábján az éppen nem aktuális, de később rehabilitálandó kommunista belügyminiszter és társai számára.

De. Fletónk tanulni vágyása és tágkeblűsége határtalanul impozáns. Ő nemcsak Imrével tud szót érteni a síron túli táviró segítségével, de Gyurkával is megbeszélte a dolgot.

Faludy Györgyöt volt szerencsém ismerni. Éppen Münchenben forgattunk Gyarmathy Líviával és Böszörményi Gézával a volt recski rabokkal, amikor híre érkezett, hogy Faludy átjött nyaralni Torontóból Dubrovnikba. Lívia – mert a magyar állam mindennel ellátott bennünket, például feltehetően „informátorokkal” is, csak pénzzel nem – a szó szoros értelmében összetarhált kölcsönbe 1000 márkát, s megszervezte a találkozást Recsk nagy lírikusával. A felvétel pompásan sikerült, film is lett belőle, s egy életre szóló élmény. Faludy nagy mesélő volt és zokni nélkül járt. Közölte, hogy Einstein megosztotta vele a nagy titkot. A hosszú élet titka: a zokni nélküli cipőhasználat. Dőlt belőle a mese, sugárzott róla a derűs életfilozófia.

Még véletlenül sem állítom, hogy különösebb baráti kapcsolat alakult ki volna köztünk, mert nem lenne igaz. De az ellen például, hogy én vezessem be Líviáék filmjének díszbemutatóját a Puskin moziban – semmi kifogása nem volt. Pedig Faludy is tudhatta, hogy egy ilyen szerep az akkor már rendszerváltó hangulatú fővárosban a celebrátor hírét és hitelességét is növelte. Nem egyszer kísértem el Gyuri bácsit vidékre is, vezettem a vetítés utáni beszélgetéseket. Jól megvoltunk egymással. Asztalánál ültem, asztalomnál ült. Ismertem nézeteit, utálta a diktatúrát és az erőszakot. Meg a kommunizmust. De Isten látja lelkemet, meg mindenki, aki erre kíváncsi: a politika tudományát nem neki találták ki. Mit tanulhatott Faludytól Gyurcsány, és mit Nagy Imréből. Faludy meséiben volt szépség, játékosság, huncut, célratörő, de mindig tisztességes lódítás. Nagy Imre pályafutását vizsgálva főként 1953 után fellelhető a változtatásra vágyás igénye, az emberségre törekvés. Ha valaki rászánja magát s elolvassa az 1956 elején írt tragikusan bikkfanyelvű, marxista frazeológiát használó tanulmányait, bármennyire gyűlöli is a kommunizmus minden műfaját, észre kell, hogy vegye ennek az embernek a magyarságért való aggodását is. De egyik sem volt, sem fezőr, és sarlatán sem!

Bárcsak tanult volna ez a magyar népet a miniszterelnökségével megverő ember valamit a nyugalomból kiráncigált megidézettjeitől. A vallomás hitelességét. Vette volna észre, hogy még egy emlékezetes megnyilvánulását idézzem: Péch Géza, Tóth Ilona és Nagy Imre, akiknek nevét a szájára vette, ugyanarról a töről fakad, akárcsak a fiatal Benkő Zoltán. Pártállásra, hitre, ideológiára való tekintet nélkül őszinték akartak és tudtak maradni a legválságosabb pillanatokban is, mert hittek az igazukban, s ami még tragikusan is összeköti őket: amíg rá nem döbrentek, a képmutatásra, azt hitték, hogy az igazság a pillanat felett is győz. Hittek az igazság kohéziós erejében, hittek abban, ha elmondják, mit miért cselekedtek, akkor a fény valóban csillagösvénnyé válik, lélektől lélekeig. Pedig ezeknek az embereknek az élet volt a tét, s nem a hatalom.

Az 1956. novemberében a nyolcadik ”b” osztályt meglátogató síbakancsos Z. is ebben hitt s adott muníciót nekünk is. Nem „á la” Fletó.

Benkő Zoli, a Laci bácsi fia Z., Nagy Imre, Tóth Ilona, Péch Géza, Mátéffy Csaba, Obersovszky Gyula, Angyal István, Faludy György hittek a maguk igazságában, ezért nem teltt volna ki tőlük az ősödi beszéd. Ők nem tudtak ősödiül, Fletó pedig csak ezt a nyelvjárást ismerte. Hogyan érthették volna meg egymást? Mi hatolt be Fletó agyába? Semmi.

Z. látogatása felizzította a pislákoló tüzet. A forradalom újra téma lett az osztályban, főként azért, mert esténként feléledt bennünk Oleg Kosevoj, vagy éppen kedvenc hősünk Zoja tüze. Ők számunkra a hazájukért életüket is áldozni kész hősök voltak. Egyáltalán nem tettünk különbséget Viktor Hugó és Fagyajev hősei között. Csapatokba verődve jártuk a várost, s ha megpillantottunk egy orosz katonát, az egyik osztálytársunktól, Csabától tanult nyelvtanilag hibátlan ékes orosz nyelven adtuk a tudtára, hogy mi a véleményünk a dicső Vörös Hadseregről.

Szegény Vaszilij, szegény Iván, szegény Nyikoláj! Ők a kiszáradt s a beledobott kályha roncsait is felmutató Rábca medrében Szeuett őrizték az imperialisták támadása ellen, vagy Berlint foglalták vissza a civil ruhába bújt fasisztáktól.

Fantasztikus párbeszédtek voltak. Csaba elmondta nekik, hogy kik vagyunk, mit akarunk, ezek meg szobormereven álltak, fegyverük szuronya az eget bökdöste, s szinte a foguk között sziszegték a nagy szovjet igazságot: éta Szeu vagy éta Berlin, vü fasisztü.

Aztán ránk köszöntött az 1957-es év. Szeptemberben gimnazista lett a tokaji aszú. Laci bácsi, csakúgy, mint elődje Ali bácsi gyakran járt hozzánk családlátogatás ürügyén. Ódákat zengett rólam. Olyan ennek a gyerekek az esze, mint a tokaji aszú! Soha ilyen tehetséges tanítványa nem volt. Esetenként a tokaji aszú helyét elfoglalta a svéd acél. Eközben a svéd acél és a tokaji aszú sajátos egyvelege leginkább azon bánkodott, hogy nem ő az iskolaválogatott labdarúgó csapatának a kapusa. Ettem az örökös tartalék sajátos ízű kenyerét. Nem keserű, csak sajátos ízű kenyerét. Iskolatársam volt ugyanis Dini. Dinit – később válogatott kézilabdakapus is lett – egyszerűen nem lehetett kiszorítani a kapuból. Közte és köztem fényévnyi volt a tudáskülönbség. S ezt tudtam. Éreztem. Láttam. Tapasztaltam. Fájt, hogy nem én futhatok ki a fekete trikóban, de mégsem voltam féltékeny Dinire, sőt szerettem, tiszteltem és becsültem is. Egyszer Dini hiányzott egy meccsről, felvirradt hát a várva várt nap. Bizonyíthatok. Győztünk ugyan, nekem mégis keserű volt a szám íze. Olyan gólt kaptam, amit védeni lehetett volna. Rá kellett jönnöm, Dini többet ér, mint én, sőt jelenlétem hátrányos a csapat számára.

A labdától viszont nem tudtam elválni, s a csapatot is szerettem, éltem hát a tartalékok háttérbe szorított életét. És nem esett nehezemre. Kíéltem magam másban. A röplabdacsapat ütőjátékosként számíthatott rám, kezdő voltam a kosarasok között is, s jól szerepeltem a városi ping-pong bajnokságokon is.

KOVÁCS ISTVÁN

Egy címével is beszédes album

„OH AZ ECSET NAGY SZÓNOK!”

JAN MATEJKO ÉS A MAGYAROK

A Párizsi Világkiállítás megtekintésére tartó II. Sándor cár, mielőtt 1867. május 17-én elhagyta volna Oroszországot, a porosz–orosz határállomáson Verzsbolovóban aláírt egy amnesztiarendeletet, amely az 1863/64-es lengyel szabadságharc Szibériába száműzött résztvevőire vonatkozott. Az orosz uralkodó ezzel a nyugat-európai, elsősorban francia közvéleményben akart rokonszenvet kelteni maga iránt. A közkegyelem azonban nem vonatkozott azokra, akik „gyilkosságokban, gyújtogatásokban részt vettek”. Ez a kitétel kísértetiesen emlékeztet az ENSZ nyomására 1963-ban kiadott ún. „nagy amnesztiára”, amely – az apróbetűs rész szerint – nem vonatkozott azokra, akik „megszámíthatatlan számú gyilkosságokban vagy gyilkossági kísérletekben”, tehát a harcokban részt vettek. Így maradt továbbra is több mint százötven elítélt Kádár börtöneiben, azok, akik kívül estek a nemzetközi figyelem reflektorfényén.

E megkötések ellenére a dokumentum aláírásával az orosz uralkodó a számkivetettek nagy részének visszaadta a szabadságát. Köztük több tucat magyarnak is, azoknak, akik 1863-ban az Orosz Birodalomban hazájuk helyreállításáért felkelt lengyelek segítségére siettek. Igaz, érdekükben a kiegyezéssel létrejött Ausztria–Magyarország diplomáciai lépéseket is tett. Így került haza többek között a kaposi Baráth János, a nagymarosi Gyurina István, az iglói Jantner Sámuel, a szolnoki Koller Ambrus, az Eperjes környéki Kovács János, az Árva megyei Bobróból származó Kövény Fülöp, a nyíregyházi Lányi Antal, a soproni Medveczky Zsigmond, a pécsi Molnár József, a késmárki Scholtz János, a dombóvári Scholz József. E neveket azért tartom szükségesnek az alább ismertetett könyv margóján felsorolni, mivel a Világszövetség „barguzinistái” éppen a II. Sándor cár amnesztiarendeletének köszönhetően hazatért magyarokban 1849-ben elhurcolt honvédeket, Petőfi bajtársait igyekeznek látni és láttatni. (Kövény Fülöp két éves, Medveczky Zsigmond öt éves volt 1849-ben!) Találunk olyan magyar hazatértet, aki valóban részt vett az 1848/49-es szabadságharcban: a rétyi Székely János huszárcapitány. Ő a Honvédségélyezési Alapnak címzett 1869. április 13-án kelt beadványában a következőket írja: „1863-ban a lengyelek szabadságharcában vettem részt. Balszerencsém akként intézte, hogy az oroszok fogságába esvén, Szibériába hurcoltattam, hol 5 évig tartó legiszonyatosabb rabságot kellett kiállnom.” A lengyel szabadságharc önkénteseként Scholz József egykori honvédfőhadnagy is 1864 januárjában sebesülten esett orosz fogságba, s került Szibériába.

A szentpétervári osztrák–magyar nagykövetség nemcsak a száműzött magyarok ügyében járt el, hanem azoknak a galíciaiaknak az érdekében is szót emelt, akik határon túli nemzettársaikhoz csatlakozva estek áldozatul a megtorlásnak, s kerültek Szibériába az 1863/64-es szabadságharc idején. Több száz galíciai lengyel nyerte vissza ennek révén a szabadságát, s térhetett vissza szülőföldjére. Hazatérésük és otthoni megkapaszkodásuk anyagi támogatására a krakkói Irodalmi Társaság segélyező bizottságot hozott létre. A *Czas* című krakkói napilap 1868 tavaszán rendszeresen tudósított a Szibériából hazatérőkről s az ily módon segélyezettekről.

Májusban azonban arról adott hírt a bizottság Lipiński nevű elnöke, hogy a jótekonysági szervezet anyagi források híján rövidesen kénytelen lesz beszüntetni tevékenységét és feloszlalni magát. Néhány nap elteltével, május 31-én azonban Lipiński elnök úr arról értesítette a szerkesztőséget, hogy, „ismert művésznünk befejezvéen most ama képét, amelyet eddigi munkái között a legjobbnak tart, azt két hétre kiállítja, s a megtekintéséért befolyt összeg kétharmadát Szibériából hazatérő honfitársainak megsegítésére, harmadát pedig az Irodalmi Társaság támogatására ajánlja fel.”

Az elnök felhívja a város lakóit, hogy „a művészi világunkban ismert tiszteletreméltó festő” művét minél nagyobb számban tekintsék meg, már csak „jótétemény céljából” is. A felhívás nem maradt visszhangtalan, a Tudomány Barátainak Társasága termében kiállított festményre valóban tömegek voltak kíváncsiak. A *Czas*ban június 7-én közzétett beszámolóból azt is megtudhatjuk, hogy Jan Matejko *Zsigmond Ágost és Barbara Radziwiłł találkozására Vilnába – Előérzet* című festményét állították ki.

Zsigmond Ágost Izabella bátyja, s így Szapolyai János magyar király sógora 1530-tól apjával, I. (Öreg) Zsigmonddal közösen kormányozta a Lengyel Királyságot és a Litván Nagyfejedelemséget. 1547-ben szülei és a királyi tanács akarata ellenére feleségül vette „rangon aluli” litvániai szerelmét, Barbara Radziwiłłt, akit, mit sem törődve a tiltakozásokkal, 1550 végén királynévá koronáztatott. A terebélyesedő botrányra az tett pontot, hogy Barbara fél év múlva meghalt. A maga korában nagy vihart kavart kapcsolat számos lengyel író, költő, festő, filmrendező, történész megihletett. Ezzel kapcsolatban a legismertebb és művészi színvonalát tekintve legkiemelkedőbb alkotás Jan Matejko nevéhez fűződik.

Az 1868 júniusában éppen harmincadik életévét betöltő Jan Matejko áldozatkészségének közismert hazafias magatartásán kívül családtörténeti ösztönzői is voltak. Az 1863/64-es oroszországi lengyel szabadságharcban ugyanis bátyja, Edmund és öccse, Kazimierz Wilhelm is részt vettek. Edmund e tekintetben „visszaesőnek” számított, ő ugyanis Zygmunt nevű öccsével 1849 májusában Magyarországra szökött, s több tucat egyetemista társával együtt beállt Görgey Ármint őrnagy Árva megyében állomásozó különítményébe. A tizennyolc éves Zygmunt az oroszokkal vívott első összecsapásban halálos sebet kapott Túrócszentmártonnál.

A történelmi múltra érzékeny festő már Zygmunt bátyja emlékezete révén is különös figyelmet tanúsíthatott Magyarország iránt, ahol többször megfordult. Mint a kitűnő történész, művészettörténész, polonista Petneki Áron „*Oh az ecset nagy szó-*

nok!” *Jan Matejko és a magyarok* című közelmúltban megjelent könyvéből megtudjuk, történelem iránti érdeklődését legidősebb bátyja, Franciszek Ksawery Edward, az egyetemi könyvtár segédkönyvtárosa, majd igazgatója mélyítette el, aki öccsét célirányos olvasmányokkal, képekkel, metszetekkel ösztönözte a lengyel múlt megjelénítésére. Az ennek magyarországi hatását ismertető, gazdagon illusztrált albumot, Petneki Áron munkáját a Rézbong kiadó jelentette meg a Felczak könyvek 5. köteteként Bieder Anikó és Gelsei Balázs mintaszerű gondozásában.

A *Czas* újságírója 1868 júniusában Matejko addigi legjelentősebb alkotásának a szomorú sorsú szerelmespár találkozását meglevenítő képét találja, holott már két évvel azelőtt elkészült az a monumentális festmény – *Rejtan – Lengyelország bukása* –, amely a szerző nevét nemzetközileg ismertté tette.

Ez utóbbi festmény azt a jelenetet ábrázolja, amikor a nowogródeki vajdaság egyik delegáltja, Tadeusz Rejtan (Reytan) az 1773 tavaszán összeült szejmen meg akarja akadályozni, hogy a követek elhagyják az üléstermet, s ezzel lehetővé váljék a lengyel–litván állam (első, részleges) felosztásának ratifikálása. (Ha ugyanis a követek a szejm üléstermében maradnak, a felosztás jóváhagyását a liberum vetóval meg lehetett volna akadályozni.) Az ingét mellén széttépvé magát a kijárat küszöbére vető követ eszelősen néz a honvesztésre készülő zavart küldöttekre, az „öncsonkítás” dokumentumát aláírni kész, egyenként megnevezhető (megvesztegetett) lengyel méltóságokra, köztük a királyra is.

A képet visszatetszéssel fogadta a lengyel közvélemény. A rejtett üzenetekre egyébként fogékony költőóriás, Cyprian Kamil Norwid a művet flamand kocsmai jelenet-hoz hasonlította, míg a közismert író, Jókai Mór nagy tisztelője, Józef Ignacy Kraszewski azt nyilatkozta a festmény láttán, hogy „Gyönyörű kép, de gonosztett. Az anya holttestét nem illik felpozni.”

A képet II. Sándor cár is láthatta, mivel az a párizsi világkiállításon aranyérmert nyert. Igaz, a franciák semmit sem értettek mondanivalójából, s Rejtanban csak egy részeg lengyel alakot láttak. A festmény Bécsben egyöntetű sikert aratott, a legnagyobb elismeréssel szóltak róla. Petneki Áron idézi a Neue Pressében megjelent dicsérő sorokat: „A kép oly mértékben kitűnik szellemdús kompozíciójával és briliáns technikájával, hogy az egész bécsi komité (...) e kép megpillantásakor az örömteli elképedéstől alig tudott magához térni.” Az elismerés megkoronázásaként Ferenc József negyvenezer frankért megvásárolta a művet, amelyet, mielőtt a császári gyűjteményekbe került volna, Budapesten is bemutattak. Itteni lelkes fogadtatása nyitotta meg a festő magyarországi diadalútját.

Matejko budapesti sikersorozatának legkiemelkedőbb darabja a *Báthory István Pszkov alatt*, amelyet 1872-ben láthatott a nagyközönség a Magyar Tudományos Akadémia képtárában. A művészetpolitikus és festő Keleti Gusztáv, aki kijárta, hogy a képet Magyarországon bemutassák, a nagy visszhangot kiváltó eseményre így emlékezett vissza: „A közönség özönlött a múcsarnokba; s a látogatók tömegében igen sokan voltak, a kik nem érték be a néma bámulással, hanem egyszerre csak azon veték észre magokat, hogy a kiállított festmény műbecséről egyszerre élénk szóvitába

Szent Hedvig

Nagy Lajos

keveredtek, mintha csak a zöld asztal körül a választási törvényjavaslat vagy a virilisták ügye volna napirenden.” Petneki Áron kiemeli, hogy e festmény már témájánál fogva is a nemzeti dicsőségről beszél, s nem a nemzeti bűnöket ostorozza, ami új korszak kezdetét jelenti Matejko művészetében. Miután a lengyel köznemesség királlyá választotta az erdélyi fejedelmet, Báthorynak arra is esküt kellett tennie, hogy a Rettegetes (IV.) Iván orosz cár által a Nemesi Köztársaságtól elhódított Baltikumot visszaszerzi. Fogadalmának három győztes hadjárattal tett eleget. A siker megkoronázását jelentette az ostromzár alá vett Pszkov alatt az orosz békekövetség fogadása, majd a Jam Zapolskinál megkötött fegyverszünet, amelynek értelmében a XVI. században elveszített keleti területek visszakerültek a lengyel–litván államhoz. A festményt II. Sándor cár is látta, s állítólag csendesen megjegyezte: „E képet csak lengyel festhette.” A festmény beépült a magyar köztudatba, amit Petneki Áron Mikszáth Kálmántól vett idézetekkel is illusztrál. Pongrátz grófot az író a *Beszterce ostromában* így jellemzi: „Szemlátomást gömbölyödött az arca, majdnem olyan pufók lett, mint Báthory Istváné a Matejko képén.”

Természetesen felmerült a javaslat, hogy a képet vásárolja meg a magyar állam. Matejko állítólag 50.000 forintot kért volna érte. A magyar kormány műtárgyvásárlásra fordított évi keretösszegének ez a tízszerese volt. A festményt végül Jan Tyszkiewicz gróf vette meg. Főalakja – igaz, szoborként – Magyarországon maradt. A Báthory István születésének négy századik évfordulóján felállítandó emlékmű elkészítésére Pásztor János kapott megbízást, aki a talapzatot tervező Lechner Jenő tanácsára Matejko festményének főalakját formálta szoborrá. Huszonegy évet kellett várni a szobor felállítására, amelyre 1958 májusában – mondhatni – titokban került sor. Ez kapcsolatban volt azzal, hogy az addig a Nagy Imre per miatt Magyarországra látogatni vonakodó Władysław Gomułka, a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkára – eleget tett Kádár meghívásának, mivel az megígérte, hogy politikai pert elnapolják. Gomułka így prágai–szófiai útjába beiktatott egy több napig tartó budapesti megállót. A programegyeztetés során vetődött fel, hogy a lengyel küldöttség megkoszorúzná Báthory István szobrát. Ehhez azonban a Hungária Körút és a Thököly út sarkán álló kis téren előbb fel kellett azt állítani.

Jan Matejko további híres nagyméretű festményeit, a *Lublina uniót* 1873-ban, a *Grunwaldi csatát* 1879-ben mutatták be Budapesten. A tatárok által is támogatott lengyel–litván hadak a középkor egyik legnagyobb csatájában a Német Lovagrend fölött 1410. július közepén aratott győzelmét jelképező képet a Vigadó kistermében tekinthették meg a lelkes érdeklődők. A festmény szinte az egész falat betöltötte. Amikor Csáky Albert kultuszminiszter 1894 májusában benyújtotta az új, tágas Műcsarnok felépítésére vonatkozó törvényjavaslatát, a *Grunwaldi csata* elhelyezésével kapcsolatos gondokra is hivatkozott. Ilyen jellegű nehézségek Matejko *Várnai csata* című festményének felfüggesztésével kapcsolatban az 1880-as budapesti műcsarnok tárlaton nem merültek fel a kép kis mérete miatt. Igaz, a magyar kormány csak úgy tudta megvásárolni a Nemzeti Múzeum Képtára számára, hogy „a híres lengyel művész a kép árát tetemesen leszállította.”

A *Várnai csatán* kívül még egy Matejko-festmény került magyar tulajdonba, mégpedig az 1868 júniusában Krakóban – a már idézett – jótékonyági akció keretében bemutatott *Zsigmond Ágos és Barbara Radziwilt találkozása Vlnában*. A kép, a történetét kutató Petneki Áron ismertetése szerint „már 1887-től, de 1894-től biztosan szabolcsi Polyák Béla országgyűlési képviselő és neje, szül. Eichler Klára birtokában volt” (...) „a házaspár halála után leányuk, Polyák Margit, és annak férje, Schön Ernő tábornok örökölte.” Ők adták el 1929-ben a Varsói Nemzeti Múzeumnak.

Jan Matejko tekintélyének beszédes bizonyossága, hogy Ferenc József osztrák császár és magyar király 1881-es galíciai körútja során a „nagy lengyel festőt” is meglátogatta műtermében. Mivel Jan mester csak lengyelül tudott, tolmács útján társalogtak egymással. A jelenetet Matejko kortársa, Juliusz Kossak örökítette meg, akinek egyébként két bátyja – Leon és Wojciech – szintén részt vett a magyar szabadságharcban. A császár nem véletlenül örvendett nagy népszerűségnek a részleges autonómiát kapott Galíciában, amelyet a világban szétszóródott lengyelek Piemontjuknak tartottak, ahonnan kiindulva a felosztott országot helyre lehet állítani.

1889-ben bécsi kiállítása után láthatta a budapesti nagyközönség a *Kościuszko a raclawicei csata után* című képet. A festmény egyik központi alakja maga Tadeusz Kościuszko, a Magyarországon is közzismert szabadsághős, aki csákóját leemelve köszönti a festmény másik központi alakját, a paraszt-szukumányban álló és sapkát tartó jobb kezével az elfoglalt orosz ágyú csövének támaszkodó jobbágyot, Bartosz Głowackit. A csata kimenetelét ugyanis az orosz ágyúüteget sikeresen megrohamozó parasztok kaszás rohama döntötte el a lengyelek javára. Azok, akik nem ismerték a vázponra vitt történet hátterét, a festmény kompozíciós hibájának tartották e kettőséget. Pedig ezzel Matejko azt akarta kifejezni, hogy a némileg árnyékban hagyott nemesség mellé emelkedik az új, modern nemzetformáló erő: a köznép. Csak annak megnyerésével lehet az országot helyreállítani. Matejko ezzel a festménnyel mintha már az 1794 áprilisában kivívott diadal századik évfordulójának megünneplésére készült volna. (Ezt azonban nem érte meg: 1893. november 1-jén meghalt.)

A csata centenáriuma Jan Styka és Wojciech Kossak vezetésével – a lembergi városi tanács megbízásából – művészcsoport festette meg 114x15 méteres vásznon a *Raclawicei csatakörképet*, amelyet 1896-ban Budapesten is bemutattak. Ekkor született meg az erdélyi (Bem–Petőfi, nagyszebeni) csatakörkép megfestésének gondolata is, amelynek egyik megvalósítója Jan Styka, a másik Vágó Pál lett.

Matejko legközismertebb munkája a lengyel királyok és fejedelmek 44 képből álló portrészorozata, amelynek egyes darabjai – Nagy Lajos, Hedvig, I. (lengyel sorszármazás szerint: III. Várnai) Ulászló és Báthory István – fametszetek formájában Magyarországon sem voltak ismeretlenek. Matejko képeinek népszerűsítésében a Vársárnapi Újság meghatározó szerepet játszott.

Petneki Áron kitér annak a kérdésnek a megválaszolására is, hogy a magyar művészek közül kire, milyen mértékben hatott Matejko festészete: „Székely Bertalan *V. László és Czillei* című képén (1870), amelyen a csábos táncosnőkre figyelő király és az agyafúrt Czillei (kihasználva a király izgatott kéjvágyát, éppen Hunyadi halálos

ítéletét írta alá), a puhány és gonosz mellé odafestette az udvari bolond alakját mint az ország sorsán gondolkodó figurát, ugyanúgy, ahogy Matejko első sikeres képén (1862) Öreg Zsigmond udvari bolondja, *Starycyk* (aki egyébként a festő saját arcvonásait viseli!) tépelődik Szmolenszk elfoglalása miatt, mialatt Bona királyné és udvaroncai mulatnak. Benczúr Gyula *Budavár visszavétele* című nagyméretű vásznan jól megfigyelhetők azok az átvételek, amelyeknek előképe Matejko *Sobieski János bécsi győzelmét* megörökítő festménye.”

Keleti Károly, aki a személyes ismeretség okán is elkötelezett híve és magyarországi népszerűsítője volt Matejkónak, találóan jellemezte a művészt, nem leplezve kritikai észrevételeit sem: „Stylje nem áll kellő arányban a maga elé tűzött nagyszabású feladatokkal: festményeiben hiányzik a szín és fény játszi lebegése, tágkörű concepcióinak technikai megalakítása szélesebb, színáramlatának medre mélyebb lehetne: de minden alakjában egyént ad, minden arcza lelket tükröz és érdeket kelt, együtt véve pedig a kor szellemét hivebben és oly megragadó valódisággal tükrözik, hogy alig nevezhetnénk élő festőt, kit a »történelmi« elnevezés e részben méltóbban megilletne. Mint a saját történelmének ihletett illustratora páratlanul áll nem kis számú tehetséges társai között: a boldogabb mult fényes emlékeinek Lengyelországban jelenleg ékesebben szóló, avatottabb és szerencsésebb ápolója nincs, mint Matejko...”

Olyannyira hatásos védelmezője volt a lengyel történelemnek, hogy az 1885-ben Budapesten is bemutatott *A poroszok 1525. ápril 10-ikén hódolatot esküsznek I. Zsigmond lengyel királynak* című festményéért a berlini biennálén nyert aranyérmét. I. Vilmos császár nem volt hajlandó átadni Matejkónak, mivel a kép a lengyelek előtt behódoló ösét, Albrecht von Hohenzollernt, a Német Lovagrend nagymesterét jelenítette meg. Hitler külön kommandóval kerestette a *Grunwaldi csata* című festményt, hogy megsemmisítse. Hozzájuk képest II. Sándor cár emberi módon viszonyult a Rejtan és Báthory alakját életre keltő vásznakhoz. A kultúra síkján Matejko festményeivel hasonló módon képviselte a felosztott lengyel nemzetet a nagyvilágban, mint Fryderyk Chopin a zenében, Adam Mickiewicz az irodalomban.

Az 1892-es müncheni tárlat ismertetése kapcsán Lyka Károly – művészettörténész, kezdetben maga is festő – mint „régí időkől ránk maradt romról” beszélt róla, aki már képtelen hatni. Matejko utóéletének elemzése ezt mintha nem igazolná, noha ma is vannak Lengyelországban olyan műtésztek, akik festményeit raktárak láthatatlan mélyén szeretnék elhelyezni. Ez részükről aligha volna kivitelezhető, mivel Matejko változatlanul a legismertebb festő hazájában. Történelmi tablói és portréi az általános és középiskolák minden osztályának, folyosójának falát díszítik: szembesítő képes krónikái a lengyel históriának. Naponta százak vonulnak el lélekben megerősödve a Varsói Nemzeti Múzeumban és Királyi Várban, a krakkói Wawelben, Nemzeti Múzeumban és a Posztócsarnok Galériájában, a katowicei Sziléziai Múzeumban, a lódzi Művészeti Múzeumban kiállított művei előtt.

Befejező rész következik.

BARANYAI LÁSZLÓ

Bilincsbén

JELENETEK KÉT HÁZASSÁGBÓL

I. rész

Szereplők:

Mihály	50 éves
Alíz	50 éves
Gitta	30 éves
Lóránt	30 éves

A darab az első jelenettől az utolsóig nagyjából harminc évet fog át. A megadott évszám a szereplők első jelenetbeli életkorára vonatkozik.

A szereplők a színpad hátsó részében helyezkednek el, nem túl szorosan egymás mellett, s halkán – a nézők számára hallhatatlanul – beszélgetnek. Az adott jelenetben szereplő színész mindig előre jön, s itt játszik. Elöl egy asztal van, mely mellé, ha ottlétük megfelel a jelenet cselekményének, a szereplők leülnek.

ELSŐ JELENET

Lóránt, Mihály, Alíz

Lóránt

Jön, megáll, feszülten várakozik. „Csönget.”

Mihály „ajtót nyit”.

Jónapot.

Mihály

Jónapot.

Lóránt

Elnézést... üdvözlöm. Halmi Lóránt vagyok és... és egy novellát hoztam. Szeretném megmutatni Önnek.

Mihály

Maga írta?

Lóránt

Igen, én. Azért szeretném megmutatni. Hogy mi a véleménye.

Mihály
Ez az?

Lóránt
Igen, ez. Tessék. *Átadja.*

Mihály
Hát... jöjjön be.

Lóránt
Elnézést... a következő a helyzet. Vagy jó a novella, és akkor úgyis eljövök és beszélünk róla. De ha nem jó, akkor nincs értelme, hogy eljöjjenek, és annak sincs, hogy most zavarjam Önt. Rajta van a telefonszámom, ha úgy gondolja, kérem, hívjon fel. Akkor... viszlát.

Mihály
Viszlát.
L elmegy.
M leül, olvasni kezdi a kéziratlapokat. Egymás alá csúsztatja be őket. Maga elé ejti a paksamétát, töpreng.

Alíz
bejön
Mit csinál, Drágám?

Mihály
Olvasok.

Alíz
Mi az?

Mihály
Egy elbeszélés. Egy fiú hozta nemrég.

Alíz
És milyen?

Mihály
Jó. Erős!
Néhány apró hibát leszámítva tökéletes. Konzervatív, de valahogy mégis új.

Alíz
Miről szól?

Mihály
Van egy kút, ebbe egy ember, miután a tetejére egy fedelet készítettett, amit úgy el-
álcázott, hogy senki sem találhat rá; ez az ember ebbe a kútba belebújik. És ott is
marad, nem jön ki belőle. Berendezi magának ott-élésre. Ja, és nem mondtam, ez a
kút száraz. Nincs benne víz. Ott akarja eltölteni az egész életét. Egyedül. Bár ez nincs
kimondva, nyilván elege van a világból, elege az emberekből, nem akar előjönni.
És van húzása, végig kell olvasni egyben.

Alíz
És a fiú, aki írta? Az milyen?

Mihály
Nem ismerem. Jött, hozta, itt hagyta. Hogy hívjam fel, ha tetszik.

Alíz
Hát hívja fel, Drágám.

MÁSODIK JELENET
Lóránt, Mihály, Alíz, Gitta

*Négyen ülnek az asztal körül.
Gitta fényképeket rak ki az asztalra. Alíz és Mihály ezeket nézegeti*

Alíz
Nem is mondtátok, hogy ilyen nagy már. Elhozhattátok volna.

Lóránt
Nem akartuk. Magára vonta volna a figyelmet. Mind vele foglalkoztunk volna.

Mihály
Miért baj az? Mit mondott Jézus? Engedjétek hozzám a kisdedeket.
*Hosszan vizsgál egy fotót. Lóránthoz: Te, ez egy nagyon szép gyerek. Gittához: Gra-
tulálok.*

Gitta
Köszönöm.

Lóránt
Tudom.

Gitta
Tudjuk, de nem mondjuk neki.

Alíz
Mit nem mondotok?

Gitta
Hát hogy szép.

Alíz
Hogy ne bízza el magát?
Nem azon múlik, hogy tudja-e vagy nem tudja. Itt van Mihály. Batsányi óta a leg-
szébb magyar író. De ő mindig a maga helyén tudta kezelni. Egyáltalán nem zavarta
meg.

Mihály
Á! Már mondtam...

Gitta
Te is szép vagy. Pláne, amilyen fiatal lány korodban lehettél.

Alíz
Soha nem gondoltam erre. Ha mondták is, nem hittem el. Kis béka voltam a nővérem
mellett, ha együtt...

Mihály
L-bez: Játszani szoktál vele? Tudsz vele játszani?

Lóránt
Hát bevallom...

Gitta
Most miért mondd? Szoktál. Legfeljebb nem eleget.
Legutóbb is, tegnap... nem, tegnapelőtt térképet rajzoltak együtt.

Mihály
Egy három éves gyerekkel? Nem semmi. És mi volt azon a térképen?

Lóránt

Hogy hol, melyik erdőben rejtőzik a Jó Sárkány, aki, ha a barátja, a Furfi bajba kerül, előjön és megmenti.

Mihály

Miért? Van rossz sárkány is?

Lóránt

Sárkányban nincs rossz, csak farkasban. A Gonosz Farkas. Örök ellenségek.

Mihály

És elhiszi?

Lóránt

Gittához: Elhiszi?

Gitta

Szerintem nem. Tudja, hogy ez csak mese. De nem mondja nekünk, mert úgy gondolja, hogy mi elhisszük, és nem akar lelombozni bennünket.

Gitta összeszedi a fényképeket, elrakja őket.

Mihály

Az előbb hosszan nézett fényképet kiválasztja. Ezt nekem adjátok?

Gitta

Persze. Mit kezdesz vele?

Mihály

Kirakom az íróasztalom fölé a falra. Öröm ránézni.

Alíz Gittával, Mihály Lóránttal kezd – párhuzamosan – beszélgetni.

Mihály

Ki kéne egyszer jönnötök velem a házba. Legközelebb tényleg hozzátok el. Beszálnék a sárkányos játékba. Én lennék a Jó Sárkány.

Lemehetnénk velem a Dunára is... tud már úszni?

Lóránt

Még nem.

Mihály

Majd vigyázunk rá. Ha akarod, megtanítom úszni. Legalábbis megpróbálom. Engem is az apám tanított, még emlékszem mindenre. De térdig már most belemehet, lassan mélyül. Utána meg térképet rajzolunk, rendben?

Lóránt

Rendben.

Ott kint dolgozol?

Mihály

Igen.

Lóránt

Víz, villany van?

Mihály

Minden. Ahol korábban dolgoztam, a szőlőhegyen, ott nem volt. Se villany, se víz. De nem zavart. Naponta leballagtam a völgy aljába, ott egy gazda megengedte, hogy merjek a kútjából – abban volt víz! -, akkor is, ha nem volt kint, két vödörrel felvittem. A világítást meg petróleumlámpával oldottam meg, de este már nem nagyon dolgoztam. Korán feküdtem, korán keltem, kihasználtam az egész napot.

Lóránt

Az Önmaga ellenségét ott írtad?

Mihály

Igen, ott. Meg a Pillanatfelvétel nagy részét is.

Te!

Ha akarsz, kijöhetsz dolgozni hozzám.

Lóránt

Hova? Ki a házba?

Mihály

Nem; a faluba, ahol eddig laktam. Az a lakrész most megürült. Egy parasztház utcai szobája meg mellette a konyha.

Azt mondtad, otthon mindig megzavar valaki. Látogatók, ismerősök, telefonok. Ott kint senki sem fog. Meg tudod csinálni a nagy novellát, amit terveztél, a férfiről, aki a saját nagybátyjának képzele magát. Délben meg átsétálhatsz hozzám ebédelni.

A boltod Sopronban mennyire köt le?

Lóránt

Semennyire. Alig. Hetente egyszer lejárrok, viszek nekik árut. Legfeljebb arra a hétre már előre megkapják. Gitta segít, ha kell.

Mihály

Nem lesz gond?

Lóránt

Nem lesz, ha mondom.

Mihály

Gittához: Elengedi Lórit?

Közben:

Alíz

Lóránt azt mondja, hogy ruhákat tervezel.

Gitta

Igen, de nem divat-ruhákat, hanem filmekbe meg színházakba kosztümöket.

Valamit szeretnék megkérdezni tőled.

Te ugye orvos vagy a kórházban?

Alíz

Nem; pszichológus.

Gitta

Aha. És ugye nálatok a gyerekek nagy része meghal.

Alíz

Én nem így mondanám. Rákbeteg gyerekek kerülnek be, sokan már a végstádiumban, és nem sikerül mindet megmenteni. De sokat sikerül.

Gitta

És a szülők, akiknek a gyereke meghal nálatok! Velük mit csináltok?

Alíz

Hát ez az – a munkánknak ez talán a legnehezebb része. A szülőkkel az orvosok már nem törődnek, pedig a felkészítés és utána a kapcsolattartás legalább olyan fontos.

Gitta

Én nem bírnám ki. Belepusztulnék.

Alíz

Csak gondolod. Az ember mindent kibír. És te józan, egészséges ember vagy. Szereted a munkádat? Érdekes lehet.

Gitta

És te hogy bírod?

Alíz

A munkát a klinikán?

Gitta

A halódó gyerekeket.

Alíz

Velük könnyű. Mindenki meghal – ők hamarabb. Ha elfogadod ezt, odaülsz melléjük, megfogod a kezüket és megsimogatod a homlokukat, békésen lépnek át. A gond azokkal van, akik csak orvosi esetnek látják őket. A múltkor mesefigurákat festtettem két főiskolással az egyik kórterem falára. Jött a főorvos és lemázoltatta – minek az oda? Vagy munka után egyik este fölmentem Mihály egyik íróbarátjához, nagy társaság volt, ő is. Jó volt a hangulat. Kérdezik, nehéz napom volt-e bent, mert egy kicsit nyüzötnak látszom. Mondom, igen. De hogy miért? Mert meghalt három gyerek, egy csontrákos, két leukémiás, és egy kislányt, aki még az éjjel exitálni fog, Orsolya nővérré hagytam. Gondolhatod, odalett a jókedv. Otthon Mihály mondja: Drágám, ilyeneket ne beszélj, inkább nem mondj semmit.

Figyelj; ráérsz néha?

Gitta

Rá, néha.

Alíz

Ha megkérlek, segítesz?

Gitta

Segítek, miben kell?

Alíz

Vezetsz, ugye?

Gitta

Mármint autót?

Alíz

Igen autót.

Én nem tudok vezetni. El kell mennem alkalmanként egy-egy családhoz látogatóba – lennél a sofőröm?

Gitta

Szívesen.

Alíz

Ezek olyan családok, akiknek meghalt az egyetlen gyerekük. És tönkre vannak menve. Soha nem fognak kikapaszkodni belőle. Egy idő után az ilyen párok szétválnak. Vádolni kezdik egymást. Arra kell őket gyorsan rábeszélni, hogy – hacsak nincs genetikai oka, és általában nincs –, próbálkozzanak meg egy másik gyerekkel. Az rendbehozza őket, és az első elvesztését is a helyére tudja tenni. Sőt, van, hogy már olyankor kell rávenni őket, amikor a gyerekük él még, de már sejtethető a halála.

Gitta

Mihálynak az „Elengedi Lórit?” kérdésére:

Persze. Tőlem mehet, ahova akar. Hova is?

Mihály

Dolgozhatna nálam kint a faluban pár napot. Ott nyugalom van, senki sem zavarja.

Gitta

Az ő dolga, menjen. Egyedül is elvagyok Balázssal.

Alíz

Egy hétre megfőzök, kiviszem neki. Szombaton délután kimegyek, vasárnap estig maradok. Egész hétre van ebédje, nem kell ezzel is törődnie. Most majd legfeljebb kettőre csinállok.

Lóránt

Mihálynak az „Elengedi Lórit?” kérdésére: Azt mondd?

Hát... csábító. A Nagy Író árnyékában.

Jó; benne vagyok. Próbáljuk ki.

Nektek nincs közös gyereketek?

Mihály

Nem. Nincs gyerek.

Lóránt

Előtte se, mástól? És neki?

Nem; egyikünknek sem.

Tudod, neki a háborúban volt az az ügye, a könyvében meg is írja... a front alatt az oroszok... komoly fertőzést kapott, ami miatt nem lehetett...

Lóránt

Tudom, persze.

Mihály

A hét végén kijöhetnek. A fiatokat feltétlenül hozzátok magatokkal.

HARMADIK JELENET

Mihály, Lóránt

Mihály

Fehérvárra hívnak író-olvasó találkozóra. Fel kell olvasnom egy novellámat, aztán beszélgetés.

Lejössz velem?

Lóránt

Örömmel.

Mihály

Csak azt nem tudom, mit olvassak fel.

Lóránt

Milyen közönség lesz? Tudod?

Mihály

Nem, azaz igen. Rám mostanában szolid, polgári népek kíváncsiak. Hol vannak már azok az idők, amikor vérszomjas irodalmi hordák törték be a kultúrházak ajtaját, hogy láthassanak-hallhassanak?

Lóránt

Alíz jön?

Mihály

Nem; megkértem, hogy ne jöjjön. Nem kell.

Lóránt

Szerintem a macskás novelládat olvasd. Amikor egy titokzatos macska járkal éjszaka a házban, és csak a nyávogását hallani.

Mihály
Jó lesz az nekik?

Lóránt
Miért ne lenne jó? Jártál már Barcelonában?

Mihály
Nem jártam.

Lóránt
Azt hittem pedig. Olyan jól leírtad a La Rambla éjszakai életét. Ahova a nő, a főszereplő unokahúga visszautazik.

Mihály
Elképzeltem csak. Meg meséltek is róla.

Lóránt
Alíz miért nem megy? Szokott.

Mihály
Nem bírom.

Lóránt
Ezt hogy érted?

Mihály
Nem bírom elviselni.

Lóránt
Aha. És mit nem bírsz elviselni rajta?

Mihály
A parfümjét például.

Lóránt
Szólj, hogy használjon másmilyent.

Mihály
Már használt, azt sem bírtam. Őt, úgy ahogy van, nem bírom elviselni.

Lóránt

De hát alig vagy itthon! Kint dolgozol a lakodban. Nem látod minden nap. Akkor találkozol csak vele, amikor bejössz. Amikor be akarsz jönni. Ha nem; nem.

Mihály

Csakhoggy ő utánam jön. Módszeresen, minden hétvégén. Rám telepszik. Nem tudok szabadulni tőle. Mit gondolsz, miért béreltem mindig házat valahol? Volt egy rejték helyem a Vértesben – utánam jött. Lementem a szőlőhegyre – oda is. Most kint vagyok a Szentendrei szigeten – ide is lejár. Hiába menekülök előle.

Én kiszállok ebből. Végleg elköltözöm otthonról.

Lóránt

Ezt most találsz ki, vagy már korábban?

Mihály

Elhatároztam. Már a hely is megvan.

Lóránt

Miféle hely?

Mihály

Bérelek egy kis lakást.

Lóránt

Alíz tudja?

Mihály

Tudja, igen.

Lóránt

És mit szól?

Mihály

Gondolhatod.

Lóránt

Miért mész el? Tudomásom szerint már volt, hogy külön voltál tőle, nem is egyszer csak, nem is rövid időre, de mindig visszajöttél. Miért lesz most más?

Mihály

Külön voltam, de nem szétköltözve. Nem mentem el végleg. Most viszont kibéreltünk egy lakást, oda költözöm.

Lóránt
„Kibéreltünk?” Kivel?

Mihály
A barátnőmmel. A társammal.

Lóránt
Ez egy új nő? Nem akivel korábban is..?

Mihály
Ez egy másik.

Lóránt
És mióta?

Mihály
Lassan egy éve.

Lóránt
Nem is tudtam róla.

Mihály
Az ember nem beszél fölöslegesen.

Lóránt
És milyen? Mit csinál?

Mihály
Milyen? Szép.
Nem is szép – van. Létezik, él, olyan, amilyen. Nem akar megfelelni senkinek, legfeljebb önmagának. De nincs is szó megfelelésről, magától működik, hogy úgy mondjam. Semmi megjátszás nincs benne.

Lóránt
Nem úgy, mint Alízban?

Mihály
Ismered! Egy őszinte szava sincsen. És nemcsak magát fegyelmezi folyton, nemcsak ő maga akar megfelelni a világ elvárásainak, a világ legtökéletesebb, soha, semmiféle hibát nem vétő nőalakja lenni, hanem tőlem is elvárja ugyanezt, férfiban.

Lóránt

A legjobbat akarja belőled kihozni.

Mihály

Ne akarja! Nem akarok a magam márványszobra lenni. Olyan akarok lenni, amilyen vagyok. Ha nem az ő főztjét, hanem szalonnát támad kedvem enni, akkor hadd egyem azt. Ha kézbe akarom venni a falatot, akkor kézbe veszem. Elegendem van, elegendem van a mindig-mindenhol megfelelésből. Nekem a szabadságom fontos, neki az, hogy mindig bilincsben legyek.

Nem az érdeklő, hogy miket írok, nem az, hogy milyen az, amit éppen kiveszek a gépből, mennyire vagyok megelégedve vele, hanem hogy hova sikerül leadnom, mekkora sikere lesz. Kiadnak-e egyáltalán vagy nem. Nő-e az ázsióm, mint híres írónak, vagy csökken az ázsióm? És nő-e az ő ázsiója, mint híres írófeleségnek?

Ne tudd meg, hogyan fogalmaz. Belekezd valamibe, aztán elhagyja, elfelejti; egy mondatban egyes szám, többes szám együtt. Nincs állítmány, jelző helyett határozó áll. Mint egy első osztályos iskolás. Hablatyol össze-vissza.

Lóránt

De hát a regénye! Nagy siker volt. És jó is, nem mondhatod.

Mihály

Nem is mondom. Tudod, hány órámba, mennyi energiámba került? És tudod, mi a legborzasztóbb?

A tágra nyitott szeme, amivel rád néz. Nem pislog, egyfolytában rajtad tartja. Delejez. Ha nem azt teszem, amit ő jónak gondol, nem szól, csak néz rám merőn. Abban minden benne van.

„Ez nem elég, Egyetlenem. Ennél te jobb vagy. Ilyent nem engedhetsz meg magadnak.” „Kincsem, oda ne. Oda ne menj. Vagy pedig: Oda el kell menned. Oda el kell mennünk. Drágám, ezek fontos emberek, kedvesnek kell lenni hozzájuk.” Érted?! Helyettem is gondolkodik. Jobban tudja, hogy mi kell nekem, mint én magam.

Egy hete azzal jött, hogy a felebaráti szeretet jegyében próbáljak meg kibékülni Tőrössel, mert ha csak egy gesztust teszek felé, mindent kiad tőlem. Tőrös és a felebaráti szeretet! Én, azzal az alakkal, kibékülni... el bírod képzelni?

És mindig van valami. „Ízlett a levesem? Édesem, nem gondolod, hogy...? Kincsem, megvegyem azt a kabátot, amiről múltkor beszéltem?”

Miféle kabát? Kit érdekelnek a szaros kabátjai?

Elegendem van, na.

Lóránt

De ha ilyen, miért jöttél mindig vissza?

Mihály

Hát... ha tudnám. Mert hülye vagyok, azért. Visszacábított. De most nem fogok.

NEGYEDIK JELENET

Gitta, Alíz

Alíz egy vödörbe pakol be lapátot, seprűt, tisztítószeret.

Gitta

bejön. Szerbusz. Hova készülsz?

Alíz

Megyek át Mihályékhoz.

Gitta

Ezek?

Alíz

Takarítok.

Mihály; tudod milyen.

A lány meg folyton úton. Ha néha otthon is van, nem rendrakással kezdi.

Gitta

Te takarítasz náluk? A férjedre meg a szeretőjére?

Alíz

Miért ne?

Nincs abban semmi.

Gitta

Mivel foglalkozik a nő?

Alíz

Ilyen repülőgép-kísérő.

Gitta

Stewardess.

Alíz

Igen az. Sokat nincs otthon.

Gitta

Tudja, hogy odajársz?

Alíz

Hogyne, megbeszéltem vele.

Gitta

Te azt hiszed, hogy vissza fog jönni hozzád?

Alíz

Biztos vagyok benne.

Gitta

Na várjál... én vissza se fogadnám. Ha elment, akkor már maradjon, ahol van.

Alíz

Nem úgy van az. Egy asszonynak a férje mellett a helye. Mindig, minden körülmények között. És én a felesége vagyok. Akkor is, ha éppen mással van.

Gitta

És egy férjnek nem a felesége mellett a helye? Egyenjogúság van, vagy nem?

Alíz

A férj az más. Ilyenben nincs egyenjogúság. A férfi folyton jár, keres. A férfi a kutató, a hozó, a begyűjtő. Agresszív és világot hódító. Persze, hogy vannak kalandjai közben. A nő a megtartó, biztató, bátorító, az életet gondozó. Nem ugyanaz a kettő.

Gitta

De ez a már a sokadik ilyen esete. Berlinben egy japán csajjal esett szerelembe – tudtad? – persze, hogy tudtad – és csak azért nem ment vele el Tokióba, mert ott hogyan írjon magyarul? Mindig összeszed valakit, már bocsáss meg, más kell neki, nem te.

Alíz

Ne haragudj, sietek, utána be kell mennem a klinikára. Jöttél valamiért.

Gitta

Hát, ezek után...? Az embernek relativizálódnak a saját problémái. Legalábbis más megvilágításba helyeződnek.

Alíz

Mi van?

Lóránttal?

Gondoltam.

ÖTÖDIK JELENET

Mihály, Lóránt

Mihály
Elhoztad?

Lóránt
Nem, nincs kész.

Mihály
Azt mondtad, befejezed. Holnapig kellene leadni az antológiába. Meglesz?

Lóránt
Nem nagyon.

Mihály
Akkor kimaradsz.

Lóránt
Akkor kimaradok.

Mihály
Semmit nem csináltál vele? Segítek, ha kell.

Lóránt
Hát... nem sokat. Schogyan sem áll.
Ismered te az Árvai Antit?

Mihály
Nem ismerem, de tudom, kicsoda. A Célpontot ő csinálta.

Lóránt
Na, pont ez az. A Célpont. Ahhoz a filmhez a ruhákat a feleségem tervezte. Ez már jó régen volt, de most újra találkoztak. Elkezdett feljárogatni hozzánk. Jól érezte magát nálunk – nálunk majdnem mindenki jól érzi magát. Eszembe sem jutott, hogy összeszűrjük a levelet. Az borított ki, hogy a hátam mögött. Nem tudtam róla.

Mihály
Miért, ha tudtál volna, az jobb?

Lóránt
Nem tudom. Talán.

Mihály
Ezt nem értem.

Lóránt
Mondtam neki: figyelj, öreg. Te a hátam mögött kúrod a feleségemet. Közben meg velem haverkodsz. Ez nem megy. Ha még egyszer meglátlak a közelében, eltöröm a karodat.

Mihály
Ez hatott?

Lóránt
Á, semmit. Rám sem hatna az ilyesmi. Legfeljebb nem jár föl. Úgyhogy Gitta most leteszi a gyerekeket, köszön, aztán elmegy. Vagy nem is köszön, úgy megy el.

Mihály
És ha tudta volna, elejétől fogva? Akkor mi van?

Lóránt
Nézd, mi nyitott házasságban éltünk. A félrekezeléseket nem kezeltük megcsalásként. Volt, hogy egy házibuliban hajnalban a padlón feküdt valakivel, szóltam neki, hogy nemsokára indulok, ha akar, jöjjön.

Mihály
És jött?

Lóránt
Jött, persze.

Mihály
És te? Te is mással voltál?

Lóránt
Én is. Azzal a lánnyal, emlékszem rá, később is kapcsolatban maradtam.

Mihály
Hát ehhez én nem tudok hozzászólni.
És a gyerekek?

Lóránt
Hogyhogy a gyerekek?

Mihály
Ők hogy viselik mindezt? Balázs, meg a kicsi?

Lóránt
Schogy. Nem rájuk tartozik, hogy mi hogyan élünk. Otthon minden rendben megy. Azaz ment eddig.
Szerinted, mit csináljak? Hagyjam, hogy elmászkáljon? Hogy ne otthon aludjon? A végén teljesen el fog hagyni. Elviszi a gyerekeket is.

Mihály
Pont tőlem kérsz tanácsot, aki otthagya a feleségét? Elég baj vagyok én magamnak, a tiedhez nem tudok hozzászólni.
Megoldódik majd. Ahogy lesz, úgy lesz jó.
Dolgozz többet. Írd ki magadból. Már csak terápiás célból is. Az kellene.

HATODIK JELENET

Gitta, Alíz

Gitta
Nem volt mindig ilyen. Csak aztán menetközben. Karácsonykor is: feldíszítettük a fát, aztán, hogy ő elmegy, egy haverjával van találkozója. De csak fél órára, siet vissza. Mondtam neki, tudom, hogy a csajodhoz mész és nem fogsz visszajönni, utólag majd kitalálsz valamit. Egyszer van karácsony, itt vannak a gyerekek, könyörögve kérlek, ne menj.

Alíz
Elment?

Gitta
Persze, hogy el. Másnap reggel jött vissza.
Vagy egyszer azt mondja – ez egy másik lány volt –, hogy hadd hozza föl. Érted?
Hogy a barátnőjét hozzánk.

Alíz
Én is ismerem Mihály nőjét.

Gitta

De ez teljesen más volt. Annak a lánynak aznap volt abortusza – ki miatt, na? –, a kórházból kitétték és abban az állapotában nem mert hazamenni – felhozta erre. Hogy majd én vigyázok rá.

Alíz

Vigyáztál?

Gitta

Persze, hogy. Még pénzt is én adtam neki taxira, hogy azzal menjen haza; ő valahol a városban kóborolt. Másnap beállított egy nagy csokor virággal – nem ő, hanem a lány.

Nem akarom, hogy a gyerekek ilyen apával nőjenek fel.

Szerinted?

Alíz

Ott kell hagyni. Nem érdemel meg téged.

Gitta

Azt mondod?

Alíz

Sosem fog megváltozni, egyre rosszabb lesz. Nem érdemes sokáig húzni vele. Van hova menned? Vagy te maradsz otthon?

Gitta

Elmegyek én.

Alíz

És a gyerekek?

Gitta

Jönnek velem.

Alíz

Hova mész?

Gitta

Van egy barátom, egy filmrendező, hozzá.

Alíz

A szeretőd?

HETEDIK JELENET

Mihály, Alíz

Mihály az íróasztalánál ül. Alízt bámulja, aki takarít.

Alíz

Drágám, mióta itt vagy, nem írtál semmit. Semmi komolyat. Legalábbis én nem tudok róla. Írtál valamit? A cigány-tanulmányt befejezted?

Mihály hallgat.

Jött egy levél a szövetségtől, az utazási lehetőségekkel. Bulgária, Lengyelország, Belgium... de oda úgysem téged küldenek. Akarsz menni valahova?

Mihály

Nem akarok sehova.

Alíz

Válaszolsz nekik?

M nem felel.

Megírom én, névre szóló levél volt, személyes megszólítással. Meg ne sértődjenek. Ez a lány elvan nélküled. A maga karrierjét építi. Nagyon jól elvan. Pláne most, hogy nem a repülőn ül már, hanem bevitték a céghez, és kinevezték valamilyen al-vezetővé. Ahhoz, hogy fővezető legyen, a karrierjével kell foglalkoznia, nem veled. És fog is; hiszen ismered.

Elviszed magaddal társaságba? A Sándorékhoz mondjuk? Meg tud ott szólalni? Nem vallasz vele szégyent?

Mihály

Feláll, „kifelé” indul.

Elmegyek.

Alíz

Mikor Gittával beszéltem egyszer, azt mondtam neki, hogy te biztos visszajössz hozzám. Nem voltam biztos benne, de úgy tettem, mintha az lennék. Mintha attól, hogy mondom, valósággá válna.

Mihály

A kulcsot dobd be a levélszekrénybe.

Alíz

Drágám, te, miután megtudtad, hogy mi történt velem az oroszok alatt, azt mondtad, hogy azt nem lehet ép ésszel elviselni. Én meg azt feleltem, hogy el lehet, ha van kire támaszkodni. Most azt próbálok, milyen az, ha nincs. Így is túl tudja-e tenni magát az ember rajta?

